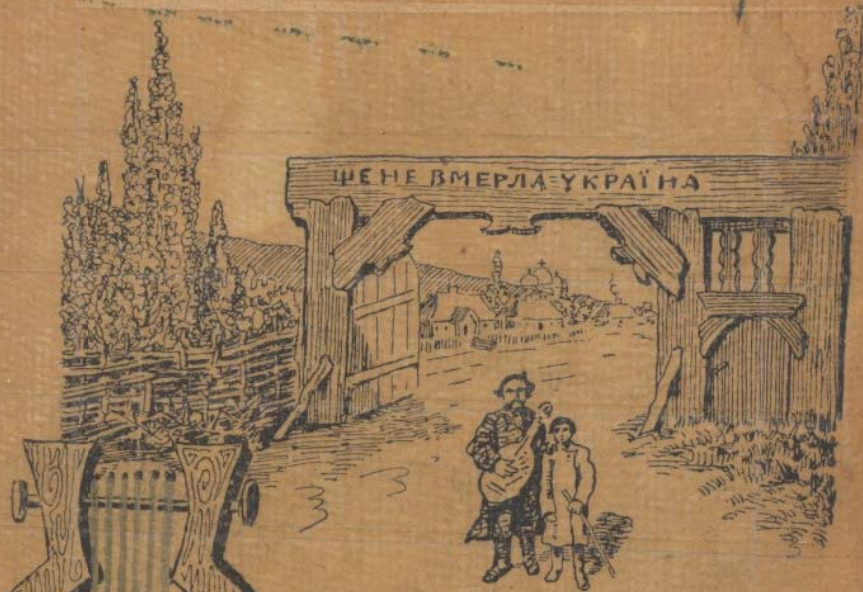

СТРУНИ

АНТОЛВОНІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

СТРУНИ

АНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

ВІД НАЙДАВНІЩИХ ДО НИНІШНИХ ЧАСІВ

ДЛЯ ВЖИТТЯ ШКОЛИ Й ХАТИ

власнував

БОГДАН ЛЕПКИЙ

I.

Від „Слова о полку Ігоревім“ до Івана Франка

Спільне видання
„УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ БІБЛІОТЕКИ“ і
„УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА“
БЕРЛІН 1922

Головний склад „Ukrainske Slowo“, Buch- und Zeitungsverlag,
G. m. b. H., Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11.

Copyright by
„Ukrainske Slowo“, Buch- u. Zeitungsverlag,
G. m. b. H.
1922.

З М І С Т.

Слово о полку Ігоревім	1	—	8
Заспів, переспів Б. Лепкого	3	Плач Ярославни, переспів	
Перша битва, переклад В.		П. Мирного	6
Щурата	4	Поворот Ігоря, переспів Б.	
Погром, переспів Т. Шев-		Лепкого	8
ченка.	5		
Народня Пісня			9 — 83
Колядки	12	Про Васюринського	58
Щедрівка	—	Дунаю, Дунаю	59
Веснянки	14	Чайка	60
Купальні	15	Ой ти, птичко, жовтобока	62
Вільха	—	Про сотника Метилицю	63
Весільні	16	Чорна рілля	—
Колисанки.	17	Ой кінь біжить.	64
Овжинкова	19	Ой пушу я	65
Похоронна	20	Ой по горах	66
Історичні: Колядка	22	Розлилися круті бережки.	—
Щедрівка	—	Ой щож бо то тай за во-	
Воротар	23	рон?	—
Пісні про татарське лихо-		Ой сів пугач на могилі.	67
ліття.	24	Чумацька	68
Про козака Байду.	26	Бурлацька	69
Про Мороза	28	Гей, на горі	70
Думи	30	Ой не стедися	—
Плачі невольників	32	Ой наступила та чорна	
Про побіг трьох братів із		хмара	71
Азова	35	Чи я в лузі	—
Про Марусю Богуславку	41	Понад мій двір.	72
Смерть козака-бандуриста.	44	Соловію маленький	73
Розмога Дніпра з Дунаєм	46	Ой там за горою	74
Поход на Молдавію	47	Ой красно, ясно	75
Релігійні та моралізуючі		Ой зійди, зійди.	—
вірші	50	Ой ти, дівчино.	76
Правда	51	Чи це тая криниченька	—
Пісня, що по нещастю жи-		Ой відси гора	77
вучі на світі співають	52	Одна гора високая	—
Чудо Матері Божої в По-		Болить мене голівонька	78
чавві	53	Дощик, дощик	—
Про Швачку	—	Тихо, тихо	79
Гей не дивуйтесь	55	Добри вечір, дівчино.	—
Про Залізняка	56	І шумить, і гуде	—
Про Нечая	—	Коломийки	80
Про збурення Січі	—		

Іван Котляревський	84—101		
Енеїда	87	Зенько, у сусіда хата біла, Та йшов козак з Дону)	97
З «Наталки Полтавки» (Віють вітри, Видно шляхи, Ой доля людська, Ой мати, мати, Чого вода каламутна, Гомін, гомін по діброві, Сонце ни-		З «Москаля Чарівника» (Ой не відтіть вітер віє, Дівчино моя).	101
Петро Артемовський-Гулак	102 — 106		
Пан	103	Д. Пархома	105
Рибалка	—	Рибка	106
Батько та син	105		
Левко Боровиковський	107 — 109		
Волох	107	Крила у вітряка	108
Клим	108	Чорноморець	—
До друкаря	—		
Євген Гребічка	110 — 115		
Човен	112	Грішник	113
Сонце та хмара	113	Дядько на дзвіниці	115
Лебідь і гуси	—	Українська мелодія	—
Маркіян Шашкевич	116 — 121		
Веснівка	117	Підтися	120
Лиха для	—	Над Бугом	—
Туга за милою	119	Думка	121
Микола Устіянович	122 — 123		
Осінь	122	Верховинець	123
Яків Голівцький	124 — 125		
Туга за родиною	124	Річка	125
Тарас Шевченко	126 — 157		
На що мені чорні брови	129	Ой люлі, люлі, моя дитино	136
Вітер в гаї нагнає	130	Ой чого ти почорніло	—
Заповіт	—	За сонцем хмаронька	137
Минають дні	131	пливе	137
Вечір	132	І золотої й дорогої	—
Мені однаково	—	Ой, діброво, темний гаю!	138
Думи мої	133	Минули літа молодії	139
Сонце заходить	134	Сон (у виїмках)	—
Мені тринацятий минуло	—	Великий Лях	149
І багата я	135	Неофіти	154

Микола Костомарів	158 — 161		
На добраніч	159	Журба єврейська (з Байрона)	161
Туга	160		
Зорі	—		
Пачтелеймон Куліш	162 — 170		
Молитва	164	таки знаній	167
Что єсть мні і тобі, жено?	—	На чужій чужині	168
До кобзи	166	Молодосте	168
Про зелені садки	167	Заворожена криниця	170
Чолом доземній моїй-же	—		
Амвросій Метлинський	171 — 174		
Бандура	171	Козачі поминки	—
Буря	172	Старець	174
Віктор Забіла	175 — 176		
Соловей	175	Туга серця	176
Михайло Петренко	177 — 179		
Дивлюся на небо	177	Весна	178
Як в сумерки	178		
Олександр Афанасієв-Чужбинський	180 — 181		
Гребінці	180	Мов синяя стрічка	181
Ой у полі	—		
Петро Кузьменко	182 — 184		
Погане поле	182	Кохання	183
Три дороги	183		
Яків Щоголів	185 — 191		
Діброва	186	Гей, у мене була коняка	189
Покинтий хутір	—	Хортиця	—
Безрідні	188	Неволя	190
Чумак	—		
Осип Юрій Гординський-Федькович	192 — 203		
До ліри	193	На могилі мого брата	197
Нічліг	194	Добуш	202
Поклін	—	Думка	—
Сестра	—	Ом. Партицькому	—
Святий вечер	195	На білому камінчику	203
Дезертер	196		

Леонід Глібів	204	—	210
Лисиця й осел	206	До ворожки	209
Чиж та голуб	—	Вечір	—
Жаба й віл	207	Не плач поет	210
Півень і перлинка	208	Nocturno	—
Журба	—		
Стефан Руданський	211	—	220
Пан і Іван в дорозі	212	До дуба	218
Циган з хроном	216	Звела мене не біда	219
Та гей, бики	217	Ти не моя	220
Пісня	—		
Василь Мова (Лиманський)	221	—	224
Вмер козак, юнак без- дольний	221	В холодній хаті	222
		Три деревини	223
Олександр Кониський	225	—	227
Не призывайте всує Бога	226	В ясну ніч	227
Сиротина	—	Моє бажання	—
Микола Вербицький	228	—	229
Веснянка			228
Ой квіточка під росою нагинається			229
Сидір Воробкевич (Данило Млака)	230	—	232
Рідна мова			230
Заграй			231
Над Прутом			232
Михайло Старицький	232	—	238
Швачка	234	Виклик	236
Сльоза	235	Нива	237
Зустріч	—	До молоді	238

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ.

Граф Мусін-Пушкін.

Лицарська поема з року 1186. Оспівує похід Ігоря Святославича, князя Новгороду Сіверського на Половців.

З Ігорем ходили: його син Володимир, його братанич Святослав Ольгович, князь Рильський, і Всеволод, прозваний Буйтуром, князь Трубчевський та Курський. З Чернигова прийшов ім у поміч боярин Ольстин Олексич з Ковуями.

Похід почався в перших днях мая 1185 року. Затьміння сонця і незвичайна спека знеохочували учасників походу, але

князь Ігор умів своїм завзяттям піднести їх лицарського духа. У першій стрічі з Половцями, наші війська побідили. Забрали багато полонених і полонянок, а також чимало всякого половецького добра. Та вже на другу днину стали їх Половці околювати своїми нечисленими товпищами. Брак паші для коней, а води для людей вичерпали до решти боєвої сили наших князів.

Третього дня, себто в неділю, рішилася триднева битва. Половці побідили. З нашого війська спаслося лиш 15 душ. Ці щасливо добрались на Україну, звіщаючи земляків про жахливий погром.

Решта війська погинула, або попала в полон. Князі теж. До весни слідуєчого року перебув князь Ігор у половецькій неволі. Між тим Половці воювали нашу землю. Не-

спокійний о долю свого княжого налілу та непевний власного життя, князь Ігор зважився на втечу.

При допомозі вихрещеного Половчанина Овлура, вихопився із шатра, сів на коня, що ждав на готові, і пігнав степами.

По 11 днях дібрався до Донця, а там до своєї столиці Новгород-Сіверського.

На такій історичній події, записаній в Іпатьському списку під роком 1185, заснував невідомий нам автор свою лицарську поему, найкращий твір українського письменства аж до Шевченка.

Глибоке чуття, ширий і мудрий патріотизм, журба і тривога о будучність рідного краю—роблять «Слово о полку Ігоревім» твором вічно свіжим і живо промовляючим до душі читача.

Прегарна літературна форма вміле орудування поетичними фігурами й тропами, порівняння, взяті з життя із пісні народньої, тонкий психічний аналіз і кольоритні описі подій та настроєві малюнки природи—підносять цю поему до висоти світових архитворів.

Автор повязав у щасливу цілість поезію народню з книжною поетичністю, чуття з рефлексією, поганський сумерк з розсвітом християнським, світ реальний з фантастикою і виявив себе генієм, якому рівного в українській літературі не було аж до Шевченка.

Одинокий список «Слова о полку Ігоревім» переховувався у книзі «Хронограф», яку граф Мусін-Пушкін купив був року 1795. від Йоїла, архимандрита Спасо-Ярославського монастиря і яку переховував у своїй збірці старовини в Москві.

При допомозі Малиновського та Бантиш-Каменського відчитав цей твір, велів зготовити вірну копію для царського архіву в Петербурзі і року 1800 видав у перше друком цей дорогоцінний пам'ятник.

Року 1812 «Хронограф», а з ним і наша поема запропастилися, що дало привід до всіляких літературно-історичних питань.

Петербурзька копія і перше видання з 1800 року заступають нині місце запропащеного списку. На них опиралися праці численних учених і письменників, які досліджували і пояснювали «Слово». Працювали над ним: Малиновский, Бантиш-Каменский, Карамзін, Востоков, Максимович, Міцкевич, Буслаєв, Шафарик, Соловйов, Бодянский, Потєбня, Костомарів, Пипін, Ганка, Антонович, Драгоманів, Огоновський, Ягіч, Шлецер, Міллер, Бляншард, Деля-Рю і багато других.

Переложене «Слово о полку» на всілякі мови. Між иньшим найбільший російський поет Пушкін зготовив віршований переклад на російську мову, а Шевченко дав переклад двох частин на сучасну українську. Шевченко підійшов з усіх перекладачів найблище до краси і до духа оригіналу.

Найкраще прозою переклав цей пам'ятник Омелян Огоновський, а найбільшу працю про його написав Барсов.

З Українців перекладали його віршом: Шевченко, Шашкевич, Максимович, Федькович, Руданський, Панас Мирний, Навроцький, Василь Щурат і Богдан Лепкий. Переклад Щурата дуже вірний і гладкий.

Література. Фототипічний передрук першого видання Слова о полку Ігоревім в «Історії літератури Київського періоду», Владімірова. Спб., 1914. A bicht Rudolf. Das Lied von der Heerschar Igorjs. Leipzig, 1895. Той самий: Das südrussische Igorjlied і т. д. Breslau, 1906. Барсов. Слово о полку Ігоревім. I—III. Москва 1887 — 1890. Жданов. Література Слова о полку Ігоревім. (Сочиненія І. Спб., 1904). Максимович. Критическій разбор «Слова». (Собр. соч. Макс. 1880). Соболевскій. Къ слову о полку Ігоревім. 1916. Щурат. З «Гуцульщини» до «Слова о полку Ігоревім» («Літ. начерки», Львів, 1913).

ВИЇМКИ ІЗ

„СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ“.

ЗАСПІВ.

Чи не добре булоби нам, браття,
Старосвітським ладом заспівати
Про лицарський похід, про завзяття

Князя Ігоря? Час звеличати
Сумні бої! Час правді до слова.
Як Боян, ми не годні співати.

Гей Бояне, дивнаж твоя мова!
Раз, як вовк вона мчитьсь степами,
То щєбече, аж ходить діброва,

То зніметься і під небесами
Як орел гордо—пишно буяє...
Гей, мистець був Боян над мистцями!

Як було давнину спогадає
І незгоди князів, коромоли —
То на стадо лебедів пускає

Свої бистро летючі соко́ли.
Доженеж котрий сокіл лебедю—
Лебедь спів починає у поли:

Як княжив Ярослав, як Редедю
Вбив Мстислав у двобою, як Вдалий
Князь Роман воював... Не лебедю

То сокіл доганяє, гень—вдали,
Лиш Боян свої пальці пускає,
Віщі пальці на струни, щоб грали,

Князям славу і честь глаголали.

Вдармож в струни! Гей, пісне, озвися,
Про давні часи Володимира,
А на Ігорю, пісне, спинися!

Ігор князь—це душа дужа, щира,
Він і голову носить недаром,
А не любить ледачого мира.

Наповнився він воєнним жаром
І дружину повів молодецьку,
Щоби гострим мечем і пожа́ром

Покарати орду половецьку.

(Переспів Богдана Лепкого).

ПЕРША БИТВА.

А в п'ятницю рано вранці
Час кривавої розправи.
Потоптали всіх поганців,
Стрілами пішли по полю,
Красних бранок Половчанок
Занімаючи в неволю.
Брали злото, паволоки,
Дорогії оксамити,
Опанчами, кожухами
Почали мости мостити,—

По болоті опанчами,
По грязюці кожухами,
Всяким краєм половецьким,
Половецькими міхами.
А червоний стяг і чілку,
Срібний спис і білу фану
Хороброму Ігореві
Святославичеві дано.
Гей дрімає військо в полі,
Гей дрімає вже на добре!
Далеко воно загналось—
Ольгове гніздо хоробре.
Не вродилось для обиди,
Ні для кречета в пустини,
Ні для тебе, чорний круче,
Препоганий Половчине!
Гза біжить вже сірим вовком
На великий Дон без впину,
А Кончак йому слід править
В половецьку країну.

(Переклад Василя Щурата).

ПОГРОМ.

Сперед світа до вечора,
А з вечера до досвіта
Летять стріли каленії,
Брязчать шаблі о шеломи,
Тріщать списи гартовані
В степу, в незнаємому полі,
Серед землі половецької.

Земля чорна копитами
Поорана, поритая,
Кістями земля засіяна,
А кровію политая.

І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.

Що гомонить онтам, зичить
У досвіта? То повертав
Той Ігор військо на пригоду
Тому Буй-Туру Всеволоду.

І бились день,
І другий бились,
Та коло полудня на третій
Поникли Ігореві стязі.

Оттак на березі Каяли
Брати різнились, бо не стало
Крови—вина!

Допирували
Хоробрі Русичі той пир—
Сватів упоїли
Й самі простяглися
За землю руськую.

Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високігнулись дерева,
До долугнулися, журились.

(Переспів Тараса Шевченка).

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

Ой то не сива зозуленька закувала,
Не дрібні пташки защебетали, —
То Ярославна, рано до схід сонця, слізною ридала,
Словами промовляла:

„Ой полечу, — каже, — я зозулею,
Та помчуся по синім Дунаю,
Сяду-впаду край річки Каяли,
Змочу свої боброві рукави,
Та обітру князеви керваві
На хоробрім тілі його рани“.

Ой у Путивлі на мурові зрана,
Ще й ясне сонце не вставало, —

Як Ярославна гірко плакала, ридала,
Словами промовляла:

„Вітре, — каже, — буйнев вітрило:
Чи то тобі мої сльози милі?
На щож вієш, вієш, завіваєш,
На що ханові стріли хапаєш,
На легкому крилі підймаєш,
В військо мого князя пускаєш?
Чи то тобі є мало простору
Віятися попід небосклоном,
Сині філі в морі піднимати,
Кораблі на хвилях гойдати?
На щож мою радість розвіваєш —
На шовковій траві розстиляєш?“

Ой у Путивлі на мурові зрана,
Ще й ясне сонце не вставало, —
Як Ярославна гірко плакала-ридала,
Словами промовляла:

„Ой ти, Дніпре, — каже, Славуто!
Чомуж мені не принесеш, синій,
Князя мого, єдину дружину, —
Щоб я йому, до схід сонця рано,
Своїх гірких сліз не посилала?“

Ой у Путивлі на мурові зрана,
Ще й ясне сонце не вставало, —
Як Ярославна гірко плакала-ридала,
Словами промовляла:

„Ясне, — каже, — триясне сонце!
Любо сяєш з свого ти віконця,
Добрим людям тепло розливаєш —
На щож мене слізми обливаєш?
На що своє горяче проміння
Розсипаєш на княжу дружину?
На безвіддю — їх згагою томиш,
Сагайдаки — спекою згинаєш,
Стрілешниці — тугою замикаєш?“

(Переспів Панаса Мирного).

ПОВОРОТ ІГОРЯ.

В небі сонце сияє —
Ігор в рідному краю.
Вються співи дівочі
Гень від моря, з Дунаю.

Вються співи у Київ.
Боричевом на прощі
Іде Ігор вклонитись
Пресвятій Пирогощій.

Всюди радість, весілля.
Нумож, браття! Згадаймо
Князів давних, молодшим
Честь і славу віддаймо.

Слава й честь Ігореві!
Честь для його й для сина!
Хай живе Всеволод нам
І князі і дружина!

Хай щасливо воюють,
І хай полки поганські
Покорять і поборють
За народ християнський!

Гей до віку від нині
Князям нашим честь—слава!
Честь синам Святослава
І хоробрій дружині!

(Переспів Богдана Лепкого).

НАРОДНЯ ПІСНЯ.

Остап Вересай.

Про красу й значіння української народної пісні нема що й говорити. Шевченко назвав її славою України, яка ніколи не вмере й не загине. Вона старша від нашої писаної історії. Перетривала світлі часи, пережила татарське лихоліття, і велику руйну, і кріпацтво та панщину, вона ця невмируща чарівниця, що звязує золоту ниткою найдавніші часи з теперішністю.

Зроджена в поганським світогляді мусіла перетривати переслідування християнських духовників, котрі ставилися до неї дуже ворожо, як до елемента, який спиняв поширення Христової віри на Україні. Ще афонський монах Іван Вишенський воював з нею. А всеж таки краса її очаровувала навіть отсих монахів-аскетів. Давний наш літописець несвідомо піддавався її чарам і зпід його пера виходили малюнки святої Ольги й рівноапостольного Володимира не такими, як веліла тодішня агіографія, а якими нашіптувала їх пісня народня. Скрізь у літописях видно вплив нашої усної словесности, нашої народньої пісні.

В колядці про пана Перемисльного такий сам портрет ки. Данила, як в Іпатівській літописі, в пісні невольницькій недоля наших полонених так само змальована, як в Лаврентівському списку. В «Моленію Данила Заточника», в «Паломнику», в «Патерику Печерським», в «Пересторозі», в «Літописі» Петра Могили, в «Лютні Аполліновій» Лазаря Барановича, скрізь — пробиваються сліди народнього творення, народньої української поезії. Вплив її слідний також на літературах, російській, польській, сербській, болгарській, бо наша пісня-пташка любила далеко й бистро літати, не сиділа вона в замкненій клітці. В давних пісенних збірниках російських та польських стрічаємо чимало українських пісень. Їх слухали

не тільки наші князі, гетьмани й козаки, але й чужинці знаходили в ній потіху і розраду. Самійлові Зборівському, за-судженому королем польським Стефаном Баторієм на смерть, в останню ніч перед виконанням присуду смерти в Кракові наш бандурист співав українських пісень.

Що найважливіші історичні події, що найцікавіші зміни форм політичного, суспільного й родинного побуту відбилися в народній пісні, як відбивається беріг у плесі води. Колядки і щедрівки, веснянки та обжинки тялять ще колишні героїчні, лицарські часи, згадують про поривання або куповання жінки, про походи на Болгар та Греків, про «куні та бобри, що на шуби добрі».

Маємо пісні про напади татарські і про боротьбу козаків з Поляками і про неволю ляцьку й бісурманську, про панщину й кріпацтво, про збурення Січі й про гайдамаків. Не тільки великі постаті історичні, але й менше відомі лицарі як Самійло Кішка, Мороз, Нечай, Довбуш знайшли схоронище від забуття у народній пісні.

Недоля жінки, горе невольника, лицарська слава, боротьба за віру, перемога над кривдою, молодече кохання і старечі міркування над життєвою суетою, туга за щастям і насолода життям, усе, усе, чим багата душа чоловіка й чим інтересний наш побут на землі, знайшло прегарний артистичний, простий і щирий відблиск в українській народній пісні.

Усі більші письменники наші від автора «Слова о полку Ігоревім», аж до Шевченка і Франка виростали на народній пісні. Брالی з неї форму, настрій, тую окрему поетичну аромату, якою й вирізняється наша поезія від поезії других народів, з окрема від Росіян і Поляків. Досить згадати Шевченка, Пушкіна й Міцкевича.

Кажуть, що Хмельницький, Мазепа й Кальнишевський склали вірші на лад народніх пісень.

Не тільки українські й російські учені й дослідники устної словесности як Бантиш-Каменьский, Цертелєв, Срезневський, Максимович, Куліш, Костомарів, Сумцов, Житецький, Бодянський, Потебня, Чубинський, Антонович, Драгоманів, Франко й багато других, але й чужі, як ось: Ральстон, Рамбо, Вестфаль, Боденштедт, Ягіч, високо цинили красу й достоїнність української народньої пісні.

Вестфаль (1879. р.) каже, що літературна естетика, прийнявши раз її в круг своїх порівнюючих дослідів, визначить її безумовно перше місце між народніми піснями цілого світа.

Так само Лукич (Slav. Bl., 1874.) каже, що українська поезія найкраща в Європі, з боку естетичного, з огляду на зміст, на повагу тону і на м'якість почувань.

Великий славист Ягіч (Archiv für slav. Philologie, III, 324) називає нашу народню пісню поезією серця й чуття, яка торкається найніжніших струн душі, а Боденштедт (Die poetische Ukraine, 1845) говорить, що нігде дерево народньої поезії не дало таких чудових овочів, як на Україні.

Література: Собрание русских пѣсень съ нотами Трутовського. СПб. 1776. Сборникъ пѣсень, Новікова. СПб. 1780. Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней, ки. Цертелєва, 1819. Малороссійскія пѣсни, Максимовича. 1828. Иогож: Укр. нар. пѣсни та Сборникъ укр. пѣсень (1849). Малороссійскія и Червононорусскія народныя думы и пѣсни, Плятона Лукашевича, СПб. 1836. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, (1863—1865), Головацького. Народныя южнорусскія пѣсни, (1854), Метлинського. Piesni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego, Львів, 1843, Вацлава з Олеська. Piesni ludu Ruskiego w Galicyi, 1839 — 1850, Жеготи Паулі. Историческое значеніе южно-руск. пѣсеннаго творчества, (1847), Костомарова. «Основа», (1860). Записки о южной Руси (1856—1867), Куліша. Старосвѣтскій бандуристъ, (1861—1862), Закревського. Труды і т. д. Чубинського, VII томів 1872—1878. Историческія пѣсни малорусскаго народа, Антоновича й Драгоманова, Київ, 1874—1875. Чумацкія народныя пѣсни, (Київ, 1874), Рудченка. «Збірники пісень», Миколи Лисенка. Объясненіе малорусскихъ и сродныхъ съ ними пѣсень, Потебні, (Варшава, 1883—1887). Калѣки перехожіе, Безсонова, (Москва, 1863). Этнографическіе матеріали, (Чернигів, 1895 — 1899), Грінченка, III томи. Малорусскія пѣсни, Новицького, (Харків, 1894). Колєсса, Укр. народні думи. (Львів, 1910). Українськоруський співанник, Ніжанковського, Львів, 1907. Виїмки з українсько-руської устної словесности народної, Львів, 1903, Олександра Барвіньського. Современная малорусская этнографія, Сумцова, (Київ 1893 — 1897). Исторія русской этнографіи, Пипіна, (СПБ., 1891). Література укр. фольклора (Чернигів, 1901), Грінченка. Гуцульщина, Володимира Шухевича, (Львів, 1900—1908), 5 томів. Огляд укр. руської народної поезії, (Львів, 1905), Ф. Колєсса. Політичні пісні укр. народа I і II. (Женева, 1883—1885), Драгоманова. Студії над укр. нар. піснями, Івана Франка в «Зап. Н. т. ім. Шевч., т. 75, 76, 78, 83, 94, 95, 98. Мысли о нар. малор. думахъ», (Київ, 1893), Житецького. Коломийки, («Кіевск. Стар.» 1886), Сумцова. «Чумацкія нар. пѣсни», (Київ, 1874.), Рудченка. Жіноча неволя в руськ. піснях нар., (Львів, 1884.), Франка.

КОЛЯДКА.

Ой у садоньку павоньки ходять, ой дай Боже!
 Павоньки ходять, пірячко ронять, ой дай Боже!
 Ходить за ними красна *) дівчина, ой дай Боже!
 Пірячко бере, в рукавець кладе, ой дай Боже!
 Віночок плете, на голов кладе, ой дай Боже!
 Та схопилися буйні вітрове, ой дай Боже!
 Буйні вітрове, шайні дощове, ой дай Боже!
 Та і схопили павяний вінок, ой дай Боже!
 Занесли його на тихий Дунай, ой дай Боже!
 Та надійшли туда три риболови, ой дай Боже!
 Три риболови, панські синове, ой дай Боже!
 «Чи не стрічали павяний вінок?» ой дай Боже!
 «Хоч і стрічали, коли не знали, ой дай Боже!
 А щож нам буде за перевмець, ой дай Боже!»
 «Одному буде хустка шовкова, ой дай Боже!
 Другому буде золотий перстень, ой дай Боже!
 Третьому буде сама молода, ой дай Боже!
 Сама молода, та як ягода, ой дай Боже!»

(З Золочівщини).

2.

Заграно, забубняно а в княжім дому рано:
 А збирайтеся, зізжайтеся, бо ми поїдемо та поїдемо,
 Бо ми поїдемо та поїдемо та до славного міста,
 Бо ми вибемо та вишебемо камяну стінку,
 А візьмемо та привеземо та Івасеві жінку.
 Не гнівайся, тестю! Не у мнозі зять їде,
 Не багато бояр везе
 Да сто коней верхових да сімсот возових.

(Чубинський, «Труды», IV).

ЩЕДРІВКА.

Ой вірле, вірле,
Сивий соколе!

Високо сідши,
Далеко видиш;

Щедрий святий,
Вечір Божий!

Щедрий святий,
Вечір Божий!

*) гарна.

Сідай ти собі,
На сивім морі!

Сам Господь ходить,
Ключі тримає.

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щедрий святий,
Вечір Божий!

На сивім морі
Корабель на воді —

Ключі тримає,
Рай відмикає,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

В тім кораблечку
Трое ворітці;

Рай відмикає,
Душі впускає,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

В перших ворітоньках
Місячок світить;

Тільки одної
Не допускає,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

В других ворітоньках
Сонінько сходить;

Що вітця матір
Ні за що має,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

В третих ворітоньках
Сам Господь ходить:

Бувай же здоров,
Пан Василейку!

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Не сам з собою
Та з челядкою,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Щастенька на двір
На худобоньку,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

Здоровля в той дім
Та щастя усім,

Щедрий, святий,
Вечір Божий!

(З Жовківщини).

ВЕСНЯНКИ.

1.

Ой весна-красна, що нам принесла?
Ой принесла тепло і добре літечко.
Малим діткам—ручечки бити,
А старим дідам—раду радити;
А старим бабам—посидіннячко,
А чи господарям—кросенця ткати,
А молодцям та дівонькам—тай пгуляти.
Раду радити, пиво варити...
А к якому дню? к святому великодню.

(Більський повіт, Сідлецької губернії).

2.

Співали дівочки, співали;
У решето пісні складали;
Да й поставили на вербі.
Де взялися горобці,
Звалили решето до долу —
Час нам, дівочки, до дому!

3.

Благослови, мати,
Ой, мати Лада, мати,
Весну закликати,
Зиму провозжати!
Зимочка в візочку,
Літечко в човночку.

КУПАЛЬНІ.

1.

Торох, торох та по дорозі,
Голос, голос та по дуброві.
Щож то за торох та по дорозі?
Щож то за голос та по дуброві?
Ой то брат сестру зарубать хоче,
А сестра брата та просилася:
«О братіку мій, голубчику,
Не рубай ти мене у суботоньку
Й у неділеньку рано-пораненьку;
Посічи ти мене та на дрібен мак,
Та посій ти мене і у трьох городочках;
У трьох городочках та на трьох грядочках;
Там уродиться та трой зіллячко,
Що перве зіллячко тож василечки,
А друге зіллячко тож барвіночок,
А третє зіллячко тож любисточок.
І до церкви йдуть і васильки несуть,
І васильки несуть і мене спомянуть,
І мене спомянуть і тебе проклянуть.»

(За Ол. Барвінським: Віялки з укр. устн. слов.).

2.

Ходили дівочки коло Мариночки,
Коло мого вудолу — Купале,
Ой купався Іван, та у воду упав
Купала на Івана.

ВІЛЬХА.

Зілля моє василеньку, зілля моє василеньку!
Плекалам тя доглядала, до схід сонця підливала.
До схід сонця підливала, миленького виглядала.
Прийшов нелюб у неділю, та позривав моє зілля,
Та позривав моє зілля, для другої на весілля!

(З Березанського повіту).

ВЕСІЛЬНІ.

1.

Біжи, біжи, кониченьку, в тестя двір,
Та до мої Марусеньки поза стіл;
Пустимо стрілку перлову,
Вибємо стінку камяну,
Візьмемо Марусеньку молоду.

2.

Ходить кізонька по крутій горі,
Ніжкою як туп, так туп,
Сірому вовку наругається:
«Яж тебе, сірий вовку, не боюся!»
А в неділеньку рано пораненьку
Кізоньки як нема, так нема;
Тільки осталися ніжки та ріжки,
Та білії копитця...
Ходить Марієчка по нових сінях,
Ніжкою як туп, так туп,
Своєму Юрасеньку наругається:
«Яж тебе, Юрасю, не боюся!»
А в понеділок рано пораненьку
Марусеньки як нема, так нема;
Тільки осталася русая коса
Та дівочья краса.

3.

Ой Татар, братчик, Татар!
Та продав сестру за таляр,
А русу косу за шостак,
А біле личко таки й так...

Ой когож я вірно любила,
Той стоїть за дверима,
А когож я зроду не знала,
Тому рученьку подала.

4.

Казав ти мені, кленів листоньку,
Що не будеш падати,

А тепер падеш,
Земленьку криєш,
Тугу серденьку чиниш.

Казав ти мені, рідний батеньку,
Що я не даш від себе,
А тепер давш
І сам не знаєш,
Яка доленька жде мя.

5.

Братчику, ремеслечку,
Сідай собі на креслечку,
Січи, рубай!
Сестри не дай,
Бо сестронька родима
За столом як калина.

6.

Стала зоря до місяця
Рано, раненько:
«Місяченьку, мій братіку,
Не заходь же ти наперед мене.
Та взійдемо обов разом,
Освітимо небо і землю.»

Стала Маруся до Юрочка:
«Мій Юрасеньку, мій друже вірний!
Не с'дай же ти наперед мене.
Та сядемо обов разом,
Та взвеселимо отця і неньку,
Усю родиноньку.»

КОЛИСАНКИ.

1.

Ой спи, дитя, без сповиття,
Покри мати з поля прийде
Та принесе три квіточки.

Одна буде дрімливая,
Друга буде сонливая,
Третя буде щасливая.

Ой, щоб спало, задрімало
Та, щоб росло, не боліло,
На серденько не скорбіло.

Ой рісточки у кісточки,
Здоровячко на сердечко,
Розум добрий в головоньку,
Соньки дрімки у віченьки.

Ой ходить сон по вуличці,
В білесенькій кошулечці.
Слоняється, тиняється,
Господоньки питається:

А де хата теплесенька,
Де дитина малесенька,
Туди піду ночувати
І дитину колихати.

А в нас хата теплесенька,
В нас дитина малесенька.
Ходи до нас ночувати,
І дитину колихати.
Ходи соньку в колисоньку,
Приспи нашу дитиноньку.

(З Сулицова: Вага і краса).

2.

Ой ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота,
А дрімота коло плота.

Питається сон дрімоти:
Де будемо ночувати?
Де будемо ночувати?

Де хатинка теплесенька,
Де дитинка малесенька,
Де дитинка малесенька.

Там будемо ночувати,
Дитиноньку присипляти,
Дитиноньку присипляти.

Ой спи, дитя, колишу тя,
А як заснеш, відійду тя,
А як заснеш, відійду тя.

Та піду я на поділля
Та принесу я три зілля,
Та принесу я три зілля.

Перше зілля, щоби спало,
Щоби спало, задрімало,
Щоби спало, задрімало.

Друге зілля, щоби встало,
Щоби встало, щастя мало,
Недоленьки не видало.

Третє зілля, щоби росло,
Щоби росло не боліло,
Ні серденько, ні всьо тіло.

(Записав на Поділля).

ОБЖИНКОВА.

Горішок зелененький,
Горішок зелененький,
Наш господар молоденький,
За рано обжинає,
Добру доленьку має.
Ні рано, ні пізно,
В саме полудне —
Господар молоденький.

Господар молоденький,
Під ним кінь вороненький,
По подвіррю грає,
Добру доленьку має:
Десь мої жінці ідуть,
Мені віночок несуть,
Мені віночок несуть.

Господар вірниченько,
Запрігай кониченьки,
Мальований візочок,
Виїзжай по віночок.

*(Ол. Барвінський: Виїмки з укр.
устної слов. нар.).*

ПОХОРОННА.

Братіку, моє сонечко!
Братіку, мій місяцю ясний!
Чом ти мене не обогриваєш?
Чом ти до мене не промовляєш?
Чогож ти на мене розсердився,
Мій миленький братіку?

Деж твої ніженьки ходили,
Деж твої рученьки робили?
На що глянемо —
Споминать тебе будемо
І плакати мемо!
Миж до твого слідочку
Припадуть будемо
І споминать тебе мемо!
Зійдемося до купочки,
А тебе й не має!

Ой кудаж ти, братіку, виїхав
У який край,
Що до тебе ні письма написати,
Ні людьми переказати?
Колиж тебе самого
У гості дождати?
Якеж наше весілля,
Братіку, невеселе!
Деж твоя пара?!
Де світелки з дружечками?

Пішли стежки пром'яті,
А ми будем братіка
Під руки випроважати,
У якую доріженьку?

Чи до чистого поля?
Чи до синього моря?
Чи до червоної калини?
Чи до чорної могили?
На червоній калині
Зозульки будуть кувати,
Соловейки шебетати,
А ми свого братіка
В гості будемо ждати!

На порозі стояла,
Зозуленька кувала,
А яж про свого братіка
У неї питала:
«Чи не бачила мого братіка,
Чи не йде він у гостоньки?
Чи мені столи застилати,
Чи його в гостоньки ждати?
Прощай мене, мій братіку,
На останній часинонці:
Промов же, братіку,
Хоч одно слово!
Щоб я тебе пам'ятала.
Ужеж мені, мій братіку,
Не розмовляти,
Ужеж мені, мій братіку,
Поки світ сонця тебе не видати...
Не видати тебе, поки світ сонця,
Тебе, братіку, мій защититель,
Братіку, мій приятель!
З ким я так наговорюся,
Кому я всю правду розкажу,
Як я тобі розказувала?
Яж сирота на світі!
В менеж ні дружиночки!
Комуж я своє горенько розкажу,
З ким я так наговорюся
Як я з тобою говорила?
Всеж чужина,—роду нема,
Я, як билина, на чужині сама!»

(За Барв., Огл. літ.).

І С Т О Р И Ч Н І

КОЛЯДКА.

(Відгук дружинних часів).

Ішли молодці рано з церковці,
Гей дай Боже!
Ішли молодці рано з церковці,
Гей дай Боже!
Стали вони си раду радити,
Гей дай Боже!
Радять радоньку невеличеньку:
Гей дай Боже!
„Скиньмося, браття, по золотому, *)
По золотому, по червоному,
Та купимо си золотий човен,
Золотий човен, срібне весельце,
Та пустимося краєм Дунаєм;
Там ми чуємо доброго пана,
Доброго пана, славного царя,
Там ми будемо добре служити,
А він нам буде добре платити:
Що по рокови—по коникови,
По ясній стрілці, хорошій дівці“.
Бувай же здоров, білий молодче!

(З І. Колесси, *Етногр. збірник*, 1.).

ЩЕДРІВКА

(згадує про облогу города).

Ой славен, явен красний Микола.
А чим же ти прославився?
Що із вечера коня осідлав,
А вже к світові під Царів град став.
Ой як бє, та й бє на Царів город,
Цар ся дивує, хто то воює.
А міщане ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?
Вивели йому коня в наряді:

*) По кожному віршу припів: Гей дай Боже!

Він коня прийняв—не подякував,
Не подякував, шапочки не зняв,
Шапочки не зняв, не поклонився,
Не поклонився, не покоровився.
Ой як бє, так бє на Царів город;
Цар ся дивує, хто то воює,
Міщане ходять, все раду радять,
Що тому вояці за дари дати?
Винеслиж йому півмисок злота,
Він злото узяв—не подякував,
Не подякував, шапочки не зняв,
Не поклонився й не покоровився.
Ой як бє, так бє на Царів город,
Цар ся дивує, хто це воює,
Міщане ходять, все раду радять,
Що тому паняти, за дари дати?
Вивелиж йому панну в короні.
Він панну узяв, та й подякував,
Та й подякував, шапочку ізняв,
Шапочку ізняв ще й поклонився,
І поклонився і покоровився.

В О Р О Т А Р.

(Натяк на Галицького князя Романа).

„Воротар, воротарю, відчини ворота!“
— Чого хочете, чого кличете? —
„Пускайте в город! Пускайте в город!“
— А щож за люде? А щож за люде? —
„Нашого пана, князя Романа!“
— Немає дома, немає дома! —
„А де поїхав? А де поїхав?“
— До Львова на торг, до Львова на торг.—
„Коли поїхав? Коли поїхав?“
— Вчєра з вечєра. Вчєра з вечєра. —
„Коли приїде? Коли приїде?“
— Завтра к обїду. Завтра к обїду. —
„Що за дар дасьте? Що за дар дасьте?“
— Мізине дитя, мізине дитя. —
„А в чім те дитя? А в чім те дитя?“
— В сріблі та золоті, в ткацькій роботі. —

ПІСНІ ПРО ТАТАРСЬКЕ ЛИХОЛІТТЯ.

1.

Зажурилась Україна, що нігде прожити:
Гей витоптала орда кіньми маленькій діти,
Ой маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки повязала, під хана погнала.

(«Іст. пісні», Антоновича й Драгоманова, 1.)

2.

За річкою вогні горять,
Там Татари полон ділять.
Село наше запалили,
І багатство розграбили.
Стару неньку зарубали,
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Бо на заріз людей ведуть;
Коло шиї аркан веться,
А по ногах ланцюх беться.
А я бідний з діточками,
Піду лісом стежечками.
Нехай йому із водою!
Ось-ось чайка надімною.

(Там же).

3.

Ой в неділеньку рано пораненько
Да ізбирав женців да Коваленко.
Да й усе женці да й одбірнії,
Поробив їм серпи да все золотії.
Ой повів женців на ярі долини,
На ярі долини, на яру пшеницю.
„Ой жніте, женчики, обжинайтеся
І на чорную хмару озирайтеся,
А я піду до дому пообідаю,
Жінку да діток да одвідаю“.
Ох і жнуть женці, розжинаються,
На чорную хмару озираються.
Ой тож не хмара, тож орда іде,

А Коваленко та передок веде.
Вязали руки да сирицею,
А залили очі да живицею.
„Ой повій, вітроньку, да спід ночі,
Да розкуй мої да руки, ніженьки!
Ой повій, вітроньку, спід темної ночі
Да на моїж да на карії очі!“

(Там же).

4.

Ізза гори гори, з темненького лісу
Татари ідуть, Волиночку везуть.
У Волиночки коса з золотого волоса, —
Щирий бір освітила,
Зелену діброву і бити дорогу.
А за нею біжить у погоню
Батенько єї.

Кивнула, махнула білою рукою:
„Вернися, батеньку, вернися, рідненький!
Вжеж мене не однімеш, і сам старенький загинеш;
Занесеш голову на чужую сторону,
Занесеш очиці на Турецькі гряниці“.

(Там же).

5.

Коли Турки воювали,
Білу челядь забирали —
І в нашої попадоньки
Взяли вони три дівоньки.
Одну взяли попри коні,
Попри коні на ремені,
Другу взяли попри возі,
Попри возі на мотузі,
Третю взяли в чорні мажі.

Що ї взяли попри коні,
Попри коні на ремені,
Тота плаче: «Ой, Божеж мій!
Косо моя жовтенькая!
Не мати тя розчісує,
Візник бичем розтріпує.»

Що ї взяли попри возі,
Попри возі на мотузі,
Тота кричить: «Ой, Божеж мій!
Ніжки мої біленькіі!
Не мати вас умиває,
Пісок пальці розідає,
Кровця пучки заливає.»

Що ї взяли в чорні мажі,
Тота плаче, тота кричить:
«Ой, Божеж мій, очка мої,
Очка мої чорненькіі!
Тілький орсак проходили,
А білий світ не виділи!»

(Там же).

б.

Ой у лузі береза стояла,
На березі зозуля ковала;
Питалася зозуля берези:
«Чом береза біла, не зелена?»
— Як я маю зеленою бути,
Підомною Татари стояли,
Копитами землю грасували,
Шабельками гілля обтинали.

(Скрізь співають).

ПРО КОЗАКА БАЙДУ *).

В Царєграді на риночку
Та пє Байда мед, горілочку;
Ой пє Байда, та не день, не два,
Не одну нічку, тай не годиночку;
Ой пє Байда, тай кивається,
Та на свого чуру поглядається:

*) Байда, це князь Дмитро Вишневецький з Вишнівця на Волині. В 50 роках XVI. ст. збудував він на острові Хортиця проти Конських Вод твердиню. Звідти ходив з козаками на Татар і Турків.

«Ой чурож мій молодесенький!
Та чи будеш мені вірнесенький?»

Цар Турецький к нему присилає,
Байду к собі підмовляє:

«Ой ти, Байдо, та славнесенький!
Будь мені лицар та вірнесенький,
Возьми в мене царівночку,
Будеш паном на всю Вкраїночку!»

— Твоя, царю віра проклятая,
Твоя царівночка поганая. —
Ой крикнув цар на свої гайдуки:
«Возьміть Байду добре в руки,
На гак ребром зачепіте!»

Ой висить Байда, та й не день, не два,
Не одну нічку, та й не годиночку,
Ой висить Байда, та й гадає,
Та на свого чуру споглядає,
Та на свого чуру молодого,
Та на свого коня вороного.

«Ой чурож мій молодесенький!
Подай мені лучок та тугесенький,
Подай мені тугий лучок,
І стрілочок цілий пучок!
Ой бачу я три голубочки,
Хучу я убити для його дочки.
Де я мірю, там я вцілю,
Де я важу, там я вражу.»

Року 1564. вибрався у похід на Волощину, щоб стати господарем. Похід не вдався. Схоплений волоським боярином Томзою і відосланий султанові в гостинець, погіб в Царгороді на гаку.

В історії козаччини займає чільне місце. Завдяки його ініціативі козаки твердою ногою стали на Дніпровому низу, звідки опановують і сусідні степи. Входячи в безпосередні зносини з Москвою, Турками та Волощиною робить козаччину окремим фактором політичним, кладе основи під Січ Запорозьську.

Ол. Барвінський (Виїмки і т. д. ст. 128) догадується, що була раніш пісня про якогось Байду, котру пристосовано пізніше до Дмитра Вишневецького.

Ой як стрілив, царя вцілив,
А царицю в потилицю,
Його доньку в головоньку.
«От тож тобі, царю,
За Байдину кару!
Було тобі знати,
Як Байду карати;
Було Байді голову ізняти
Його тіло поховати,
Вороним конем їздити
Хлопця собі зголубити».

(Ол. Барвінський: Виїмки з укр. р. усної слов. нар.).

ПРО МОРОЗА.

1.

Ой Морозе, да Морозенку,
Ой ти славний козача!
Ой за тобою, да Морозенку,
Уся Україна плаче.
Не так тая та й Україна,
А як тее горде військо.
Ой заплакала да Морозиха,
Ідучи в ранці на місто.
«Не плач, не плач, да Морозихо,
Об сиру землю не бийся;
Ой ходім з нами, з нами, козаками,
Да меду — вина напийся!»
«Чомусь мені, да миле браттє,
Да і мед-вино не петься.
Ох і десь же мій син Морозенко
Да із Турчином беться».

(Куліш: «Записки о Южной Руси», II).

2.

Аж зза гори високої
Горде військо виступав,
А поперед Морозенко,
Сивим конем вигравав.
Не грай, не грай, сивий коню

Та не грай підо мною,
Ступай, ступай, сивий коню,
Лиш тихою ступою.
А в нашого Морозенка
Червоная стрічка:
Де поверне Морозенко
Там кервавая річка.
Попід гору високою
Покопано шанці.
Та злапали Морозенка
В неділеньку вранці.
Ой злапали Морозенка,
Назад руки звязали,
Назад руки ізвизавши,
До замку віддали.
Посадили Морозенка
На тисовім стільці:
Зняли, зняли з Морозенка
З чересо і червінці.
Посадили Морозенка
На мальованій лавці:
Зняли, зняли з Морозенка
Шовкові жупанці.
Посадили Морозенка
На жовтім пісочку:
Зняли, зняли з Морозенка
Керваву сорочку.
Посадили Морозенка
На високій могилі:
«Поглядайся Морозенку,
По всій своїй Україні!»
«Україна! Милий Боже,
Та й те гордее військо!
Прощай же ми стара нене,
Та й ти любая пр'чко!»
Вони його ані били,
Ні в чверти рубали,
Тільки з нього молодого
Живцем серце взяли.

(Головацький: Нар. пісні, IX. 1.)

ДУМИ.

Думами називаємо поетичні твори лірично-епічного характеру, що оспівують боротьбу з Турками й Татарами, а також війни Хмельницького з Поляками і козацьке життя. Вони мають свою окрему будову, свій поетичний вислів, окремий тон, і свої певні літературні прийоми.

Вірші в них неоднаково довгі, вони не в'язуться у строфи, тільки у льогічні групи та рецитаційні тиради.

Призначені вони до виголошування під супровід бандури, струнного інструменту, котрий у козацьких часах був дуже поширений і зробився національним українським струментом.

Так як билини діляться на старші і новіші, так і в наших думах видно два насліддя: 1) думи невольницькі і лицарсько-козацькі, у яких оспівана боротьба з бісурманами, і 2) думи на тлі війн козацько-польських.

Старші думи визначаються піднесенням тоном, що нагадує псалму, проповіддю любови ближнього, пошаною для авторитету батька й матери, етичними й моральними принципами.

У молодших—менше ліричного, а більше реалістичного, побутово-соціального елемента, вони виблискують дотепом і сатирою, в деяких, як про Ганджу Андібера й Козака Голоту багато широко українського гумору.

Думи списано з уст народу що лиш в XIX. ст. Перший списав їх Ломиковський в Миргородщині, 1805. р.

Вперше видані Думи кн. Цергелевим 1819. р. Передрукував їх Максимович у своїх збірниках укр. пісень 1827, 1834, 1849. р.

Крім Ломиковського записували Думи: Плятон Лукашевич, Амврозій Метлинський, Пант. Куліш, Олександр Русов і Павло Чубинський. Рску 1893. видрукував Павло Житецький студію: «Мысли о народных малорусских думах», у яких псмістив збірку дум, записаних Ломиковським.

Перше наукове видання дум з варіантами й поясненнями зготовили й видрукували Володимир Антонович і Михайло Драгоманів: «Историческія пѣсни малорусскаго народа» (Київ, 1874. і 1875.).

Нові варіанти збирали: Томачинський, Іващенко, Чубинський, Охорович, Горленко, Сумцов, Малинка, Каллаш, Грінченко, Мартинович, Сластьон і Сперанський.

Мельодії деяких дум списав в 70. роках Микола Лисенко. («Записки юго-зап. Отд. И. Р. Геогр. Общ.» 1874.).

Перше повне видання Дум з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів зготовив Др. Філярет Колесса, (Львів, 1920. р.)

Погляди учених на походження і справу авторства дум дуже відбігають від себе.

Куліш догадувався, що авторами дум були козаки, а сліпці від них переняли ці твори.

Житецький тримався гадки, що перші творці дум належали до старців-калік, із людей грамотних, котрі своїми піснями проводили в народ думки про любов до людей і про християнське життя, бо не серед військових колотнеч, а серед культурної обстанови могли родиться такі гуманні твори.

Із тих старців згодом нібито виробились окремі військові кобзарі.

Як би воно не було, в думах видно творення образованих людей, видно виразні прикмети автора, чи авторів, видно літературну ерудицію.

Само слово «Дума», хоч воно є в Болгарії, мабуть нашого походження (думу думати). Можливо, що думами вже давно у нас називали такі лицарські твори, як «Слово о полку Ігоревім».

Думи співали в нас бандуристи. Дехто виводить їх від балканських співців-авантюристів, пандурами званих...

Та це зайва робота. В нас від найдавніших часів водилися не тільки великі поети як Боян і автор «Слова о полку», але й мандрівні співаки: гудці, сварці, шпілеве, праднословці, сміхословці, волхви й скоморохи.

Могли заходити й чужі співаки (Сербини), але кобзарі й бандуристи мали свою власну традицію, своє родове дерево.

Вони не тільки супровожали наших козаків і співали своїм людям, але й між чужими славилися гарними співами.

В XVI столітті тримали їх у своїх дворах польські вельможі, у XVIII увійшли вони на царський двір. Року 1730 оден з них Григорій Любисток забавляв царівну Єлисавету Петровну і ізза його було в Петербурзі чимало клопоту.

Та не тільки бавити вміли наші бандуристи. Року 1770. відрубано голови трьом із них, а саме: Скрязі, Соковому і Варченкови за бунтарство проти панів.

Куліш і Чубинський вважали Остапа Вересая останнім бандуристом. Та так зле воно не було.

В Полтавщині намічують ще й тепер 76 сліпців, здебільша бандуристів, в Харківщині 32, в Чернігівщині 25, а київський статистичний комітет в 1903 році зібрав був звістки про 289 кобзарів і лірників у Київщині.

З новіших бандуристів більш відомі: Мих. Кравченко, Петро Дривченко, Терешко Пархоменко, Іван Нетеса та Кучеренко.

Найстарша звістка про думи є в Анналах Сарніцького (Annales sive de origine et gestis Polonoorum. Під роком 1506. каже він, що в боротьбі з Волохами полягли два брати Струсі, про яких Українці співають сумні пісні (elegias, quas dumas vocant).

Морштин каже (1606. р.) що дума була вже тоді ко- нечною частиною козацького життя; думи складали ще за

життя героїв у слід за історичними подіями і призначали їх до співу.

Думи, що переховалися до наших часів і були у перше записані 1805. року це мабуть останок тієї багатой літератури, останок, який перейшов пізнішу редакцію і не в одному відбігає від первісних оригіналів, тим більше, що форма їх незв'язка, приступна для вставок і відмін.

В світовій літературі думи займають почесне місце і з огляду на багатство змісту, на тон і оригінальність вислову та настрою.

Це одна з наших гордоців національних, не даром же про думу сказав Шевченко, що вона «не вмере й не загине».

ПЛАЧІ НЕВОЛЬНИКІВ.

1.

Поклоняється бідний невольник
Із землі турецької, із віру бусурманської
У городи християнській,—до отця, до матусі.
Що не може він їм поклонитися, —
Тільки поклоняється голубоньком сивеньким:

«Ой ти, голубоньку сивенький!
Ти високо літавш, ти далеко буваєш;
Полини ти в городи християнській
До отця мого, до матусі,
Сядь пади,
На подвіррі отцівським жалібненько загуди,
Об моєї пригоді козацької припомяни.

Нехай отець і матуся
Мою пригоду козацькою знають,
Статки — маєтки збувають,
Великі скарби собирають, —
Головоньку козацькою
Із тяжкої неволі визволяють.
Бо як стане Чорне море согравати,
То не знатиме отець, либонь мати,
У которой каторзі шукати:
Чи у пристані Козловської
Чи у городі Царграді на базарі.

Будуть ушкали, Туркия-ничари набігати
За червоное море у арабську землю запродати.
Будуть за них сребло-злато не лічачи,
Сукна дорогі поставами не мірячи,
За них брати.»

Тогді далася бідному невольнику
Тяжкая неволя добре знати:
Кайдани руки-ноги позідали,
Сирая сириця до жовтої кости
Тіло козацьков проїдала.

То біднії невольники на кров, на тіло поглядали,
Об вірі християнській гадали,
Землю турецькою, віру бусурманськую проклинали:

«Ти земле турецькая, ти віро бусурманська!
Ти єсть наповнена сребром-златом,
І дорогими напитками;
Тільки же бідному невольнику на світі не
вільно,
Що бідний невольник у тебе пробуває,
Празника Рождества, будь-ли Воскресенія
не знає.»

Все у неволі проклятої, на каторзі турецької
На Чорнім морі пробувають,
Землю турецькою, віру бусурманськую прокли-
нають.

«Ти земле турецька, віро бусурманська,
Ти розлуко християнська!
Уже бо ти розлучила не єдиного за сім літ війною:
Мужа з жоною,
Брата з сестрою,
Діток маленьких з отцем і маткою.»

Визволь, Боже, бідного невольника
На свято-руський берег,
На край веселий,
Між народ хрещений.

Щоб я своє добро турецьке на шляху покидав,
Тебе, труп, на коня брав?
Одначе ми сами не втечемо,
Ні тебе не ввеземо.
Будуть Кримці та Нагайці, безбожні бусурмани,
Тебе, пішого піхотинця на спочинках минати,
А нас будуть кіньми доганяти
І назад у Туреччину завертати».

То брат піший-піхотинець за кінними, біжить-
підбігає,

Чорний пожар під білі ноги підгортає,
Словами промовляє:
«Братте любе, братте миле!
Хоч один-же ви милосердіє майте,
Назад коней завертайте,
З піхов шаблі виймайте,

Мені, брату меншому, пішому-піхотинцю, з пліч
голову здіймайте,
У чистому полі поховайте,
Звіру-птиці на поталу не подайте!».

То брат старший згорда словами промовляє:
«Чи подобенство, брате, тебе рубати?
Одначе шабля не візьме,
Рука не зведеться,
Серце не осмілиться.
Тебе рубати!

А як ти жив-здоров будеш,
Сам у землі християнські увійдеш».

То брат найменший, піший-піхотинець за кінними
біжить-підбігає,

Словами промовляє:
«Братте миле, братте любе!
Хоч один-же ви милосердіє майте,
Будете до тернів, до байраків прибігати,
Так у боки забігайте,
Віти тернові рубайте,
По шляху покидайте,

Мені брату, пішому-піхотинцю, на признаку давайте».

То став брат старший та середульший до тернів,
до байраків прибігати,
У боки забігали,
Віти тернові, зелені рубали,
Брату меншому, пішому-піхотинцю, признаку давали.

II.

Да став-же брат найменший, піший-піхотинець,
до байраків прибігати,

Став віти тернові знаходити:

У руки бере,
К серцю кладе,
Словами промовляє
І сльозами ридає:

«Боже мій милий! Сотворителю небесний!
Видно то мої братіки сюди з тяжкої неволі втікали,
Об мені велике старання мали.

Колиб мені Господь поміг з сії тяжкої неволі
озівської втікати,
Міг би я своїх братиків при старості літ шану-
вати й поважати.»

То став-же брат старший та середульший на
полівку ізбігати,

На степи високі, на великі дороги розхідні,
Не стало тернів да байраків рубати;

Да став-же брат середульший до старшого про-
мовляти:

«Нум, брате, ми з себе зелені жупани скидати,
Червону та жовту китайку видирати,

Пішому брату меншому на признаку покладати,
Нехай він бідний знає, куди за нами, кінними,
тікати».

Да став-же брат старший згорда словами про-
мовляти:

«Чи подобенство, брате, щоб я своє добро ту-
рецьке на шматки драв,

Брату меншому на признаки давав?

Як він жив-здоров буде,

Так сам у землі християнські, без наших при-
знаків усяких прибуде».

То брат середульший милосерд'є має,
Із свого жупана червону та жовту китайку видирає,
По шляху стелє-покладає,
Меншому брату признаки дає.

III.

То став брат найменший, піший піхотинець, на
полівку ізбігати
На степи високі, на великі дороги розхідні,—
Нема ні тернів, ні байраків,
Ніяких признаків.

Став червону китайку да жовту знаходжати,
У руки бере,
К серцю кладе,
Словами промовляє
І сльозами ридає:

«Що недурнож ся червона да жовта китайка по
шляху валяється:

Либонь моїх братиків на світі не має.
Альбо їх порубано,
Альбо їх постреляно,
Альбо у горду тяжку позаймано!
Колиб я міг добре знати,
Що їх порубано, альбо постреляно,

Міг-би я в чистому полі тіла шукати,
В чистому полі поховати,
Звіру-птиці на поталу не дати».

Однож брата найменшого, одно безвіддя,
— Друге безхліб'я,

Третє те, що тихий вітер з ніг валяє.

До Осавур-могили прибуває,
На Осавур-могилу зіхожає,

Там собі безпечне девятого дня спочивок має,
Девятого дня із неба води-погоди вижидає.

Мало, не много спочивав,
К йому вовці-сіроманці находжали,
Орли-чорнокрильці налітали,
В головках сідали, —

Хотіли заздалегоди живота темний похорон од-
правляти.

Тоді він словами промовляє:
«Вовці-сіроманці, орли-чорнокрильці,
Гості мої милі!

Хоть мало-не много обождіте,
Поки козацька душа з тілом розлучиться.
Тоді будете мені з лоба чорні очі висмикати,
Біле тіло коло жовтої кості оббірати,
І комишами вкривати.»
Мало-не много спочивав...

От, руками не візьме,
Ногами не піде,
І ясно очима на небо не згляне..

На небо взирає,
Тяжко воздыхає:
«Голово моя козацька!

Бувала ти у землях турецьких,
У вірах бусурменських;

А тепер припало на безвідді, на безхліббі погибати.
Девятий день хліба в устах не маю,
На безвідді, на безхліббі погибаю!»

Тут теє промовляв... не чорна хмара налітала,
Не буйні вітри вінули,
Як душа козацька-молодецька з тілом розлучалася.

Тоді вовці-сіроманці находжали
І орли-чорнокрильці налітали,
В головах сідали,

З лоба чорні очі висмикали,
Біле тіло коло жовтої кості оббірали,

Жовту кість попід зеленими яворами разношали,
І комишами вкривали.

IV.

А ще став брат старший да середульший до річки
Самарки прибігати,

Стала їх темна нічка обіймати,
Став брат старший до середульшого промовляти:
«Станьмо, братику, тут, коні попасімо!

Тут могили великі,
Трава хороша
І вода погожа.

Станемо тутечка, подождімо,
Поки сонце обігріє,
Чи не прибуде ік нам піший-піхотинець.

Тоді на його велике усердія маю,
Всю добич скидаю,
Його, пішого, міждо коні хватаю».

— «Булоб тоді, брате, як я казав, хватити!
Тепер девятий день минув,
Як хліб-сіль їв,
Воду пив,
Досі й на світі немає».

Тоді вони коней пустопаш попускали,
Кульбаки під себе послали,
Ружжа по комишах поховали,
Безпечно спать полягали,
Світової зорі дожидали.
Став Божий світ світати,
Стали вони на коні сідати,

Через річку Самарку у християнські землі утікати,
Став брат старший до середульшого промовляти:
«Як ми будем, братіку, до отця, до матки прибувати,
Як ми їм будем повідати?

Будем ми, брате, по правді казати, —
Буде нас отець-мати проклинати;

А будемо ми, брате, перед отцем, перед маткою
олгати,
Так буде нас Господь милосердний і видимо й
невидимо карати.

А хіба, брате, так і скажемо:
Що не в одного пана пробували,

Не одну неволю мали,
І ночної доби з тяжкої неволі втікали,
Так ми й до його забігали,
«Устань, брате, з нами, козаками, з тяжкої неволі!»
Либонь-то він так і сказав:
«Тікайтеж ви, братці,
«А я буду тут оставаться,
«Чи не буду собі луччого доли-щастя мати».
А буде отець-мати помірати
І будем ґрунта-худобу на дві часті паювати.—
І трете між нами не буде мішати».

V.

Тут теє промовляли,
І не сизі орли заклекотали,
Як їх Турки-яниченьки ізза могили напали, —
Постреляли, порубали,
Коні здобиччу назад у город, у Туреччину по-
завертали.
Полегла двох братів голова вище річки Самарки,
Третя у Осаур-могили.
А слава не вмре, не поляже,
Од нині до віка!
А вам на многії літа!

*(Оржиця, Лубенського повіту, в Полтавщині,
записав від Архипа Кононенка П. Куліш).*

ПРО МАРУСЮ БОГУСЛАВКУ.

I.

Що на Чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця камяная.
Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,
Бідних невольників,
То вже тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не
[видають.

II.

То до їх дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Приходжає,
Словами промовляє:
«Гей козаки,
Ви, бідні невольники!
Угадайте, що в нашій землі християнській за день
Що тоді бідні невольники зачували, [тепера?]
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах познавали,
Словами промовляли:
«Гей дівко бранко,
Марусю, попівно Богуславко!
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера?».
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видаєм.
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера».
Тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Тее зачуває,
До козаків словами промовляє:
«Ой козаки,
Ви, бідні невольники!
Що сьогодні у нашій землі християнській Вели-
[кодная субота,
А завтра святий празник, роковий день Велик-день».

III.

То тоді ті козаки тее зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:
«Та бодай ти, дівко бранко,
Марусю, попівно Богуславко,

Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день Велик-
[день сказала!»

IV.

То тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Тее зачувала,
Словами промовляла:
«Ой козаки,
Ви, бідні невольники!
Та не лайте мене, не проклиняйте:
Бо як буде наш пан турецький до мечети відїжджати,
То буде мені, дівці бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати:
То буду я до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати».

V.

То на святий празник, роковий день Велик-день,
Став пан турецький до мечети відїжджати,
Став дівці бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати.
Тоді дівка бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає —
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає
І словами промовляє:
«Ой козаки,
Ви, бідні невольники!
Кажу я вам, добре дбайте,
В городи християнські утікайте;
Тільки прошу я вас, одного города Богуслава не
[минайте,

Мойому батьку й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає,
Грунтів, великих мавтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збірає,
Та нехай мене, дівки бранки,
Марусі, попівни Богуславки,
З неволі не викупає;
Бо вже я потурчилась, побусурманилась!»

VI.

Ой, визволи, Боже, нас всіх, бідних невольників,
З тяжкої неволі,
З віри бусурманської,
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий
У мир хрещений!
Вислухай, Боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

(Куліш: Записки о Ю. Р., III. I).

СМЕРТЬ КОЗАКА—БАНДУРИСТА.

Ой на Татарських полях,
На козацьких шляхах,
Не вовки-сіроманці квілять-проквіляють,
Не орли-чорнокрильці клеочуть і під небесами літають;
То сидить на могилі козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
У кобзу грає, виграв,
Голосно співає:
Кінь біля його постріляний, порубаний,
Ратище поламане
Піхви без шаблі булатної,
У ладівниці ні однісінького набою.
Тільки й осталась йому бандура подорожня,
Та у глибокій кишені люлька-бурулька,
Та тютюну пів-папушки.

Козак сердега люлечку потягає,
У кобзу грає—виграває
Жалібно співає:
«Гей, братця, пани молодці,
Козаки Запорожці!
Де ви ся повертаєте.
Як ви ся маєте?
Чи до Січи-матери прибуваєте?

Чи до Січи-матери прибуваєте,
Чи Ляхів—ворогів киями покладаєте?
Чи Татар бусурманів малахаями, як череду, у
полон заганяєте?
Колиб мені Бог поміг старі ноги розправляти,
За вами поспішати
Можеб що я здужав на останку віку вам заграти,
Голосно заспівати!
Нехай би моя кобза знала,
Що мене рука християнська поховала!

.....

А вже мені старенькому без кобзи пропадати:

Не зможу я по степах чвалати,
Будуть мене вовки-сіроманці зустрівати,
Будуть дідом за обідом коня мого заїдати.

Кобзож моя, дружино вірная,
Бандуро моя мальованая!
Деж мені тебе діти?

А чи в чистому степу спалити?
І попілець по вітру пустити?

А чи на могилі положити?

Нехай буйний вітер по степах пролітає,
Струни твої зачіпає,

Смутнесенько, жалібнесенько грає-виграває,
То, може, подорожні козаки бігтимуть близенько,
Почують, що ти граєш жалібнесенько,
Привернуть до могили».

(Записав Афанасієв між Пирятином а Прилуками).

РОЗМОВА ДНІПРА З ДУНАЄМ.

Питається Дніпр тихого Дуная:
«Тихий Дунаю,
Що я своїх козаків на тобі не видаю?
Чи твоє Дунайське гирло
Моїх козаків пожерло, —
Чи твоя Дунай-вода
Моїх козаків забрала?»

Промовить тихий Дунай до Дніпра-Славути:
«Дніпре, батьку, Славуто!
Сам собі думаю да гадаю,
Що твоїх козаків у себе не видаю:
Уже чверть года, три місяці вибуває,
Як твоїх козаків у мене немає,
Ні мов Дунайське гирло твоїх козаків не пожерло,
Ні моя Дунайська вода твоїх козаків не забрала,
Їх Турки не постріляли, ні порубали,
До Царя-города в полон не забрали...
Всі мої квіти лугові і низові пониділи,
Що твоїх козаків у себе не виділи.

Твої козаки на черкеській горі пробувають,
Холодної води в барила набірають.
Шляхи і дороги замічали,
Городи бусурменські плондрували,
Огнем-мечем воювали,
Сребра-злата подостатком набірали,
До річки Хортиці прибували,
Велику переправу собі мали,
До стародавньої Січі поспішали,
У стародавній Січі очертою сідали,
Сребро і злато турецьке на три часті паювали,
Мед і оковиту-горілку підпивали,
За весь мир Господа прохали.

Которії козаки чистим полем гуляли,
Річки низові, помешниці Дніпрові, добре знали».

(Житоцький: Мисли).

ПОХОД НА МОЛДАВІЮ.

I.

Як із низу із Дністра тихий вітер повіває, —
Бог святий знає, Бог святий відає,
Що Хмельницький думає-гадає.

Тогдіж то не могли знати ні сотники, ні
Ні джури козацькі, [полковники,
Ні мужі громадські,
Що наш пан гетьман Хмельницький,
Батьо Зінов Богдану Чигиринський,
У городі Чигрині задумав вже й загадав:

Дванадцять пар пушок вперед себе одіслав,
А ще сам з города Чигрина рушав;
За ним козаки йдуть,
Яко ярая пчола гудуть.

Котрий козак не міє в себе шаблі булатної,
Пищалі семипядної,
Той козак кий на плечі забірає,
За гетьманом Хмельницьким у в охотно
військо поспішає.

Оттогдіж то як до річки Дністра прибував,
На три часті козаків переправляв,
А ще до города Сороки прибував,
Під городом Сорокою шанці копав,
У шанцях куренем стояв;
А ще од своїх рук листи писав,
До Василія Молдавського посилав,
А в листах приписував:

«Ей, Василію Молдавський,
Господарю волоський!
Що тепер будеш думати й гадати:
Чи будеш зо мною битися,
Чи мириться?
Чи города свої волоські уступати,
Чи червінцями полумиски сповняти?
Чи будеш гетьмана Хмельницького благати?»

Тодіж то Василій Молдавський,
Господар волоський,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:

«Пане гетьмане Хмельницький,
Батьку Зінов Богдану Чигринський!
Не буду я з тобою ні битися,
Ні мириться,
Ні городів тобі своїх волоських уступати,
Ні червінцями полумисків сповняти:
Не луччеб тобі покориться меньшому,
Ненужли мені тобі старшому?»

Оттодіж то Хмельницький, як сії слова зачував,
Так він сам на доброго коня сідав,
Коло города Сороки поїзжав,
На город Сороку поглядав,
Іще стиха словами промовляв:

«Ей, городе, городе Сороко!
Ще ти моїм козакам дітям не заполоха;
Буду я тебе доставати,
Буду я з тебе великії скарби мати,
Свою голоту наповняти,
По битому талюру на місяць жаловання давати».

Оттогді то Хмельницький як похваливсь,
Так гаразд добре й учинив:
Город Сороку у неділю рано задобіддя взяв,
На ринку обід пообідав,
К полудній годині до города Сучави припав,
Город Сучаву огнем запалив
І мечем іспліндрував.

II.

Оттогді то інші Сучавці гетьмана Хмельницького
У вічі не видали,
Усі до город Яси повтікали,
До Василя Молдавського стиха словами промовляли:

«Ей, Василю Молдавський,
Господарю наш волоський!

Чи будеш за нас одностайне стояти,
Будем тобі голдувати;
Колиж ти не будеш за нас одностайне стояти,
Будем іншому пану кровю вже голдувати».

Оттоді то Василь Молдавський,
Господар волоський,
Пару коней у колясу закладав,
До города Хотині одїзджав,
У Хвилецького копитана станцією стояв;
Тодіж то од своїх рук листи писав,
До Івана Потоцького, кроля польського посилав:

«Ей, Іване Потоцький,
Кролю польський!
Тиж бо то на славній Україні пеш-гулявш,
А об моїй ти пригоді нічого не знавш.

Щож то в вас гетьман Хмельницький, Русин,
Всю мою землю волоську обрушив,
Все моє поле конем ізорав,
Усім моїм Волохам, як галкам,
З пліч голови познімав.
Де були в полі стежки-дорожки,
Волоськими головками повимощував;
Де були в полі глибокії долини,
Волоською кровю повиповнював».

Оттогді то Івану Потоцький,
Кролю польський,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах прописує:

«Ей, Василю Молдавський,
Господарю Волоський!
Колиж ти хотів на своїй Україні проживати,
Було тобі Хмельницького у вічні часи не займати,
Бо дався мені гетьман Хмельницький гаразд добре
знати:

У первій війні
На Жовтій воді

«Струни».

Пятнадцять моїх лицарів стрічав,—
Не великий їм одвіт оддав:
Всім, як галкам, з пліч голови поздіймав.

Трох синів моїх живцем узяв,
Турському салтану в подарунку одіслав;
Мене, Івана Потоцького,
Кроля польського,
Три дні на прикові край пушки держав,
Ані пити мені, ні їсти не дав.
То дався мені гетьман Хмельницький гараз добре
Буду його во вік вічний пам'ятати!» [знати,

Оттогді то Хмельницький помер,
А слава його козацька не вмере, не поляже *).

РЕЛІГІЙНІ ТА МОРАЛІЗУЮЧІ ВІРШІ.

Крім бандуристів і кобзарів єсть на Україні чимало лірників. Кобза і ліра два цілком не подібні до себе струменти. Кобзар перебірає пальцями по струнах, надавлює їх, торкає і добуває таким чином звуки, — грає. Лірник одною рукою перебірає пальцями по клявішах, а другою крутить корбу, щоб пустити в хід круглий смичок, котрий видає звуки. Кобза нагадує гарфу й гітару, а ліра має голос придушений і скрипливий. Вона не спосібна передавати *crescendo, diminuendo-fermatto*, вона тільки прискорює, або припізнює темпо.

Кобзарі співають лицарські пісні, думи старшого і пізнішого походження, а також ліричні та гумористичні вірші, лірницький репертуар куди вущій і не так високо вартний. Найцінніші лірницькі пісні—це псалми і моралізуючі вірші.

*) Після зборівської угоди Хмельницький увійшов у переговори з Василем Лупулом, господарем молдавським, котрий мав дуже гарну доньку і славився великими багатствами. З тою донькою хотів Богдан оженити свого старшого сина, Тимоша, та в Молдавії знайти союзника для себе. Але Лупул хитрив, вижидаючи, чия верх возьме, польська, чи українська справа. Тоді Хмельницький виправився на Молдавію, перейшов через Прут коло города Сороки та спалив Ясси і Сучаву. Лупул утік до Хотина, замкнувся там і просив польського коронного гетьмана Миколая Потоцького о поміч. Потоцький поміч не дав і Лупул скорився Хмельницькому. Тимош оженився з Лупулівною, але життям заплатив за ці шлюбні свати.

Псалми, себто духовні пісні в честь святих, дуже часто старого походження, але здебільшого нової обробітки, продукти василіянських монахів та київських студентів і семінаристів.

Моралізуючі вірші, про «Кривду й Правду», про «Блудного сина», про «Страшний Суд» і т. д. мають також свою літературну вартість.

На Галицькій Україні лірники співають найчастіше «Про сирітку» та «Про знесення панцини», а в своїм замкненім кружку також веселі, сороміцькі, часто-густо дуже цинічні співанки.

Тут ліра геть виперла бандуру і що лиш останніми часами, головно завдяки Гнатови Хоткевичеві Галицькі Українці стали цікавитися бандурою.

П Р А В Д А.

Нема в світі правди, правди не зіскати!
Що вже тепер правда, стала у неправди жити.
Тепер правда у панів у темниці,
А щира неправда з панями в світлиці!
Що вже тепер правда стоїть у порога,
А щира неправда з панями в кінець стола!
Тепер уже правда у панів під ногами,
А щира неправда сидить між панями!
Тепер уже правду ногами топтають,
А щире неправду медом-вином напувають!
Тепер уже правда у панів у недолі,
А щира неправда у добрій волі!
Уже тепер правда,—правда помірає,
А щира неправда весь світ пожирає!
Уже тепер правда,—правда вже померла,
А щира неправда увесь світ зажерла!
Нема в світі правди, правди не зіскати...
Тільки в світі правди—як отець—рідна мати!
А деж-то її узяти? її ні купити ані заслужити.
Увесь світ ізходити, правди не зочити,
Булиж колись дітки, та стали сирітки;
Не мають вони собі помочи ні відки!
Плачуть вониж, плачуть, не можуть пробути,
Свої рідної матері забути:
«Орлице мати! деж нам тебе взяти?
Тебе ні купити, ані заслужити,

«Струни».

Увесь світ ізходити, правди не зочити.»
Хотяб то ми мали ангельські крила,
Тоб ми полетіли да тебеб увиділи;
Бо вже кінець віку уже приближився:
Хоч рідного брата тепер стережися!
Бо із ними у суді стати,—правди не зіскати,
А тільки сребром-злотом панів насичати!
Которий би мог чоловік а ще правду ісповняти,
То дасть йому Господь із неба що день благодати.
Бо сам Господь—свята правда
Сомирає неправду, сокрушить гординю
Вознесеть святиню
Од нині і до віка!

ПІСНЯ, ЩО ПО НЕЩАСТЮ ЖИВУЧІ НА СВІТІ СПІВАЮТЬ.

Ой горе, горе на сім світі жити!
Боронь Боже смерти, —
Буде Бог судити.
Як чоловік здоров, то всяке кохає;
А при лихій годині—його і рід цурає.
А як при добрій годині—купи, побратими,
А при лихій годині немає і родини;
А мати старая із жалю умірала:
«Діти-ж мої, діти! я вас годувала!...
Як-то трудно камінь глодати,
То так-то трудно дітей годувати!»
А діти на тоє—ніт, німало не вважають,
Та еше хуже отця і матку
Словами вгорчають.
Кого Бог злюбить, того і награждає,
А за отця і за матку син Божий скарає.
—«Колиб ми могли у небі проживати,
Булоб же нам отця і матку не зневажати.
Колиб могли ми у небі пробувати
Булоб же нам отця і матку да не вгорчати!»
Ой, Ісусе, Ісусе Назарянський!
Утішай і помилуй народ християнський!
Ой, Ісусе, Ісусе крижуваний!
Утішай і помилуй увесь мир православний!

ЧУДО МАТЕРІ БОЖОЇ В ПОЧАЄВІ.

Там на горі в Почайові ясна скала стала,
Як наступило турецьков військо, як темная хмара.
Як наступило, гору сточило, воювати ся зачинає
Матко чудовна почаївська! твій монастир обступили.
Отець Зелізо сльозами ся умиває:
Матко чудовна почаївська—твій монастир загибає.
Матка чудовна під крижем стала, воюватися не дала,
Куль одвергала, кіньми тратувала, свій монастир
ратувала.
Турки, Татари, турецьков військо, щож ми таке
в той час учинили?
Де в тім місточку Почайові з християнів кров
сточили.
Як сточили, тай проливали, Бога не ввірували,
Аж від ясности, од Матір Божої з коний до землі
падали.
Як падали, карки ломали: а всеж ми то не будемо
Аж во третій день з турецької землі всьої
християн повернемо.
Як ся дознали Турки, Татари, що то есть Божая
мати,
Підписалися до Почайова великую дань давати.

ПРО ШВАЧКУ.

Ой на козаченьків, ой на Запорожців
та пригодонька стала:
Ой у середу та й у обідній час
їх Москва забрала.
Ой крикнув Швачка та на осаулу:
«Із коней до долу!»
Ох і не даймося, панове молодці,
ми Москалям у неволю!»
Ой наперед Швачку із осаулою
до купи звязали.
Ох і звязали і попарували
і на вози поклали,

Із Богуслава до Білої Церкви
їх у неволю забрали.
Ох, а деж ваші, панове молодці,
та воронії коні?
Ой, наші коні в пана на припоні,
а самі ми в неволі!
Ох, а деж ваші, панове молодці,
та срібнії узди?
Ой, наші узди в конях на занузді,
а самі ми у нужді!
Ох, а деж ваші, панове молодці,
та ясенські списи?
Ой, наші списи у пана у стрісі,
а самі ми у лісі!
Ох, а деж ваші, панове молодці,
гримкії рушниці?
Ой, наші рушниці в пана у світлиці,
а самі ми в темниці!
Ох, а деж ваші, панове молодці,
голубії жупани?
Ой, наші жупани поносили пани,
а самі ми пропали!
Ох, а деж ваші, панове молодці,
чоботи сапянці?
Ой, наші сапянці відібрали райці
та у неділеньку вранці!
Ох, пішлемо галку, ох пішлемо чорну,
а до Січи рибу їсти.
Ох, нехай донесе, ох нехай донесе
та до кошового вісти.
Ох, ужеж галці, ох ужеж чорній
та назад не вертаться:
Ох, ужеж нам, панове молодці,
із кошовим не видаться!

(Куліш «Записки о юж. Р.», I.)

ГЕЙ НЕ ДИВУЙТЕСЬ.

Гей не дивуйтесь, добрії люде,
Що на Україні повстало:
Там за Дашевом, під Сорокою,
Множество Ляхів пропало.

А Перебийніс просить немного
Сімсот козаків з собою:
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою.

«Ой пийте, Ляхи, води калюжи,
Води калюжи болотнянії,
А що пивали по Україні
Меди да вина ситнії».

Нуте, козаки, нуте у скоки,
Заберімося в боки:
Заженім Ляшка, вражого сина,
Аж за той Дунай глибокий!

Дивують Ляхи, вражії сини,
Що ті козаки вживають:
Вживають вони шуку—рибаху,
Ще й соломаху з водою.

Ой чи бач, Ляше, як козак пляше
На сивім коню горою?
Мушкетом бере, аж серце вяне,
А Лях од страху вмірав.

Ой чи бач, Ляше, що по Случ наше,
По Костяную могилу?
Як не схотіли, забунтували
Да й утеряли Україну.

Ой чи бач, Ляше, як пан Хмельницький
На жовтім піску підбився?
Од нас козаки, од нас, юнаки,
Ні оден Ляшок не скрився!

Ну теж, козаки, ну те у скоки!
Заберімося в боки:
Загнали Ляхів за річку Вислу,
Що не вернуться й три роки!

ПРО ЗАЛІЗНЯКА.

Максим, козак Залізник, козак з Запорожа,
Продвітає на Україні, як в городі рожа.
Розпустив він військо в славнім місті Жаботині —
Гей розлилась козацькая слава по всій Україні!

І говорить Максим козак, сидючи в неволі:
«Не будуть мати ворожі Ляхи на Україні волі!
Течуть річки з всього світу до Чорного моря —
Минулася на Україні жидівська воля!»

ПРО НЕЧАЯ.

Чи не той то хміль, що високо веться?
Чи не той то козак Нечай, що з Ляшками беться?
Чи не той то хміль, хміль, а що в пиві грає?
Чи не той то козак Нечай, що Ляшків рубає?
Чи не той то хміль, хміль, що у пиві висне?
Чи не той то козак Нечай, що Ляшеньків тисне?

(Куліш «Записки о южной Руси» — I.)

ПРО ЗБУРЕННЯ СІЧІ.

1.

Ой зза гори, зза Лимана
Вітер повіває,
Кругом Січі запорожські
Москаль облягає.
Облягає Москаль Січі,
Лягерами стали,
Вониж свого генерала
Три дні дожидали.
Шатнулися по курінях
Запасу шукати,
А московська вся старшина
Церкви оббірати.
Та беруть срібло, беруть золото,
Ще й восковії свічі:

Зостається пан кошовий
З писарями в Січі.
«Ой устань, Харку, устань батьку,
Просьте же нас люде:
Як станемо на гряниці,
По прежньому буде.
Як вийдемо на гряницю
Та впросим царицю,
Щоб оддала степи вольні
По прежню границу.»
«Та не на теж я, ворожі сини,
Москаля зібрала,
Щоб степ добрий, край веселий
Назад завертала.»
Та тече річка невеличка
Зпід білої кручи, —
Заплакали Запорожці,
Від цариці йдучи;
Встає хмара зза Лимана.
А другая з поля,
Заплакала Україна,
Така її доля!

(З Полтавщини).

2.

Ой не гаразд Запорожці
Не гаразд вчинили:
Степ широкий, край веселий
Тай занастили!

Наступає чорна хмара
І дощик із неба:
Зруйнували Запорожжя —
Буде колись треба!

Ой чи гаразд, чи не гаразд,
Нічого робити!
Буде добре Запорожцям
І під Турком жити!

3.

Ой ішли наші славні Запорожці
Та понад Бугом-рікою,
Ой широкою та глибокою,
Гей та понад лиманами.
Ой ужеж наші славні Запорожці
Тай невеселі стали:
Ой облягли їх, облягли Москалі
Та всіма сторонами.
Ой кругом церкви, церкви Січової
Ой караули стали.
Ой священнику, отцю Владимеру
А служити не дали.
Ой летить бомба з Московського поля
Та посеред Січі впала:
Ой хоть пропали славні Запорожці,
Так не пропала їх слава!

ПРО ВАСЮРИНСЬКОГО.

4.

Да встань, батьку з того світу, великий гетьмане!
Як поїдем до столиці—по прежнему стане.
«Ой царице, наша мати! змилуйся над нами.
Оддай же нам наші землі з темними лугами».
«Не на те я миле братте, та Січ руйнувала,
Ой щоб я вам ваші землі, клейноди вертала».
Тече річка невеличка, підмиває кручи:
Заплакали Запорожці, од цариці йдучи.
Васюринський козарлюга він не та гуляв,
Отамана кошового батьком називає:
«Позволь, батьку отамане, нам на башті стати:
Як не соромно а цариці та Січ руйнувати!
Не дозволиш з шабельками, позволь з кулаками:
Хай не гине наша слава поміж козаками!»

(Куліш: «Записки о Ю. Р.», т. II).

ДУНАЮ, ДУНАЮ! *)

Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?
На версі Дуная три роти ту стоять:
Перва рота—турецька,
Друга рота—татарська,
Третя рота—волоська.
В турецькій ми роті шаблями шермують,
В татарській ми роті стрілками стріляють,
В волоській ми роті Штефан воевода.
В Штефановій роті та дівонька плаче,
Та дівонька плаче, плачучи повіда:
«Альбо мене пойми, альбо мене лиши!»
А што ми речет Штефан воевода.
«Красна дівонице, поймил бих тебе, дівонько,
Поймил бих тебе, неровная ми єс,
Лишил бих тебе, миленька ми єс.»
Што ми рекла дівонька? «Пусти мене, Штефане,
Скочу я у Дунай, у Дунай глибокий,
А хто мене доплине, того я буду.»
Ніхто не доплинул красну дівоньку,
Доплинул дівоньку Штефан воевода,
І взяв дівоньку за білуру ручку:
«Дівонько, душенько, миленька ми будеш».

*) Це пісня народня з Галицького Покутя.

Її мотив (закохана дівчина хоче втопитися, а її ратує козак та жениться з нею), доволі поширений у славянській поезії. Про якого Штефана тут мова, годі сказати, бо в XVI столітті, було на Молдаві аж пять воеводів Стефанів.

Пісня ця була записана в чеській граматиці Яна Благослава, котрий умер 1571 року. Тую граматику видруковано вперше року 1857.

Благослав каже, що пісню про Штефана чув Нікодим у Венеції і звідси приніс її до Праги. А що Нікодим мабуть нашої мови не знав, так і текст цієї пісні явився значно ушкодженим.

Ч А Й К А. *)

Ой, горе тій чайці,
Горе тій небозі,
Що вивела чавнята
При битій дорозі!
Що вивела чавнята
При битій дорозі!

Киги! Киги!
Залетівши в гору!
Лучче втопиться
В Чорному мору!

Ой їхали чумаки
Та все молоденькі,
Тай забрали в тої чайки
Діточки маленькі. } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

Ой чавнька веться,
Об дорогу беться,
До дороги припадає,
Чумака благає: } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

«Ой ти, чумаченьку,
Ой ти молоденький,
Віддай мої чавнята,
Діточки маленькі! } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

«Ой не віддам, чайко,
Не віддам, небого,

*) Цю пісню Цертелєв і Максимович приписували Богданові Хмельницькому, Бантиш-Каменський останньому отаманові Січі Кальнишевському, а Полетика в славній «Історії Русов» гетьманові Іванові Мазепі. За Полетикою найбільше промовляє те, що він чув ще живу традицію.

«Чайка» була в XVIII столітті дуже розповсюджена. Її радо слухала також цариця Катерина, хоч вона чайці-небозі-Україні до решти гніздо з чавнятами забрала.

Бо забереш чавнятка,
Полетиш у поле.» } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

«Не буду летіти,
Буду тут сидіти,
Буду воли завертати
Й діток доглядати!» } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

Як погнала чайка
На зелену пашу,
Пасе воли, завертає,
Чумака благає: } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

«Ой слухай, чумаче
Слухай молоденький,
Верни мої чавнятка,
Діточки маленькі!» } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

Як пригнала воли
З зеленої паші,
Колиж її чавнятка
Поварені в каші! } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

Ой чайка літає,
К землі припадає,
Та вражих тих чумаченьків
Сильно проклинає: } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

«Бодайж ви, чумаченьки,
У Крим не сходили,
Як ви мої чавнятка
У каші зварили!» } 2 рази.

Киги! Киги! і т. д.

Бодай ваші, чумаченьки,
Воли похворіли,

Як ви мої часнятка
З кашою поїли! } 2 рази.
Киги! Киги! і т. д.

Бодай ваші, чумаченьки,
Воли поздихали,
Як через вас мої діти } 2 рази.
На віки пропали!»
Киги! Киги! і т. д.

ОЙ ТИ, ПТИЧКО, ЖОВТОБОКА.

(Григорія Савича Сковороди).

Ой ти, птичко жовтобока,
Не клади гнізда високо!
Клади на зеленій травці,
На молоденькій муравці.
От яструб над головою,
Висить, хоче ухватить,
Вашою живе він кровю,
От, от, кіхті він гострить.

Стоїть явір над водою,
Все киває головою,
Буйні вітри повівають,
Руки явору ламають,
А вербочки шумять низко,
Волокуть мене до сна,
Тут тече потічок близько,
Видно воду аж до дна.

Нащож мені замишляти,
Що в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Хто високо в гору дметься,
А я буду собі тихо
Коротати милий вік;
Так мине мене все лихо,
Щаслив буду чоловік.

(Переписано нинішнім правописом).

ПРО СОТНИКА МЕТИЛИЦЮ.

(Невідомого автора).

Ой річка—Дніпр широкий
Течеш ти в Чорне море,
Ох, візьми мене з собою,
Бо гореж тут, горе!
В тих крутих порогах
Вода з каміннями воює,
В тих зелених дібровах
Сива зозуленька кує.

(Житецький, *Мысли*, 134).

ЧОРНА РІЛЛЯ.

Чорна рілля заорана
І кулями засіяна,
Білим тілом зволочена,
І кровію сполочена.

Лежить вояк на купині,
Накрив очі китайкою,
Китайкою червоною.
Ані труни, ані ями,
Ані вітця, ані мами,
Ані кому задзвонити!
Дзвонять коні копитами,
А вояки острогами.

Летить ворон з чужих сторон,
На могилі усідає,
Очі йому випиває.
Ходить мати гукаючи,
Сина свого питаючи:

— Ой я твого сина знаю,
Бо я з нього пояс маю! —

«Скажи мені, ворон милий,
Чи мій синок еще білий,

Чи ще оченьки ясенькі,
Та чи уста румяненькі?»

— Вже його уста синенькі,
Його личко вже чорненьке,
Я на личку присідаю,
Очі йому випиваю! —

ОЙ КІНЬ БІЖИТЬ.

Ой кінь біжить, трава шумить;
Да вжеж козак убит лежить,
На купині головою,
Прикрив ноги осокою,
Жовте тіло рокитою,
Білі руки хустиною,
Ясне личко китайкою...

В головоньках ворон краче,
А в ніженьках коник плаче;
Копитом землю вибиває,
Свого пана він питає:

-- Ой, панеж мій, пане,
Пане капитане!

Ой кому мене вручаєш,
Кому коня покидаєш?

Чи Турчину, чи Татарину?—

«Тебе коню, Турчин не піймає,
А Татарин не всідлає,

Ой біжи, коню, темними лугами,
Біжи коню, битими шляхами

Та прибіжи, коню, до двору,

Та вдар копитом в болону!

А вийде до тебе ненька старенька,

Козацькая матусенька, —

Вона буде тебе за поводи брати,

Буде тобі сіна підкладати,

Вівса буде тобі підсипати,

Холодною водицею наповати

І крізь сльози про мене питати.

Та не кажи, коню, що я убився,

А скажи, коню, що я оженився,
Та поняв собі паняночку,
В чистім полі земляночку —
Що куди вітер не віє,
Ні сонечко не гріє?...
Без віконець і без дворець —
Там спить козак молодець...

(О. Барвіньський, *Op. cit.*)

ОЙ ПУЩУ Я.

Ой, пущу я кониченька в саду,
А сам піду к отцю на пораду;
Отець мій по садочку ходить,
За поводи кониченька водить:

«Ой на, синку, коника, не гайся,
Щоб від того війська не зостався:
Військо йде, хоруговки мають,
Попереду музиченьки грають».

Ой, пущу я кониченька в саду,
А сам піду к ненці на пораду;
Ненька моя по садочку ходить,
На рученьках сорочечку носить:

«Ой на, синку, сорочку, не гайся,
Щоб від того війська не зостався:
Військо йде, хоруговки мають,
Попереду музиченьки грають».

Ой, пущу я кониченька в саду,
А сам піду к милій на пораду;
Мила моя по садочку ходить,
За рученьку дитиночку водить:

«Ой на, милий, дитину, загайся,
Щоб від того війська та зостався:
Військо йде, хоруговки мають,
Попереду музиченьки грають».

ОЙ ПО ГОРАХ.

Ой по горах та сніги білють,
По долинах усе цвітуть маки.
Ой тож не маки, то наші козаки,
Що у неділю на службу забрали.
Ой у неділю, та до схід сонця,
Сіла мати та у віконця;
Кличе свого сина, сина Запорожця!
«Йди, сину, та до домоньку,
Змию тобі та головоньку».
«Ой змий, мати, та своїй дочці,
Ой своїй дочці, та шинкарочці.
Мені змиють дрібні дощі,
А провіюють вітри буйні».

РОЗЛИЛИСЯ КРУТІІ БЕРЕЖКИ.

Розлилися крутіі бережки,
Гей, гей, гей! По роздоллі,
Гей ви, хлопці добрії молодці,
Гей, гей, гей! Не журіться!
Та поїдем у чистов поле,
Гей, гей, гей! У Варшаву.
Та наберем червоної китайки,
Гей, гей, гей! Тай на славу.
Та щоб тая червона китайка,
Гей, гей, гей! Та червоніла.
Та щоб наша козацькая слава,
Гей, гей, гей, Не змарніла!

ОИ ЩОЖ БО ТО ТАЙ ЗА ВОРОН?

Ой щож бо то тай за ворон,
Що по морю кракає?
Ой щож бо то за бурлака,
Що всіх бурлак збірає?

Збірайтесь, панове-молодці,
Та все народ молодий,
Тай підемо, панове-молодці,
У той лісок Лебедин.

Ой чогож це, панове-молодці,
Щось у хмарі та гуде?
Ой якась нам, панове-молодці
Та пригодонька буде!

Рости, рости, ти, клен дерево,
Та у гору високо!
Поховали пана отамана
В сиру землю глибоко.

Рости, рости, ти клен-дерево,
Рости в гору ще вище!
Поховали пана отамана
В сиру землю ще глибше.

ОЙ СІВ ПУГАЧ НА МОГИЛІ.

Ой сів пугач на могилі
Тай крикнув він «пу-гу».
Чи не дасть Бог козаченькам
Оттепер потугу?

Що день, що ніч, усе ждемо,
Поживи не маєм,
Давно була Хмельнищина,
Уже й не згадаєм.

Ой колись ми воювали
Та більше не будем —
Того щастя, тії долі
По-вік не забудем!

Та вже й шаблі заржавіли,
Мушкети без курків,
А ще серце козацькеє
Не боїться Турків!

ЧУМАЦЬКА.

Ой ходив чума́к сім рік по Дону —
Та не було пригодоньки ніколи йому.
Ой їхав чума́к з Криму до дому,
Сталась йому пригодонька за всю дорогу.
Сталась йому пригодонька не в день, а в ночі —
Занедужав чумаченько з Криму ідучи.
Занедужав чумаченько з Криму ідучи,
При широ́кій дорі́женці воли пасучи.
Ой пішов чума́к в Самар на базар,
Червоною кита́йкою голову звязав.
Ой упав чума́к, упав та й лежить,
Ніхто його не питає, що в його бо́лить...
Ой бо́лить в його серце й голова, —
Умірає чумаченько, а роду нема!
Прийшов до його ота́ман його,
Бере його за рученьку, жалує його.
«Отамане мій! Жалуєш мене,
Скидай, скидай кожух з мене та укрий мене,
Бери мов срібло, злото, поминай мене!»
Ой скинув чума́к свиту і кожух,
Припадає к сирій землі, теплий зводить дух...
Ой скинув чума́к із себе каптан:
«Воли мої полові́ї хто буде ваш пан?»
Та вдарили зразу у великий дзвін:
Сеж по тому чума́кові, що ходив на Дін!
Та вдарили зразу у дзвони в усі:
Сеж по тому чума́кові, що ходив по сі́ль.
Ой ішли воли та в вісьмерику:
Задзвонили в усі дзвони по тім чума́ку!
Ревнули воли у новім ярмі:
Поховали чумаченька в чужій стороні.
Ревнули воли, воли степом ідучи:
Поховали чумаченька із Криму йдучи.

БУРЛАЦЬКА.

Нема в світі гірш нікому,
Як бурлаці молодому.
«Деж ти, бурлак, забарився,
На вечерю припізнився?»
«Ой не був я на охоті,
А лиш був я на роботі!
Йшов робити, заробляти,
Щоби дала вечеряти,
Гей, гей, щоби дала вечеряти!»
«Не палила, не варила,
Тай нема що вечеряти,
Тай нема що вечеряти,
Гей, гей, тай нема що вечеряти!
Лягай, бурлак і так спати!»
Ой ще бурлак не здрімався,
Вже й господар переспався,
Гей, гей, вже й господар переспався.
«Вставай, бурлак, годі спати,
Час з волами поманджати,
Гей, гей, час з волами поманджати.»
Ой встав бурлак, не вмивався,
Глядів платка—не втирався,
Глядів чобіт—не взувався,
Глядів свити—не вдягався,
За волами так пігнався.
За волами поспішає,
Трошки снігом потрясає,
Бурлак в полі примерзає,
Отца—матку споминає.

Така доля моя,
Гірка доля моя!

Чи я в полі не пшениця була?

Чи я в полі не озима була?

Взяли мене позжинали,

І в снопики повязали:

Така доля моя,

Гірка доля моя!

Чи я в степу не травиця була?

Чи я в степу не шовкова була?

Взяли мене покосили

І в копиці позносили;

Така доля моя,

Гірка доля моя!

Чи я в батька не дитина була?

Чи я в батька не кохана була?

Взяли мене повінчали,

І світ мені завязали;

Така доля моя,

Гірка доля моя!

Чи не було в річенці утопитись мені?

Чи не було красшого полюбити мені?

Були річки, позсихали,

Були красші повміралаи,

Така доля моя,

Гірка доля моя!

ПОНАД МІЙ ДВІР.

Понад мій двір, ворітонька

Голубка летіла;

Не дав мене мій батенько

За кого хотіла.

Та дав мене мій батенько

Та за воеводу!

У чужий край, в сторононьку,

Далеко від роду.

Ой вирву я з рожі цвітку,

Тай пушу на воду:

«Плини, плини з рожі цвітко,

Аж до мого роду.»

Плили, пліла з рожі цвітка

Тай стала крутитись;

Вийшла мати воду брати

Тай стала журитись.

«Ой десь моя ти, донечко,

В недузї лежала:

Ой що твоя з рожі цвітка

На воді зівяла.»

— «Не лежала моя цвітка

Ні дня ні години:

Попалася в лихі руки,

Невірній дружині.»

СОЛОВІЮ МАЛЕНЬКИЙ.

Соловію маленький,

В тебе голос тоненький;

Защєбечи ти мені,

Бо я в чужій стороні.

Бо я в чужій стороні

Нема роду при мені;

Ані роду, родини,

Ні вірної дружини.

Ані неньки, ні вітця,

Та нікому журиться;

Ані брата, ні сестри,

Та нікому провести

Мене бідну сироту

У чужую сторону;

Ой знімуся, полину,

Чи не знайду талану.

Усю гору ізійшла,

А талану не найшла,

Тільки найшла долину,
Материну могилу.

Ой стану я щебетати
Свою неньку розважати,
«Ой встань, нене, до мене,
Розрадь же ти як мене.»

«З ким ти, доню, тут ішла?
Що ти мене тут найшла?
Чи з дощем, чи з хмарою,
Чи з бистрою водою?»

«Ні з дощем, ні з хмарою,
Ні з бистрою водою;
Ні з бистрою водою;
А з долею лихою.»

ОЙ ТАМ ЗА ГОРОЮ.

Ой там за горою та за кремінною,
Не по правді живе чоловік з жоною.

Вона йому стелить білу постілоньку,
А він їй готує дротяну нагайку.

Біла постілонька порохом присіла,
Дротяна нагайка біле тілце рвала.

Біла постілонька порохом присіла,
Дротяна нагайка кровю обкипіла.

Ой мужуж мій, мужу, не бий мене дуже,
В мене тіло біле, болить мене дуже!

Пусти мене, мужу, в вишневий садочок,
Та най собі урву рожевий квіточок.

Взяла рожу-квітку тай вергла на воду:
«Плини, плини, роже-квітко, аж до мого роду.

Плини, роже-квітко, плини по Дунаю,
Як увидиш мою неньку, приплини до краю.»

Вийшла стара мати в Дунай воду брати,
Як узріла рожу-квітку, то взяла плакати.

Деж ти, роже-квітко, ту ся й обявила
Відай тебе моя донька на воду пустила?»

«Ти гадала, мати, що мя не згодуєш,
Далась мене за нелюба, а тепер банувш!

Ти гадала, мати, що мене ся збудеш,
Така прийде годинонька, ще плакати будеш.»

ОЙ КРАСНО, ЯСНО.

Ой красно, ясно, ой красно, ясно,
Куди сонечко сходить,
Ой ще красніше, ой ще ясніше,
Куди матінка ходить.

Сонечко зайде, сонечко зайде
Та назад воно зійде,
Матінка умре, матінка умре,
Вже іншої не буде.

Та хоч ся найде, та хоч ся найде
Все вона не рідненька,
Що ся притулить, що ся притулить,
Все вона студененька.

ОЙ ЗЙДИ, ЗЙДИ.

«Ой зйди, зйди, ясен місяцю
Як млинове коло.
Ой, вийди, вийди, серце дівчино,
Та промов до мене слово».

«Ох, і радаб я та виходити,
Із тобою говорити,
Так судять-гудять вражії люди,
Хотять же нас розлучити.»

«Ой, зйди, зйди, ти зіронько вечірняя!
Ой вийди, вийди, дівчинонька моя вірняя!

Рада зірка зійти, чорна хмара та наступає;
Рада дівка вийти, та матуся її не пускає.

Ой зіронька зійшла, усе поле тай освітила;
І дівчина вийшла, козаченька та звеселила.

«Ой ти козаче, ти хрещатий та барвіночку!
Хтож тобі постелить у дорозі та постілочку?»

«Ой стелиться мені широкий лист та бур-
[ковина,
А під голови голубая та жупанина.»

ОЙ ТИ, ДІВЧИНО.

«Ой ти, дівчино гордая і пишна,
Чом ти до мене з вечора не вийшла?»

«Ой як я маю з вечора ходити,
Коли нас будуть вороги судити».

«Ой нехай судять, так як розуміють,
Прийде тая годиночка, та і понімають,
Ой ти дівчино, мислями блудиш,
Сама не знаєш, кого ти любиш.

Ой ти дівчино, червона калино,
Мені на світі без тебе немило;
Ти мені люба, ти мені мила,
Ти моє серденько розвеселила».

«Ой ти, хлопчино, сивий голубоньку,
Не суши мені мою головоньку;
Наказав отець, наказала мати,
Щоби з тобою не розмовляти».

ЧИ ЦЕ ТАЯ КРИНИЧЕНЬКА.

Чи це тая криниченька, що я воду пив?

Чи це тая дівчинонька, що я ї любив?

Ой, жаль серцю буде,
Возьмуть чужі люде,
Моя не буде!

Ой, цеж тая криниченька і ключ і відро!
А вжеж мене дівчинонька забула давно!

Ой, жаль серцю буде,
Возьмуть чужі люде,
Моя не буде.

Засипалась криниченька золотим піском,
Злюбилася дівчинонька з другим козаком.

Ой, жаль серцю буде,
Возьмуть чужі люде,
Моя не буде.

Вже до тої криниченьки стежки заросли,
Да вжеж мою дівчиноньку сватати прийшли.

Ой, жаль серцю буде,
Возьмуть чужі люде,
Моя не буде.

А вже з тої криниченьки орли воду пють,
Та вже мою дівчиноньку до церкви ведуть.

Ой, жаль серцю буде,
Возьмуть чужі люде,
Моя не буде.

Оден веде за рученьку, другий за рукав,
А я стою гірко плачу, любив та не взяв.

Ой, жаль серцю буде,
Возьмуть чужі люде,
Моя не буде!

ОЙ ВІДСИ ГОРА.

Ой відси гора, відси другая,
Межи тими гороньками ясная зоря.
Я собі гадав, що зоря зійшла,
А то моя дівчинонька по воду ішла.
А я за нею, як за зорою,
Сивим, сивим кониченьком понад водою.
«Дівчино моя, напій ми коня!»
«Не напою, бо ся бою, бом ще не твоя.
Як буду твоя, напою і два,
З студеної криниченьки, з нового відра».

ОДНА ГОРА ВИСОКАЯ.

Одна гора високая,
А другая низька;
Одна мила далекая,
А другая близька.

А я тую далекую
Людам подарую,
А до тої близенької
Пішки помандрую.

А у тої далекої
Воли та корови,
А у тої близенької
Лиш чорнії брови.

БОЛИТЬ МЕНЕ ГОЛІВОНЬКА.

Болить мене голівонька від самого чола,
Не бачила миленького ні нині, ні вчора;
Ой бачиться, не журюся, в тугу не вдаюся,
А як вийду за ворота, від вітру валюся.
Ой бачиться, що не плачу, самі сльози ллються;
Від милого людей нема, від нелюба шлються;
Нема мого миленького, нема мого сонця,
Ні з ким мені розмовляти сидя у віконця.
Нема мого миленького, нема його тут,
Посходила після дощу шалвія і рута;
Я шалвію пересію, руту перетичу,
Таки свого миленького к собі перекличу.
Барвіночку зелененький стелися низенько,
А ти милий чорнобривий присунься близенько.
Зелененький барвіночку стелися ще низже,
А ти милий чорнобривий присунься ще ближше.

ДОЩИК, ДОЩИК.

Дощик, дощик, капає дрібненько,
Яж думала, яж думала, Запорожець, ненько.
Колиб знала, колиб знала, звідки виглядати,
Тоб наняла, заставила стежки замітати.
Аж він іде, аж він іде, ступає дрібненько,
То-то любо, тож-то мило дивитися ненько.
Дощик дрібний, аж із стріхи лється,
Розсердився мій миленький, тай не засміється,

Дощик дрібний, аж зі стріхи копотить,
Розсердився мій миленький, аж ногами тупотить.
Розсердився, розгнівався, мій милий на мене,
А як гляне, серце вяне і в його і в мене.

ТИХО, ТИХО.

Тихо, тихо дівка косу чеше,
Що начеше, то на Дунай несе.
«Пливи, косо, пливи за водою,
А я піду у слід за тобою».
В темнім лузі явір зелененький,
Під явором коник молоденький.
Під явором коник вороненький,
На конику козак молоденький,
Сидить собі та в гуслоньки грає.
Струна к струні з тиха промовляє:
«Нема впину вдовиному сину,
Що звів з ума молоду дівчину».

ДОБРИВЕЧІР, ДІВЧИНО.

Добривечір, дівчино! Куди йдеш?
Скажи мені правдоньку, де живеш?
Чи тож би я розуму не мала,
Щоб я тобі правдоньку сказала?
Добривечір, дівчино! Чия ти?
Чи вийдеш ти на вулицю гуляти?
Не питайся, козаченьку, чия я,
Як вийдеш ти на вулицю, вийду й я.
Дівчинонько, серденько, куди йдеш?
Скажи таки правдоньку, де живеш?
Оттам моя хатонька край води
З високого дерева лободи.

І ШУМИТЬ І ГУДЕ.

І шумить, і гуде,
Дрібний дощик іде;
А хтож мене молодую
До домоньку доведе?

Розпізнався козак
На солодкім меду;
«Гуляй, гуляй, чорнобрива,
Я тя домів заведу».

Ой прошу я тебе;
«Не веди ти мене,
Бо я злого мужа маю,
Буде бити мене.

І шумить, і гуде,
Скрипка грав, бас гуде,
Козак мовчить а всьо знав,
Козак домів поведе.

КОЛОМИЙКИ

Гей плину я по Дунаю,
І так си думаю:
Нема красших співаночок,
Як у нашім краю!

Ой нема то, ой нема то,
Як наша країна,
Там співає співаночки
Кождая дівчина.

Наша славна коломийка,
Хоть вона дрібненька,
Вона мила, а все щира,
Мені солоденька.

Як я возьму коломийки
Співати-співати,
Затужиш ти і заплачеш,
Тай станеш думати.

Ой скрипочки із липочки
А струни з барвінку,
Як заграю буде чути
Аж на Україну;

Тепер я собі заграю,
Тепер защебечу,
А як прийде лиха доля
Пташкою відлечу.

Ой калина біло цвіте,
А червоно родить,
Великеє закохання
До біди приводить;

Цвіте терне, цвіте терне,
Бо коріння має,
Хто кохання не зазнавав,
Той жалю не знав.

Ой гадав я, милий брате,
Що то скрипка грав,
А то моя чорноброва
По саду співає;

Та гадав я, милий брате,
Що то сонце сходить,
А то моя миленькая
По подвіррю ходить.

Коли моя миленькая
По садочку ходить,
Видить ми ся, що за нею
Біла рожка сходить;

Личко твоє, милесенька,
Краснійше над рожу,
Я тя бідний молоденький
Забути не можу.

А вжеж я ся не дивую,
Чому мила красна,
Коло неї вчора рано
Впала зоря ясна;

Як летіла зоря з неба,
Тай розсипалася;
Мила зорю позбірала,
Тай замаїлася.

Ой видиться, що хмариться,
Дощик покрапляє,
Ой видиться, що з-укося
Мила поглядає;

Ой видиться, що сердиться
Миленька на мене,
А як гляне—серце вяне
І в неї, і в мене.

Ой не знаю я бідненька,
Де мій милий дівся,
Якби милий у гай пішов,
Гай би зеленівся.

Не спала я цілу нічку,
Уже день біленький,
Ой не знаю я де дівся,
Мій чорнобривенький.

Половина саду родить,
Половина вяне,
Половина шлюби беруть,
Половина марне:

Половина саду родить,
Половина всхнеється,
Половина побереться
Решта розійдеться.

Ой там в саді зелена
Трава по коліна,
Ой за добрим чоловіком
Жінка як калина.

Ой там в поли на горбочку
Вже трава жовкнів,
Ой за лихим чоловіком
Жінка помарнів.

Мене мати породила
Темненької ночі,
Дала мені красне личко
І чорні очі;
Було мені моя мати краси
Не давати,
Тільки було мені, мати
Щастя-долю дати.

Мої милі співаночки
Складані, складані,
Ой деж я вас наскладала?
Та при моїй мамі;
Та при своїй наскладала,
В чужої забуду,
Мої любі співаночки, —
Я вас не забуду.

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ.

Іван Котляревський.

Родився 29. серпня 1769. року в Полтаві. Батько, Петро, був урядовцем у тамошньому магістраті. Учився Іван Петрович у духовній семінарії. Ще тоді звали його «рифмачем», бо складав вірші. Скінчивши семінарійну науку (1789. р.) став домашнім учителем у панів. Тут пізнав життя, звичаї і пісні українського народу.

Року 1796. покинув учительовання і поступив на службу; зразу в Новоросійській канцелярії, а потім у війську в Сіверським карабінерським полку.

Року 1806 і 1807 був у поході в Молдавію та за Дунаєм, де визначився як хоробрий вояка. В рік пізніше кидає військову службу, два роки бідує, а від 1810 стає надзирателем у школі для дітей збіднілих панів у Полтаві.

Року 1812 склав козацький полк для війни з Наполеоном.

Року 1817 дано йому чин майора, 1822 іменовано членом Петербурзького товариства «любителей російской словесности», а 1827 настановлено Котляревського «попечителем богоугодного заведенія» в Полтаві.

Поза тою урядовою працею він пильно трудиться на культурному полі: піклується коло заснування театру в Полтаві, друкує свої твори в «Українському Вістнику» та других журналах, збирає етнографічні матеріали, помагає в працях українського історика Бантиш-Каменського, стає членом полтавської масонської ложі і членом біблійного товариства.

Його люблять і поважають за роботязість, образованість, за гарну, ясну, чоловіколюбну вдачу.

Року 1829 починає Котляревський нездужати, 1835 йде у відставку і тихо доживає віку у своїй власній хаті (змалюваній Шевченком) у Полтаві.

Дня 29. листопада 1838 помер Котляревський.

Року 1898 ціла Україна святкувала сотні роковини першого видання «Енеїди», найбільшого і найважливішого твору Котляревського. Йому здвинули пам'ятник у Полтаві і другий на гробі. Котляревського величають батьком відродженої української літератури.

Коли став Котляревський писати свою «Енеїду»,— доказно годі сказати. Перші три частини цієї поеми були надруковані 1798 в Петербурзі накладом М. Парпури.

Наголовок цієї переважної книги такий: «Енеїда на малоросійській мові перелицована І. Котляревськимъ. Часть I.» Після заголовного листка йде чистий, на якому надруковано: «Любителямъ малоросійскаго слова усерднѣйше посвящается».

Видавець перших трьох пісень «Енеїди», Максим Парпура, був багатим шляхтичем козацького роду. Він видав книжку Антига «Жизнь Суворова» і декілька перекладів із німецької медичної літератури. Як чоловік освічений, любитель культури, він, видно діло, захопився «Енеїдою», яка ходила по Україні в численних списках і оден із тих списків, не питаючись дозволу автора, видрукував, за що стрінув його пізніше докор з боку автора і за що його чесне ім'я зневажили небачні критики та історики літератури.

Нам дякувати треба Парпури, що зробив перший крок у виданню першого українського твору, писаного чистою, гарною, народною мовою. Крім цього Парпура, уміраючи, записав великі гроші на всілякі школи та добродійні інституції, що виключає який небудь користололюбивий намір у виданню «Енеїди».

Друге видання «Енеїди» вийшло в Петербурзі, з друкарні І. Глазунова, а третє теж у Петербурзі накладом Котляревського із значними відмінами супроти попередніх.

Окрім доданої нової четвертої частини, знаходимо там чимало перерібок у 1, 2 і 3 часті.

Маємо цілі зівсім нові строфи.

Уривки з 5 і 6 часті були друковані за життя Котляревського в періодичних видавництвах, цілуж «Енеїду», 6 пісень зладив Котляревський до друку під кінець життя; продав право видання книгареві Волохинову, але книжку надруковано що лиш 1852 року в Харкові. Це найкраще з усіх видань, яких до тепер появилос'я коло 30.

«Енеїда» поруч Шевченкового «Кобзаря» майбуть найпопулярніша з наших книжок.

Має вона дуже велике й широке значіння, історично-літературне, містецьке, суспільне, політичне, граматичне, всестороннє. Котляревський змалював тут великий образ життя на Україні на переломі XVIII й XIX століття. Покликав до слова забуті традиції козацькі, гетьманські, самостійницькі. Привернув право літературне нашій рідній мові, став в обороні покривдженого простонароддя, розобличив шкідливість чужої, накиненої з Москви культури усяких

чиновників—достойників, усяких Зевесів та Нептунів, що знущалися над Україною.

Зробив це не в ліричній, ані в історичній поемі, а в трагедії, ніби гумористичній, немов угадуючи, що й чужі і свої у такому кривому дзеркалі найскорше й найрадіше побачать своє обличчя.

Намір удався. Енеїду читали, сміялися, ніби над голодранцями козаками, а на ділі сміялися над собою, над своїм власним викривленим обличчям. А крізь цей сміх добувалося зітхання за колишнім власним життям, за минулою славою, добувалися зітхання до нових умов, до нового ладу.

Україна дістала в «Енеїді» перший великий літературний твір, дістала доказ, що народньою мовою можна—творити. Це угольний камінь обновленої української літератури, зразок мови, вірша, натхнення і щирого народного патріотизму. Такою осталася «Енеїда» до нині, дарма, що на ній не пізнався Куліш, як не пізнався Белінский на «Кобзарі».

Другий переважний твір Котляревського, це його «Наталка Полтавка», українська оперета (в тодішньому розумінню слова), виставлена у перше 1819. року в Полтаві, в цьому театрі, котрий ставив на ноги Котляревський, розуміючи, яке велике значіння матиме театр в національному життю України. «Наталка Полтавка» це підвалина нашої сцени. У цій нашій драматургії снується відгук цього першого справді цінного українського драматичного твору. Музику писали до неї Богацький, Єдлічка, Василев і Микола Лисенко.

З музичним опрацюванням цього останнього ставлять її ще й нині на наших театральних дошках.

Тогож таки 1819 року виставлено в Полтаві «Москаля Чарівника», гумореску на цьому самому сюжеті, на якому батько Миколи Гоголя, Василь, написав був свого «Простака».

І тут приходять до слова ті самі принципи (ідея рівності, реалізм, народолюбні тенденції, любов України), які скрізь проводив Котляревський у своїому житті і в творах.

Найменше популярна «Ода до князя Куракіна», масона, отже товариша Котляревського, чоловіка освіченого, ворога кріпацтва, поступовця. Звідси й симпатії нашого автора до московського князя.

Куракін, як генерал-губернатор «малоросійській» чи мало добра зробив був для нашого народу.

Інші твори Котляревського, як ось його переклади, на жаль, не видані і про них годі говорити.

Але вже одна «Енеїда» та «Наталка Полтавка», дають йому право зватися батьком обновленої української літератури, дають йому право «панувати, поки жчуть люде» і певно, що «поки сонце з неба сяє, його не забудуть».

Література: Житецькій П. Енеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея і т. д., Київ, 1900. Ефименко А. Котляр. въ истор. обстановкѣ., Спб., 1905. Русовъ.

Какая роль «Возьного» і т. д., «Кіевск. Стар.», 1904. Науменко. Къ 50-лѣтію со дня смерти Котл., 1888. Стещенко. Котляр. авторъ «Енеида», Київ, 1902. Пыпинъ и Спасовичъ. Ист. слав. лит., 1879. Петровъ. Очерки., Київ, 1884. Дашкевичъ. Отзывъ, 1888. Огоновський. Ист. літ. руської. Ч. II., Львів, 1888. Коваленко. Століття «Енеїди». Л. Н. Вістник, 1898. Смаль-Стоцький. Котл. і його «Енеїда». Л. Н. Віст., 1898. Колесса О. Століття об. укр. літ., 1898. Ефремовъ. Праздникъ укр. инт., «Кіевская Ст.», 1903. Твори Івана Котляревського., Київ, 1909.

ЕНЕІДА.

I.

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятіший од всіх бурлак.
Но Греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав;
Забравши де-яких Троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
Пятами з Трої наживав.

Він, швидко поробивши човни,
На синє морє поспускав,
Троянців насажавши повні,
І куди очі почухрав.
Но зла Юнона, суча дочка,
Розкодкудакалась, як квочка:
Енея не любила—страх!
Давно уже вона хотіла,
Його, щоб душка полетіла
К чортам і щоб і дух не пах.

Еней був тяжко не по серцю
Юноні, все її гнівив:
Здававсь гірчийший їй від перцю,

Ні в чім Юнони не просив;
Но гірш за те їй не злюбився,
Що бачиш, в Трої народився
І мамою Венеру звав,
І що його покійний дядько
Парис, Пріямове дитячко,
Путивочку Венері дав.

Побачила Юнона з неба,
Що пан Еней на поромах, —
А те шепнула сука Геба —
Юнону взяв великий жаж!
Впрягла в гринджолята павичку,
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Взяла спідницю і шнурівку,
І хліба з сіллю на тарілку,
К Еолу мчалась як оса.

«Здоров, Еоле, пане-свату!
«Ой як ся маєш, як живеш?»
Сказала, як ввійшла у хату,
Юнона: «чи гостей ти ждеш?...»
Поставила тарілку з хлібом
Перед старим Еолом—дідом,
Сама же сіла на ослін.
«Будь ласкав, сватоньку—старику!
«Ізбий Енея з пантелику:
«Тепер пливе на морі він.

«Ти знаєш—він який суціга,
«Паливода і горлоріз:
«По світу як іще побіга,
«Чиїхсь багацько вилле сліз.
«Пошли на його лихо злеє,
«Щоб люди всі, що при Енеї
«Послизли і щоб він і сам.
«За цееж дівку чорнобриву,
«Смачную, гарну, уродливу,
«Тобі я, далебі, що дам.

«Гай, гай! ой дай же його кату!»
Еол насупившись сказав:
«Я всеб зробив за цюю плату,
«Та вітри всі порозпускав:
«Борей недуж лежить з похмілля,
«А Нот поїхав на весілля,
«Зефир же, давній негодай,
«З дівчатами заженухався,
«А Евр в поденщики нанявся, —
«Як хочеш, так і помишляй!

«Та вже для тебе обіщаюсь
«Енеєві я ляпас дать;
«Я хутко, миттю постараюсь
«В трістя його к чортам загнать.
«Прощай же! швидше убірайся,
«Обіцянки не забувайся,
«Бо послі, чувш, ні—чичирк!
«Як збрешеш, то хоча надсядься,
«На ласку послі не понадься:
«Тоді від мене возмеш чвирк».

Дидона тяжко зажурилась,
Ввесь день не їла, ні пила;
Все тосковала, все нудилась,
Кричала, плакала, ревла.
То бігала, як би шалена,
Стояла довго тороплена,
Кусала нігті на руках;
А далі сіла на порозі, —
Аж занудило їй небозі
І не встояла на ногах.

Сестру кликнула на пораду,
Щоб горе злеє розказать,
Енеєву оплакать зраду
І льготи серцю трохи дать.
«Ганнусю, рибко, душко, любко,
«Рятуй мене моя голушко,
«Тепер пропала я на-вік!
«Енеєм кинута я бідна,

«Як сама паплюга послідня...
«Еней злий змії—не чоловік.

«Нема у серця мого сили,
«Щоб я могла його забуть,
«Куди мні бігти?—до могили:
«Туди один надєжний путь!
«Я все для його потеряла,
«Людей і славу занєдбала...
«Боги! я з ним забула вас.
«Ох! дайте зілля мні напитись,
«Щоб серцю можна розлюбитись,
«Утихомиритись на час.

«Нема на світі мні покою,
«Не ллютьсє слєози із очей.
«Для мене білий світ є тьмою,
«Там ясно тільки, де Еней.
«О, пущєвіринку Купидонє!
«Любуйсє, як Дидона стогне—
«Щоб ти малєньким був пропав!
«Познайте молєдиці гєжі —
«З Енеєм бахурі всі схожі,
«Щоб враг зрадливих всіх побрав!

Так бідна з горя говорила
Дидона, жизнь свою кляла;
І Ганна що їй не робила,
Ніякої ради не дала.
Сама з царицей горювала
І слєози рукавом втерала,
І хлипала собі в кулак.
Потім Дидона мов унишкла,
Звеліла, щоби Гандзє вийшла,
Щоб їй насумоватись в смак.

Довгєнько так посумовавши,
Пішла в будинки на постіль;
Подумавши там, погадавши,
Проворно скочила на піл.
І взявши з запічки кресало

І клоччє в пазуху чимало,
Тихєнько вийшла на город.
Нічною було се добою
І самой тихою порою,
Як спав хрещений вєсь народ.

Стояв у неї на горєді,
В кострі на зїму очерет, —
Хоть це не по царськїй порєді,
Та дєж взятє дров, коли не в стєп?
В кострі був зложений сухєнький,
Як порох був уже палкєнький,
Його й держали на підпал.
Під ним вона огонь кресала
І в клоччі гарно розмахала
І розвєла пожар чимал.

Кругом костєр той запаливши,
Зо всєй одєжі роздяглась,
В огонь лахміття все зложивши,
Сама в огні тїм простєглась.
Вкруг неї полумєя палало,
Покійницї не видно стало,
Пішов од неї дим і чад!
Енеє так вона любила,
Що аж сама себе спалила,
Послала душу к чорту в ад.

III.

Еней-сподар, посумовавши,
На-силу трохи вгамувавсь;
Поплакавши і поридавши,
Сивушкою почастувавсь;
Но все-таки його мутило
І коло сердєнька крутило,
Небіжчик часто щось вздыхав;
Він моря так уже боявсь,
Що на богів не полагавсь
І батькові не довіряв.

А вітри з заду все трубили
В потилицю його човнам,
Що мчалися зо всеї сили
По чорним пінявим водам.
Гребці і весла положили
Та сидя люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних, запорожських,
А які знали, то московських
Вигадували бриденьок.

Про Сагайдачного співали,
Либонь співали і про Січ,
Як в пікінери набірали,
Як мандрував козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в похід;
Як під Бендерю воювали,
Без галушок як помірали,
Колись як був голодний год.

Не так то діється все хутко,
Як швидко кажуть нам казок;
Еней наш плив хоть дуже прудко,
То вжеж він плавав на деньок.
Довгенько по морю щось шлялись,
І сами о світі не знались,
Не знав Троянець ні один —
Куди, про що і як швендюють,
Куди це так вони мандрують,
Куди їх мчить Анхизів син.

Оттак поплававши не мало
І поблудивши по морям,
Якось і землю видно стало,
Побачили кінець бідам!
До берега як-раз пристали,
На землю з човнів повставали
І стали тут оддыхать.
Ця Кумською земелька звалась,

Вона Троянцям подобалась,
Далось і їй Троянців знать.

.....
Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на иньший світ,
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні звезд...
Там тільки тумани великі,
Там чутно жалібні крики,
Там мука грішним не мала.
Еней з Сивиллою гляділи,
Які муки тут терпіли,
Якая кара всім була...

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах
Живиця, сірка нефть кипіла, —
Палав огонь—великий, страх!
В смолі цій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто як за віщо заслужив...
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за те там мордували,
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали,
І ставили їх за скотів;
За те вони дрова возили,
В болотах очерет носили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненним пруттям оддирали,
Кругом на спину і живіт,
Себе, що сами убивали,
Яким остив наш білий світ.

Горячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умірять.
Робили різні їм муки,
Товкли у музчирях їм руки,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим вливали
Ростопленев сребло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать горячих сковород;
Якіж і з роду не женились,
Та по чужих кутках живились,
Такі повішені на крюк,
Зачеплені за тев тіло,
На світі що грішило сміло,
І не боялося цих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам,
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслугі, як котам.
Тут всякії були цихместри,
І ратмани і бургамистри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбірали хабарі.

І всі розумні філозопи,
Що в світі вчились мудровать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать,
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церкву щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі звідз щоб не знімали —
Були в вогні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм давали,

По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були
І до півночі там гуляли,
І в гречку де-коли скакали —
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кипячих сіркой казанах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай що їх хвалили —
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в ні-на-що,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидче умірали,
Щоб їм прийнятись до замків.

І ті були там лигоминці,
Піддурювали до дівок,
Що в вікна дрались по дрябинці,
Під темний, тихий вечорок;
Що будуть сватать їх, брехали,
Підманювали, улещали,
Поки дібралась до кінця;
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякії були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі;
І ті, що фіги-миги возять,
Що в боклагах гарячий носять, —
Там всі пеклися крмарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути,
Ярижники і всі пянюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький, шаповальський
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні, християне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщане,
І молоді і старики;
Були багаті і убогі.
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряне і попи.

Гай, гай!... та нігде правди діти,
Брехняж наробить лиха більш:
Сиділи там скучні пііти,
Писарчуки поганих вірш,
Великі терпіли муки:
Їм звязані були і руки,
Мов у Татар терпіли плін.
От-так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться...
Який же втерпить його хрін?

З „НАТАЛКИ ПОЛТАВКИ“.

ВІЮТЬ ВІТРИ.

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться.
О як болить мое серце, а сльози не ллються!..
Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,
Тільки тоді і полекша, як нишком заплачу.
Не поправлять сльози щастя, серцю легше буде;
Хто щаслив був хоть часочок, по-вік незабуде...
Єсть же люде, що і моїй завидують долі:
Чи щастливаж та билинка, що росте у полі —
Що на полі, на пісочку, без роси на сонці?
Тяжко жити без милого і в своїй сторонці?
Де ти, милий, чорнобривий? Де ти — озовися!..
Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися!..
Полетілаб я до тебе, та крилиць не маю,
Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю...
До когож я пригорнуся, і хто приголубить...
Коли тепер нема того, який мене любить?..

ВИДНО ШЛЯХИ.

Видно шляхи полтавської і славну Полтаву —
Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.
Не багата я і проста, та чесного роду,
Не стижуся прясти, шити і носити воду.
Ти в жупанах і письменний, і рівня з панами,
Як же можеш ти дружитися з простими дівками!
Єсть багацько городянок—вибірай любую;
Ти пан возний: тобі треба не мене сільськую.

ОИ ДОЛЯ ЛЮДСЬКАЯ.

Ой доля людська—доля єсть сліпая!
Часто служить злим, негідним і їм помагав.
Добрі терпять нужду, по миру товчуться,
І все їм не в лад приходить, за що не візмуться.
До когож ласкава ця доля лукава,
Такий живе, як сир в маслі, спустивши рукава.

Без розуму люде в світі живуть гарно,
А з розумом, та в недолі, вік проходить марно.
Ой доля людська, чом ти не правдива,
Що до інших дуже гречна, а до нас спесива?

ОЙ МАТИ, МАТИ!

Ой мати, мати! Серце не вважає:
Кого раз полюбить, з тим і помірає.
Лучче умерти, як з немилим жити,
Сохнуть в печалі, що-день сльози лити.
Бідність і багатство—всть то божа воля:
З милим їх ділити—щасливая доля.
Ой, хибаж я, мати, не твоя дитина,
Коли моя мука буде тобі мила?..
І до мого горя ти жалю не мавш:
Хто прийшов по серцю, забуть заставляеш!..

ЧОГО ВОДА КАЛАМУТНА.

Чого вода каламутна? Чи не філя збила?
Чогож і я смутна тепер? Чи не мати била?
Мене мати та не била—сами сльози ллються:
Од милого людей нема, од нелюба шлються.
Прийди, милий, подивися—яку терплю муку.
Ти хоч в серці, та од тебе беруть мою руку.
Спіши, милий! Спаси мене од лютой напасти!
За нелюбом коли буду, то мушу пропасти.

ГОМІН, ГОМІН ПО ДІБРОВІ.

Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває;
Мати сина, мати сина,
Мати сина прогоняє:
«Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе, нехай тебе,
Нехай тебе Орда візьме!»
— «Мене, мати, мене, мати,
Мене, мати, Орда знає:

В чистім полі, в чистім полі,
В чистім полі обізває».

— «Іди, сину, іди, сину,
Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе, нехай тебе,
Нехай тебе Турчин візьме!»

— «Мене, мати, мене, мати,
Мене мати, Турчин знає:
Сріблом-злотом, сріблом-злотом,
Сріблом-злотом наділяє».

— «Іди, сину, іди, сину,
Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе, нехай тебе,
Нехай тебе Ляхи візьмуть!»

— «Мене, мати, мене, мати,
Мене мати, Ляхи знають:
Медом-вином, медом-вином,
Медом-вином напувають».

— «Іди, сину, іди, сину,
Іди, сину, пріч від мене!
Нехай тебе, нехай тебе,
Нехай тебе Москаль візьме!»

— «Мене, мати, мене, мати,
Мене, мати Москаль знає:
Жить до себе, жить до себе, —
Давно уже підмовляє!..»

СОНЦЕ НИЗЕНЬКО.

Сонце низенько,
Вечір близенько —
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Мов серденько!

Ти обіцялась
Мене вік любити.
Ні з ким не знатись
І всіх цуратись,
А для мене жити!

Серденько моє!
Колись ми двом
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої.

Ой, як я прийду,
Тебе не застану, —
Згорну я рученьки,
Згорну я біленькі,
Тай не жив стану!..

У СУСІДА ХАТА БІЛА.

У сусіда хата біла,
У сусіда жінка мила;
А у мене ні хатинки,
Нема щастя, нема жінки.
За сусідом молодиці,
За сусідом і вдовиці,
І дівчата поглядають, —
Всі сусіда полюбляють.
Сусід раніше мене сів, —
У сусіда зеленів:
А у мене не орано
І нічого не сіяно.
Всі сусіда вихваляють,
Всі сусіда поважають;
А я марно часи трачу,
Один в світі тільки плачу..

ТА ЙШОВ КОЗАК З ДОНУ.

Та йшов козак з Дону, та з Дону до дому,
Та з Дону до дому, та й сів над водою,
Та й сів над водою, проклинає долю:
Ой, долеж моя, доле, долеж моя злая!
Доле моя злая, чом ти не такая,
Чом ти не такая, як доля чужая?
Другим давш лишне, менеж обіжавш!..

З „МОСКАЛЯ - ЧАРІВНИКА“.

ОЙ НЕ ВІДТІЛЬ ВІТЕР ВІЄ.

Ой не відтіть вітер віє, відкіль мені треба;
Виглядаю миленького з-під чужого неба.
Скажіть зірки, скажіть ясні, де він проживає?
Серце хоче вість подати, та куди — не знає.
Коли вірно мене любить, то йому приснюся:
Хоть і сонний, угадає, як за ним журюся.
Скажіть, зірки...
Нехай нашу любов згада, наше милування;
Нехай має в чужій землі добре проживання.
Скажіть, зірки, скажіть ясні, де він проживає?
Серце хоче вість подати, та куди не знає.

ДІВЧИНО МОЯ.

Дівчино моя, тиж моя мати!
Довго ж мені, серце, без тебе скучати (b's).
Дівчино моя, Переяслівко,
Дай мені вечеряти, моя ластівко! (bis).
Яж не топила, яж не варила;
По воду пішла—відра побила (bis).
А додому прийшла—піч розвалила, —
За те мене моя мати трохи не побила (bis).

ПЕТРО АРТЕМОВСЬКИЙ-ГУЛАК.

Петро Артемовський Гулак.

Родився 1790 р. в містечку Городищі, Черкаського повіту, в Київщині, де його батько був священиком. Вчився в Київській академії і в Харківському університеті.

1817 став учителем в Харківському дівочому інституті, а в два роки пізніше професором історії та географії у тамошньому університеті. Від 1841 до 1849 був Артемовський ректором Харківського університету, дослужився до високих відзнак і титулів і вмер 1 жовтня 1866 року.

На літературну ниву виступив 1817 р. надрукувавши деякі вірші в «Українським Вѣстнику». Пізніше містив свої твори в

«Славяни-ні», в «Утренній Звѣзді» та в «Вѣстнику Европи». Збірку його писань, неповну, видано 1878 р. в Києві («Кобзар П. П. Артемовського-Гулака»). Деякі по смерті віднайдені писання опубліковано в «Київській Стариці» та в Львівській «Зорі».

Весь його доробок невеличкий, кілька аркушів друку, але видний у них справжній літературний хист та дуже гарну українську мову, багату, гнучку, на диво вироблену, хоч Артемовський і не писав багато.

Славу добув собі дуже патріотичною і гуманною сатирою «Пан та собака», у якій почав з такої високо-громадянської ноти що можна було сподіватися в йому великого й справді українського поета, котрий кріпко стояв-би за волю селян і за самостійність країни. Та нічого подібного не було. Артемовський завернув з дороги. Ступив на шлях славословця можних світа цього, ніби якогось філософа, котрий стоїть на точці погляду «caspe diem», користай з життя, вонож коротке і дурний, хто не витягне з його як найбільше насолоди.

Чи будеш жив, чи вмреш, Пархоми,—не журись,
Журись об тім, чи є горілка!

Колись Полевой надрукував був на нашого сатирика кусливу сатиру, в якій сказав:

Рябко хвостомъ его прикроеть
И въ храмъ безсмертья унесеть.

Артемовський не міг Полевому простити цих гірких слів. А всеж таки воно так і сталося. Безсмертним зробив у нас Артемовського його «Пан та собака», отцей безталанний український Рябко.

Перше повне видання творів Артемовського видав у Львові 1904 р. Ю. Романчук, в т. з. Руській Письменности, т. I.

ПАН.

Якийсь десь пан ясновельможний,
І гордий, і заможний,
(А може був то лях),
Як-раз утрапив на свій шлях,
У пекло до Плутона.

Не вспів одважить ще й поклона,
Як тут спитав його Еак:

— «Ну, на тім світі, що ти, як,

Чим був ти, де родився?

Як жив і чим живився?

Ти перед нами не гріши,

Кажи лиш правду, не бреш!»

Пан глянув: перед ним мужик!

А пан наш не привик,

Щоб так мужик з ним обяснявся.

— «Я із польского естем панства,»

Вельможний дзизом відповідав:

— «До півдня спав, до півночі обідав,

Був власним паном на Волині.»

— «За цеє тобі пасти свині!»

Еак так пану присудив

І вельми цим Плутоніві вгодив.

Якби і в нас таким судом судили,

Багацькоб свинопасів наробили.

РИБАЛКА.

(Українська баляда.)

Вода шумить!... вода гуля!...

На березі рибалка молоденький

На поплавець глядить і промовля:

Ловіться, рибоньки, великі і маленькі!

Що рибка мик, то серце тьох!...
Серденько щось рибалочці віщує:
Чи то тугу, чи то переполох
Чи то коханнечко... незна він, а сумує.

Сумує він,—аж ось реве,
Аж ось гуде,—і хвиля утікає...
Аж—гульк! з води дівчинонька пливе,
І косу зчісує, і брівками моргає...

Вона й морга, вона й співа:
— «Гей! Гей! не надь, рибалко молоденький,
На зрадний гак ні шуки, ні лина!
Нащо ти нівечиш мій рід і плід любенький?»

Колиб ти знав, як рибалкам
У морі жить із рибками гарненько,
Тиб сам пірнув на дно к линам
І парубоцькеє оддав би нам серденько!

Ти ж бачиш сам, — не скажеш: ні, —
Як сонечко і місяць червоненький,
Хлюпочуться у нас в воді на дні!
І із води на світ виходять веселенькі!

Тиж бачиш сам, як в темну ніч
Блищать у нас зіроньки під водою, —
Ходиж до нас, покинь ти удку пріч:
Зо мною будеш жить, як брат живе з сестрою.

Зирни сюди!... чи це ж вода?
Це дзеркало: глянь на свою уроду!...
Ой я не з тим прийшла сюда,
Щоб намовлять з води на парубка незгоду!»

Вода шумить!... вода гуде!...
І ніженьки по кісточки займає...
Рибалка встав, рибалка йде,
То спиниться то впять все глибшенько пірнає!...

Вонаж морга, вона й співа...
Гульк!... приснули на синім морі скалки...
Рибалка хлюп... за ним глубовсть вона!...
І більше вже ніде не бачили рибалки...

БАТЬКО ТА СИН.

Байка.

«Ей, Хведьку, вчись! Ей схаменись!
Так пан отець казав своїй дитині:

Шануйсь! бо далєбі, колись
Тму, мну, здо, тло—спишу на спині!»
Хведько не вчивсь: і скоштував

Березової кашки,
Та впять не вчивсь і пустував:

Побив шибки і пляшки;
І щоб не скоштувать од батька різочок,
Він різку впер в огонь та й заховавсь в куток.
Аж батько за чуб хіп і, не знайшовши різки,
Дрючком Хведька разів із шість оперезав!...

Тоді Хведько кріз слізки
Так батькові сказав:

«Колиб було знаття, що гаспідська дрючина
Так дуже дошкуля, то, песька я дитина,
Колиб я так робив:
Яб впер дрючок в огонь, а різкиб не палив!

ДО ПАРХОМА.

Пархоме! в щасті не брикай!
В нудзі притьмом не ліз до неба,
Людей питай—свій розум май;
Як не мудруй, а вмєрти треба.
Чи коротавш вік в журбі,
Чи то за поставцем горілки;
В шинку нарізують тобі
Цимбали, кобзи і сопілки;
Чи паний під тином хропєщ,
Чи до господи лізєш рачки;
Ори і засівай лани,
Коси широкі перелєги
І грошики за баштани
Лупи,— та все одкинєш ноги.
Покинєш все: стіжки й скирти,

Всеї ласощі: паслін, цибулю...
Загарба инший все, а ти
Ззіси за гірку працю дулю!
Чи соцьким батько твій в селі,
Чи сам на панщині працює,
А смерть зрівняє всіх в землі:
Ні з ким скажена не жартує...
«Чи чіт, чи лишка?» загука;
Ти крикнеш: «чіт!...» «Ба брешеш, сину!»
Озветься паплюга з кутка
Та й зцупить з печі в домовину!

РИБКА.

Байка.

В ставочку пліточка дрібненька
Знечевя зуздрила на удці червяка,
І так була раденька!
І думка, то була така,
Щоб підвечіркувать смашненько.
Ну, дейко, до його швиденько!
То збоку ускубне,
То зпереду поцупить,
То хвостика лизне.
То знову впять підступить,
То вирне, пірне,
То сіпне, то смикне,
Вовтузиться, ялозиться і пріє,
Та ба! те ротиня таке узеньке, бач,
Що нічого не вдіє!
Хоч сядь, та й плач!
«Ой, горенько мені на світоньку,» мовляє,
«За що мене так доля зневажає?
Тим пельку і живіт дала з ковальський міх,
Тим зуби, мов шпички, а нам на глум, на сміх,
Рот шпилькою неначе простромила!...
Ой, правду дядина небога говорила:
Що тільки на світі великим рибкам жить,
А нам малим в кулак трубить!...»

ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ.

Родився у Хоролі, в Полтавщині 1811 р. Вчився в Харк. унів. Був гімназійним учителем в Курську й Полтаві, а там і—інспектором. Умер 1889 р. На літературну ниву виступив 1829, надрукувавши в «Вѣстник-у Европ-и» «Марусю», перерібку Жуковського «Свѣтляна». Року 1852 вийшла в Києві книжка його творів: «Байки и прибаютки Левка Боровиковського».

Передмову до неї написав Амврозій Метлинський. Він зібрав теж народні пісні й етнографічні матеріяли та писав справді гарні байки. З літературного поля зійшов скоро й замовк. хоч талант це був гарний, безпретенсійний.

ВОЛОХ.

За морем степ, край моря степ,
В степах волох з шатрами ходє;
Крива коса, зубатий серп
Волоха в поле не виводє.

Волох не йде в полки служить,
Волох живе, як набіжить.

Широкий степ—його постіль,
Кругом стіна—із небом гори;
Не жатий хліб, не брана сіль,
Пів-голий сам і діти голі:

За теж татарин, німець, лях
Не гріли рук в його шатрах.

Пани в будинках сплять без сна;
Купець моря перепливає:
В воді шука рибочка дна;
Мужик в судах поріг змітає, —
Волох собі в шатрі сидить,
Охоче їсть, спокійно спить.

Зіма—біля огню в шатрах;
Весна—лежить він під зорями,
А літом ходить по степах
З широко-крилими шатрами;
Без хліба—сит, без хати—пан,
Густий туман—його жупан.

КЛИМ.

Спитали Кліма раз, яка найлучча птиця:
Чи чиж, чи соловей, чичітка, чи синиця?
Голодний Клім озавсь з-баса:
«Найлучча птиця—колбаса!»
Голодній, бач, кумі —
Хліб на умі.

ДО ДРУКАРЯ.

Друкарю! не дрімай, де треба—точку став,
Щоб мокрим нас рядом злий критик не напав;
Бо в й такі: не найде толку—буде тихо;
Не найдеж точки—лихо...

КРИЛА У ВІТРЯКА.

Раз крила в вітряка гудили й герготали,
Що все село вони насущним годували;
А камінь, п'ятірня і колесо... мовчали.

Приказують, що хто мовчить,
Той двох навчить.

ЧОРНОМЕРЕЦЬ.

То не сірий туман
З Чорноморя піднявсь —
Піднімаються гуси то сірії;
То не хмару снігів
Буйний вітер навів —
Піднімаються лебеді білії;
Кричать гуси: гел! гел!
А за ними орел
І спускається з хмари високої.
«Не тікайте в горі,
Гуси сірі мої!
Підождіте орла, мої любії!
Я не бити хочу —
Розпитати хочу,

Чи не бачили ясного сокола?
Чи не стрітили ви
Богатир—голови,
З Чорноморії доброго молодця?»
— Коло моря убит
Чорноморець лежить;
Його ручки лежать на три штученьки,
Його ніжки на згляд
Край дороги лежать;
Крізь реберця трава пробивається,
Серед степу того
Ніхто к тілу його
Із живої душі не ласкається.
Тільки ластівки три,
З-під сідої гори,
Пригортається: перша ластівка —
Мати рідна риди
А друга—сестра;
Третя ластівка — жінка покійного.

ЕВГЕН ГРЕБІНКА.

Евген Гребінка.

слухайтесь — тут же скрізь сміх почувте якийсь сум; коли ж справді сумує, то слово його процвітає цвітками сучрої поезії української. Широки його приказки як наші степи, жартовливі вони та якомсь і сумовиті, як наші селяне; шуткуючи, ці приказки займають душу з глибока.

У ті часи, як вони вийшли в світ, не то на Україні, та й по столицях не густо було людей, тямущих в нашій народности. Тим приказки Гребінчині промайнули потай-світа, наче й не були зовсім у печаті. Тепер би вже, здається, розсмакували не так, як тоді, що то за приказки; так, самих приказок нема по книгарнях! Тим-то, домагаючи нужді народній, вибрав я отце десяток найкращих приказок з Гребінчиної книжечки, та й припечатую в своїй «Хаті», щоб доступно було всякому їх по своїй уподобі обрахувати»...

Так писав Куліш, 1860 року, вибираючи для своєї «Хати» десять Гребінчиних приказок (Могилині родини, Ячмінь, Рибалка, Ведмежий суд, Мірошник, Ворона і ягня, Віл, Рожка та хміль, Будяк та конопляночка, Вовк і огонь).

Кулішові слова можна і нині повторити, бо по нині-день Гребінчині приказки не втратили сили й свіжости своїх колірів. До нині кращих приказок ми не маємо і в сусідів наших їх не легко знайти.

До нині стоять вони в першому ряді архитворів нашої літератури.

«Тому назад двадцять шість год, покійничок Євгеній Павлович Гребінка випустив невеличку книжечку: «Приказки». Не чули ми про його працю й досі голосного слова, а приказки були найкраще діло зо всього, що понапечатував Гребінка. Коли рівняти їх до сусідньої словесности, то навряд чи є в її кращі приказки од Гребінчиних, а тільки що московські дзвони голосніші од наших. Гребінка, пишучи приказку, малює нам тут же наші села, поля й степи свіжими, та й непозиченими фарбами. Коли сміється він, то при-

З одного боку гарна, легка й викінчена форма, з другого цікавий зміст, схоплений з народного життя, а не видуманий, ані позичений, дають їм ту ю свіжість, той молодечий румянець, який так довго не линяє. Хоч байки, здебільшого, належать до міжнародного добра, хоч пострєсні вони переважно на мандрівних мотивах, то приказки Гребінки мають незаперечений український характер. І мова, й вірш й розуміння народньої психіки, — усе в них питьомо українське.

Далеко більше байок написав, і, ясна річ, більше тем доторкнувся, Леонід Глібів, а всеж таки Гребінчині «Приказки» остоялися на своїому чільному місці.

Про самого Евгена Гребінку пригадаємо коротко, що прийшов він на світ 21 січня 1812 р. в Убіжиші, Пирятинського повіту, Полтавської губернії, жив у Петербурзі, 1841 року видав там по українськи збірник «Ластівку», і там же помер в молодому віці, 1848 р. Тіло його перевезено пізніше до Пирятина.

Належав до тих нечисленних земляків, які занялися долею Тараса Шевченка, коли він молодим чоловіком попав був у Петербург на науку до Ширяєва. Оден з перших читав твори Шевченка, того українського соловя, котрого благовістив був у своїй «Ластівці».

Гребінка писав по українськи небагато; 27 приказок, декілька гарних ліричних віршів і переклад Пушкінової поеми «Полтава». Петербурське життя втягнуло його в російські літературні круги. Він став писати по російськи, попадаючи в літературну залежність від Гоголя, й затрачуючи свою оригінальність. Але і в працях, писаних московською мовою, Гребінка часто доторкається України й побуту українського народу. Тільки твори ці, писані чужим словом, куди слабші від українських!

Та хоч по українськи писав Гребінка не багато, українською справою він заєдно турбувався; листувався з Квіткою й іншими українськими письменниками та заходився коло видавання української часописі, коли не окремої, так хоч як додатку при якійсь російській. Добився був того, що такі додатки мали являтися при «Отечественныхъ Запискахъ» Краєвского. Мали, — та на тому й край. Незабаром явився Шевченко, а разом з ним явилосся й розуміння, що українська література, це явище окреме й самостійне і тому вона потребує «власної своєї хати».

Гребінка був людина м'якої, чоловіколюбної вдачі. Видно це навіть із його «Приказок». Тут хоч підхоплені гріхи й прогріхи тодішньої нашої суспільности, хоч їх поет кличе на суд, або підіймає на сміх, то робить це так якомсь уважно й обережно, немов не хотів би нікому прикрости, вчинити.

Долю свою, те що відбився від родної землі й від своїх людей, неначе прочув у вірші «Човен»

Як човнові море, для мене світ білий
Змалку здавався страшним
Та як заховаться? Не можнаж вік цілий
Пробути з собою одним.
Прощай мій покою. Пускаюсь у море
І може недоля і лютеє горе
Пограються з Човном моім.
«Недоля і лютеє горе» й справді погратися з неде-
лим плавцем. Гребінка попрощав ззарання цей світ. Але чо-
вен остався. Це його «Приказки». Вони й досі держаться на
хвилях нашого життя.

ЧОВЕН.

Заграло, заінілось синев море
І буйнії вітри по морю шумлять,
І хвиля гуляє, мов чорнії гори
Одна за одною біжать.
Як темная нічка, насупились хмари. —
В тих хмарах, мов голос небесної кари,
За громом громи гуркутять.
І грав, і піниться синев море...
Хтось човен на море пустив;
Бурхнув він по хвилі, ниряє по волі,
Од берега геть покотив;
Хитається, бідний, один без весельця...
Ох, жаль мені човна! ох, жаль мого серця! —
Чого він під бурю поплив?
Ущухнуло море і хвилі вляглися, —
Пустують по піні мавки;
Упять забілили, упять простяглися
По морю кругом байдаки.
Деж човен подівся? де плавле мій милий?
Мабуть, він не плавле, бо он-де по хвилі
Біліють із його тріски.
Як човнові море—для мене світ білий
Із малку здавався страшним,
Та як заховаться? Не можнаж вік цілий
Пробути з собою одним!
Прощай, мій спокою!—пускаюсь у море,
І, може, недоля і лютеє горе
Пограються з човном моім!...

СОНЦЕ ТА ХМАРА.

Байка.

Ось сонечко зійшло і світить нам, і грів,
І Божий мир, як маківка, цвіте;
На небі чистому ген хмара бовваніє, —
Та хмара надулась і річ таку гуде:
«Що вже мені це сонце надоїло!
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся—воно таки блищить.
Я полечу йому на зустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить!»
Дивлюсь—і хмарами пів неба замостило,
На сонечко, мов ніччю, налягло...
А сонце вище підпливло
І хмари ті позолотило.

ЛЕБІДЬ І ГУСИ.

Байка.

На ставі пишно лебід плив,
А гуси сірії край його поринали.
«Хіба оцей біляк вас з глузду звів?» —
Один гусак загомонів:
«Чого ви, братця, так баньки повитріщали?
Ми попеласті всі, а він один між нас
Своє пиндючить піря біле!
Колиб ви тільки захотіли,
Щоб разом, стало-бить, вся беседа взялась,
Миб панича цього як-раз перемастили.»
І завелась на ставі геркотня,
Гусине діло закипіло:
Таскають грязь і глей зо дна
Та мажуть лебеда, щоб піря посіріло.
Обмазали кругом—і голос трохи стих...
А лебед плись на дно—і випурнув як сніг.

ГРІШНИК.

В далекій стороні, в якій, про те не знаю,
Мабуть в Німеччині, а може і в Китаю,
Хтось разом оженивсь на трьох жінках.
«Струни».

Загомонів народ, почувши гріх великий,
Жінки голосять так, що страх:
«Глянь, що то коять чоловіки!
Як їм по три нас можна брать,
Так хай дозволять нам держать їх хоть по пять».
Гвалтують, сказано, на вспряжки цокотухи. —
Ось сая вісточка і до царя дійшла,
А цар був, мабуть, не макуха,
Розлютувався він, і злість його взяла.
«О! почекайте лиш, не буде в вас охоти
За живота чортам служити!»
Цар грізно загукав і люльку став палить,
І в люльку пхав огонь і люлька гасла в роті,
А далі схаменувся, за радою післав.
Як слідує в празничному наряді
Пред очи царської совіт вельможний став.
Цар двічі кашлянув, рукою вус розгладив
І річ таку премудрую сказав:
«Пребеззаконія на світі завелися,
А гірше що в моїй землі!
Мені до уст сьогодні донесли —
Один паливода (і цар перехрестився)
На трьох жінках оженився.
Щоб царству цілому за його не терпить
Біди від праведного неба,
Його нам осудити треба
І смерть страшну йому зробити.
Хай царству усьому в науку
Він витерпить таку муку,
Щоб з ляку більш ніхто в такий не вскочив гріх.
Крий Боже, щоб над ним хто з нас змилосолюбився!
Щоб луснув я, щоб я до вечера сказився,
Коли не поведу на шибеницю всіх!»
Як річ таку суддя дослухав,
Низенько поклонивсь, потилицю почухав,
І ну з підсудками про діло мизкувать,
Над ним морбчились трохи не тиждень цілий,
І тільки що пили, а мало, кажуть, їли,
І так між себе присудили,

Щоб грішнику тому всіх трьох жінок віддять:
Народ сміявся і всі були в заботах,
Що раду перевиша цар,
Аж завтра дивляться, а та погана твар,
Той грішник сам себе повісив на воротах.

ДЯДЬКО НА ДЗВІНИЦІ.

Ізліз мій дядько на дзвіницю
Та, знай, гука: «Оце кумедія яка!
«Всі люди на землі, мов ті перепелиці:
«Здається, більший з їх не більше пятака.
«Гай, гай! якіж вони дрібненькі!
«Так ось коли я їх, як треба, розібрав!»
А, мимо йдучи, хтось на дядька показав
Та, далебі, мене спитав:
«Що то таке, чи шур, чи горобець маленький?»

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ.

«Ні, мамо, не можна нелюба любити!
Нешасная доля із нелюбом жити.
Ох, тяжко, ох, важко з ним річ розмовляти!
Хай лучше я буду весь вік дівувати!»
— Хібаж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию — що буде з тобою?
Останешся, доню, одна, сиротою!
А в світі якое життя сироті?
І горе, і нужду терпіти меш ти,
Я, дочку, пустивши, мовляв, на поталу,
Стогнать під землею, як горлиця стану.»
О, мамо-голубко, не плач, не ридай.
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу...
Ти будеш весела, одна я заплачу!»
Ген там, на могилі хрест чорний стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить:
«О, Боже мій милий! що я наробила!
Дочку, як хотіла, із світа згубила!»

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ.

Маркіян Шашкевич.

Син Симена, священика, родився 1811 р. в Підлисю, Золочівського повіту, в Галичині. До гімназії ходив у Бережанах, а відтак кінчив теологічні студії на університеті у Львові.

Прочитавши твори Дубровського, Шафарика, Караджіча й Копітара, а також збірник українських пісень Максимовича та Вацлава з Олеська, зірвав із святоюрщиною, з тою літературною тарабанщиною, якою тоді писали Галичане і повернувся до народньої мови і пісні. Ентузіяст і патріот поривав других з собою. Особливо близькими були до його Вагилевич і Головацький. Їх згрідливо звали «руською трійцею».

Ця трійця, не зважаючи на репресії державного уряду й греко-кт. консисторії, стала промошувати шлях національній демократичній ідеї, а разом із тим і народній мові на Галичській Україні. З проповідниць у перше залунало народнє слово, у відписах стали ходити вірші, подібні до народніх співажок. Та не так легко було добратися до друку. Цензура заборонювала перші збірки молодих Українців-самостійників. Після усяких перепон поведось Шашкевичеві видати 1837 р. в Будапешті першу книжку живою народною мовою «Русалка Дністровая».

Тільки 100 примірників цього збірника віршів, оповідань і розвідок дісталось до Галичини, але й тих 100 книжочок вистарчило, щоб дати почин новому літературному й політичному напрямкові. «Русалка Дністрова» мала для Галичини таке значіння, як колись «Енеїда» для Наддніпрянської України, — «Прогнала мраки тьмаві»...

Переслідування поліційні та консисторські, лихий прихід і родинні турботи загнали Маркіяна передчасно в могилу. Умер 1843 р. В п'ядесятьлітній ювілей смерті поета перенесено його тлінні останки до Львова й поставлено гарний пам'ятник на його гробі, а на горі, котру він так любив за життя, в його рідному селі висипано високий курган.

Шашкевича звать батьком народнього відродження галицької України.

На літературну ниву виступив Шашкевич 1835, надрукувавши у Львові «Голос Галичан», вірш, який зробив велике вражіння. Жив коротко, бідував тяжко, поетичного талану не вспів розвинути. Але з таких віршів як «Цвітка дрібная», «Бандурист», «Побратимови» та з «Псалмів Русланових» видно (хоч цього наші історики літератури не признають), що Шашкевич був справжній, великий поет.

Література: Коцовський В. Житє і значінє М. Шашкевича, Львів, 1886. Коцовський В. Пам'яті М. Шашкевича. «Зап. н. т. ім. Шевченка», т. 3. Тершаковець М. Причинки до студій над М. Шашкевичем. «Науковий Збірник». Львів, 1906. Студійський К. Генеза поетичних творів М. Шашкевича, Львів, 1909. Огоновський О. М. Шашкевич, його житє і письма, Львів, 1886. Богдан Лепкий. Маркіян Шашкевич. Коломия 1912. Твори в виданню «Просвіти» у Львові.

ВЕСНІВКА.

Цвітка дрібная
Молила неньку
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю,
Щоб я зацвила,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце ясна,
Як зоря красна,
Щоб я згорнула

Весь світ до себе!»
«Доню го тубко,
Жаль мені тебе,
Гарная любко.
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде;
Краса змарнів,
Личко счорнів,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш, —
Жаль серцю буде.»

ЛИХА ДОЛЯ.

Ох! ти доле, лиха доле,
Гадино їдлива.
Переїлась моє щастє —
Гіренька години!
Запустилась в мою душу
Журбу і розпуку.

Учинилась мому серцю
З гараздом розлуку.
Ой, місясю, місяченьку,
Тихенько думаєш;
Моєї тяжкої недоленьки
Ти певно не знаєш!
Ой не знаєш, ой не знаєш
І не будеш, знати:
Як то тяжко сиротинці
В світі погибати!
Сам не знаєш, ні сестричка
Звіздонька не скаже:
Як то гірко, сли недоля
Милий світ завяже!
Тобі хиба тільки смутку,
Що хмара насуне;
А радощів з зіроньками
Змежи вас не труне.
А мені ось на сім світі
Своє серце їсти:
Бо з недалево боротися,
Як під воду плисти.
Десь за морем, за горами
Мій гаразд здрімався;
Десь з безвістий, темних лісів
Мій смуток пригнався.
Ой пригнався, тай вороном
Надо мнов літає;
Бе ми серце тяжким крилом,
Радість розбиває.
Вчора вечір чорна хмара
Мені говорила:
«Чудуєшся, побратиме,
Деся доля діла?
Твоя доля, то я була —
Я тя не минаю:
Вкривалам тя чорнов мраков
І тепер вкриваю.

І над гробом твоїм мраки
Ще мої повиснуть!»—
Така доля та нехай і
Ясні громи тріснуть.

ТУГА ЗА МИЛОЮ.

Із-за гори, із-за ліса
Вітрець повіває;
Скажи, скажи, тихий вітре,
Як ся мила має?

Чи здорова, чи весела,
Личко румяньке?
Чи сумув, чи горює,
Чи личко блідньке?

Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої години
Вже не сподіваюсь...

Якби мені крильця мати,
Соколом злетіти, —
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав би-м, ой літав би-м
Що-день і що ночі,
Щоби милій у сивенькі
Надивитись очі;

Ой літав би-м, ой літав би-м
Світом білесеньким,
Щоби мені натішитись
Личком румяньким;

Ой літав би-м, ой літав би-м
Лісами, горами,
Щоби мені натішитись
Милими словами!...

ПІДЛИСЯ.

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думу
На підліські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,
Журбу збудеш, натішишся
У лихий годині.

Там ти скаже дуб старенький,
І один, і другий,
Як я жив там ще маленьким,
Без журби і туги.

НАД БУГОМ.

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань, подивися,
Як я плачу, як горюю,
Зо мнов пожурися!

Твої води веселенькі,
В їх рибонька грає!
Мов серце розпускаєсь, —
Од журби ся крає.

Трава к тобі з любощами
З берегів ся хилить;
Хвиля її поцілує
І наперед стрілить.

Мов серце бідненькеє
Родощів не має,
Лиш розлуку із долею,
Лиш слізеньки знає.

Рано встану тай заплачу
І ввечорі плачу;
Долеж моя веселіша,
Колиж тя побачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадавш?
Долеж моя, зоре моя!
Колиж засвітаєш?

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань, подивися,
Як я плачу, як горюю
Зо мнов пожурися!

ДУМКА.

Нісся місяць ясным небом,
Там де зоря ясна;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшовся
З тьмавою хмарою;
Нераз хлопець поборовся
З журбою гидкою.

«Журна гадко, печалива!
Чого ти мя гониш?
Що ми життя згірчивавш,
В серце тугу рониш?»

Уступися, лиха нене
З вітром в ліси, гори;
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі.

Най радощі мому серцю,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Пташкою співає!»

МИКОЛА УСТІЯНОВИЧ.

Родився 1811 р. в Миколаєві над Дністром, де батько його, Леонтій був бурмістром. Школи, гімназію та університет кінчив у Львові. В духовній семінарії у Львові познайомився з Шашкевичом, перенявся його ідеями і став писати доволі гарною, як на ті часи, українською мовою. Перший друкований його вірш це: «Сльози на гробі Гарасевича». В 1838 став адміністратором парохії у Волкові, недалеко Львова. Звідси перенісся до Славська, Стрийського повіту. 1848 брав участь у зїзді «Руських учених» і заснував літературне товариство «Матиццо руську». 7 місяців редагував «Галичо-руський Вїстник». Року 1861 був вибраний соймовим посланцем. Умер 1885 р. Написав кількадесят поезій і кілька повістей. «Мість верховинця» і «Страстний четвер» до нині не втрапили своєї вартости. У політичнім життю не був такий прямолінійний як Шашкевич, наближався до галицьких консерватистів, звідки недалеко дорога була до москвофільського табору. Його син, Корнило, був відомим у Галичині малярем і поетом.

Твори видані в «Руській Письменности», т. III., Львів, 1906.

О С І Н Ь.

Сумно, марно по долині
Почорніли білі квіти,
Пожовк лист на деревині,
Птах полетів в інші світи.

Чого тужиш, калинонько,
Головоньку нахиляєш?
Чого плачеш, дівчинонько,
Сльозами ся заливаєш?

Од запада сиві хмари
Цілу землю заливають,
Чагарами нічні мари
З вітрами ся розмовляють.

Чи тя доля покинула?
Чи не маєш матусеньки?
Чи ти краса загинула?
Чи говорять воріженьки?»

А на горі калинонька
Головоньку нахиляє,
А над Дністром дівчинонька
Сльозами ся заливає.

— Ні мня доля покинула,
Ні не маю матусеньки,
Ні ми краса загинула,
Ні говорять воріженьки

Йно ми тужно за весною,
Що так борзо перецвіла
Куди гляну мисленькою
Нема того, що м любила!

ВЕРХОВИНЕЦЬ.

Верховино, світку ти наш!
Гей, як у тебе тут мило!
Як ігри вод, плине тут час,
Свобідно, шумно, весело.

З верха на верх, а з бору в бір
З легкою в серцю думкою,
В чересі кріс, в руках топір,
Буяє легінь тобою.

Ей, що ми там Поділля край?
Нам полонина—Поділля,
А бори—степ, ялиця—май,
А звіра голос—весілля!

Не вабить нас баришів лєсть,
Колиб лиш порох та цівка,
У Бога світ, у людей честь,
Та овець турма, сопівка.

Та колиб пирс лід з хребта від
І ведмідь шибнув лісами,
Завіяв юг, заграв Бєсکید,
Черемош гукнув скалами:

То ми то час, то ми то піснь,
Молодче, ну же в розтвори!
Овечці сплав з кучерей пліснь
І далі, далі на гори!

Літом цілим, би ніч, би день,
Хлопці гуляють там наші,
Свобідна там вода, огонь,
Доволі ліса і паші.

Там пан не клав ланцюгом меж,
Ворог не станув стопою, —
Буйная там землі одеж,
Плекана пісней росюю.

Там то брєнить тримбіти звук,
Щєбєче любо сопівка;
А як звіря завіє гук,
В чєлєсти плєне му цівка.

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ.

Син священика, родився 1814 р. в Чепелях, Брідського повіту, в Галичині. Ще в гімназії збирав народні пісні та читав твори Котляревського, Квітки, Максимовича. Зійшов мало що не всю східну Галичину, Буковину й Закарпатську Україну, записуючи пісні та приглядаючись до життя народу. В духовній семінарії підійшов близько до Маркіяна Шашкевича і був його однодумцем. Скінчивши семінарію став священиком на селі, звідки перейшов на професора університету у Львові (1848—1867). Року 1867 переїхав до Росії. Був головою археографічної комісії у Вильні. Там і помер 1888. Відомий як поет, учений і етнограф. Його збірник етнографічних матеріалів оден з найбільших у нас. Під впливом Погодіна зневірився в українське самостійництво, але любов до рідного слова зберіг до смерті.

Твори Головацького видані в «Руській письменности», т. III. Львів, 1906.

ТУГА ЗА РОДИНОЮ.

Я в чужині загибаю,
По чужині блужу,
За своєю родиною
Білим світом нужу.
Тут чужая сторононька
Та люди чужії,
Не пристануть до серденька,
Хоч і не лихії.
Хай би які добрі були,
Все не свої рідні;
Я чужая чужениця
Межи ними бідний!
Ой по саду-винограду
Сумний похожаю,
Із чужини до родини
Гадки посилаю.
Ох, милая родинонько,
Чи мене згадаєш?
Домовая сторононько,
Як же ти ся маєш?
Солоденька рідна мово,
Як би-м рад тя вчути!
Із глибини серця свого
Рад би-м пісьнь добути...

РІЧКА.

Чом, річенько домашня,
Так пливеш поволі?
Чом водиці не розіллєш
З берегів на поле?

Годі плисти самотою,
Час вже тугу збути:
Шуми, гуди хвиленкою,
Щоб далеко чути!

— Як же мені, рідний сину,
Не плисти по волі?
Високії береженьки,
Ще й рівеньке поле.

Я би в хвилю загреміла,
Та водиці мало;
За те гладке личко мов,
Чисте як дзеркало.

Були тучі, дощі, громи,
Води забрили;
Щож! Підрили беріженьки
Й воду сколотили.

Лучче плисти потихоньки,
Та певненьким ходом,
Обминати островоньки,
Каміння й колоди,

Так поплину тихо, смирно,
Без шуму, без горя,
З личком чистим, незмученим
Чей дійду до моря!»

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

Тарас Шевченко.

Найбільший український поет, родився 25 лютого ст. ст. в Моринцях, Звенигородського повіту, Київської губернії. Як Тарасові було 1½ року батьки його, кріпаки дідича Енгельгардта, перенеслися до Кирилівки, де будучий великий поет пережив свій діточий вік. Тут він і до школи став ходити. На десятому році померла його добра мати, — в хату прийшла мачуха зі своїми дітьми; почалось пекло. В два роки по смерті матери вмер і батько Тараса. Він пішов у світ шукати людей, щоб добру навчили. Мав велику охоту до малярства, та не легко було

знайти доброго вчителя. Врешті попав на одного та цей зажадав дозволу від дідича. Тарас пішов прохати дозволу на науку, а тоді його взяли на службу до двора, зразу на кухню, а там на покосового козачка. Як козачок він іздив із своїм паном до Вільни й Варшави, учився малювати, а перед вибухом польського повстання переїхав з двором Енгельгардта в Петербург. Тут віддав його Енгельгардт на науку живописі до маляря Ширяєва.

Шевченко красив паркани та малював покої. Перебігаючи царський сад, спинався і рисував статуї. За такою роботою стрів його раз земляк, маляр Сошенко. Цей познайомив Тараса з Гребінкою, Григоровичем, Жуковским і Брюловим. Брюлов намалював портрет Жуковського, портрет розіграли на лотерії і дня 22 цвітня 1838 купили Тарасові волю. Тепер він став ходити до академії мистецтва, бував в освічених товариствах, ходив до театрів і на концерти. Пильним читанням книжок і слуханням викладів здобув собі доволі широку освіту. Року 1840 видав першу збірку своїх віршованих творів «Кобзарь» (накладом Мартоса), а в рік пізніше «Гайдамаки». Обі книжечки зробили на земляках велике враження. Такого гарного і сильного слова вони доси не чули. Волосся дубом піднімалося, коли читали про горе і недолю України. Оживали минулі часи, будилися приспані національні почування, воскресала Україна...

Шевченко ставав співаком народнім, проповідником братерства і волі.

1844 року, діставши тутил свобідного мистця, поїхав на Україну. Тут його радо й величаво вітали. Круг його знайомих ріс, росла його слава, на його дивилися як на генія. Знайомість з Кулішем і Костомаровим відчиняла нові горизонти, зарисовувались нові пляни народньої роботи. Шевченко дістав місце рисівника в археографічній комісії, готовив альбом «Живописна Україна», мав стати професором малярства в київському університеті. З під його пера вийшли протягом отсих трьох літ що найбільші твори: «Сон», «Гус», «Невольник», «Великий льох», «Кавказ», «Наймичка», «Посланіє», «Холодний яр», «Заповіт».

В цих творах порушив він силу питань про теперішнє, минуле і майбутнє України, явився не тільки першим, всестороннім і справді великим поетом України, але й її ідеологом, її провідником у визвольній боротьбі. Його слово набрало небувалої доси смілости, гнучкості, краси, засіяло слізми, кровю, дорогим самоцвітом великого й глибокого чуття, виявило таку силу і таку красу і таку глибіню української душі, якої ніхто й не сподівався.

Він мав, завдяки Кулішевій дружині, виїхати до Італії, щоб поширити свій світогляд, як нараз 5, квітня 1847, його арештовано за приналежність до Кирило-Методіївського братства. Арешт, процес у Петербурзі (Дубельт і Орлов) і 30 мая всемілостивий присуд, яким покарано його (головно за «Сон», «Кавказ») на прогнання і на військову службу та заборонено писати й малювати.

9 червня був уже Шевченко в розпорядженню окремого Оренбурського корпусу. Оренбург, Орська кріпость, Аральське озеро, Уральск і врешті Новопетровськ, отсе етапи цього страстного ходу, який пройшов Шевченко протягом більше ніж десяти літ, лишаючи по дорозі своє здоровля, свою творчу енергію, своє натхнення звише. В Новопетровську пережив Шевченко цілих 7 літ у страшних умовах, мов живцем замкнутий в домовину. Тих 7 літ, коли він стояв на верху свого духовного розвитку, коли він міг дати найцінніші твори, минуло безслідно. Йому не вільно було писати. В Оренбурзі, в Орську і над Аральським озером він творив чимало (там повстали його прегарні думки), а в Новопетровську мусів мовчати. Що йно літом 1857 року його помилував молодий цар, Александер II (завдяки кн. Репніним і другим знайомим поета), але йому не вільно було жити на Україні. Шевченко пустився їхати в Петербург. В Нижньому Новгороді мусів спинитися на цілого пів року і тут написав «Неофіти». В Петербурзі замешкав у Академії, рисував офорти, писав, живо цікавився українським рухом, особливо освітним, приймав участь у видавництвах, готовив нове видання творів і хотів побудувати собі хату над Дніпром, оженитися і дожити на Україні свого многотрадального віку. Тоді він написав поему «Марія» та деякі менші, дуже гарні твори і видав «Букварь».

Та вже в осени 1860 року його почала мучити страшна хвороба, водянка. 26 лютого 1861 року він помер на 47 році життя, на кілька днів перед тим, як оповіщено царський маніфест про знесення кріпацтва.

Його поховано на Смоленському кладбищі в Петербурзі, а весною 1861 р. перевезено на Україну й похоронено на високій горі, над Дніпром, біля Канева, недалеко того місця, де Тарас збирався будувати мешкання для себе й для своєї дружини.

Тарасову могилу гарно опоряжено, здвигнено високий залізний хрест і до неї ходять земляки поета, мов до святого місця. Збірник його поетичних творів «Кобзарь» став ніби другим евангелиєм України, найціннішою книгою української літератури.

Тарас Шевченко по глибині чуття, по широті вислову, по мистецтві вірша й по ширині світогляду не тільки найбільший поет України, але оден з найбільших світових поетів.

Батьківська хата Т. Шевченка
(перебудована).

Література: 1) Кониський — «Жизнь укр. поета Т. Г. Шевченка» (Одесса 1898); 2) Кониський — Оповідання про Т. Шевченка (СПБ., 1901); 3) «Вік» т. I, (Київ, 1902), 4) Огоновський — (Історія літер. рус.); 5) Петров — (Очерки історії укр. літер. XIX ст.); Крім того про Шевченка писали: 1) Огоновський — Де-що про життя і літературну діяльність Шевченка (т. I, «Кобзаря», Львів, 1893); 2) Пыпини Спасович — (Истор. слав. літер., т. I). 3) Пыпин — (Русскія сочиненія Шевченка, «Вѣстн. Евр.», 1888, т. II); 4) Чалий — Жизнь и произведения Т. Шевченка, (Київ, 1882); 5) Кониський — Т. Г. Шевченко — Грушівський, т. I, II, (Львів, 1898 — 1901); 6) Зінківський — Шевченко в світлі європейської науки, (пис. т. II, Львів, 1896); 7) А. Т-ий — Шевченко в отзывах

о нем иностранной печати, (Одесса, 1874); 8) Колеса—Шевченко і Міцкевич, (Зап. Наук. тов. ім. Шевч., т. III); 9) Яковенко—Т. Г. Шевченко (СПБ., 1894); 10) Кранихфельд—Шевченко—півець України и Запорожья, (СПБ., 1901); 11) Бібліографічний покажчик нової української літератури М. Комарова, («Рада», ч. I, Київ, 1883); 12) Енцикл. словарь Брокгауза и Ефрона, т. 39; 13) «Большая энциклопедія», тов. «Просвѣщенія», т. 20, і 14) «Былое», (1906, VI і 1907, V).

«Повне видання творів Тараса Шевченка», V. томів, Київ—Ляйпціг, під редакцією Богд. Лепкого.

НАЩО МЕНІ ЧОРНІ БРОВИ.

Нащо мені чорні брови?
Нащо карі очі?
Нащо літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце вяне, нудить світом,
Як пташка без волі.
Нащо-ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити;
Свої люди—як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі?
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує?
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує;
Чужі люде не питають,
Та й на-що питати!

Нехай, плаче сиротина.
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі
Поки не заснули,
Голосніще, жалобніще,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синєе море —
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Так і доля; того лама,
Того нагинає.
Мене котить, — і де спинить,
І сама не знає!
У якому краї мене захищать?
Де я прихилюся, на віки засну?
Коли нема долі, нема талану,
То нікого й кинуть. Ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сміх: «Нехай спочиває!
Тільки його й долі, що рано заснув!..»

ЗАПОВІТ.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєе море

Кров ворожу, — отоді я
І лани і гори —
Все покину і долину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в семі великій,
В семі вольній, новій,
Не забудьте помянути
Незлим, тихим словом!

Минають дні, минають ночі,
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить;
І все заснуло, — і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валятись,
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І світ запалити.

Страшно впасти у кайдани,
Умірать в неволі,

А ще гірше—спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого: однаково —
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

ВЕЧІР.

Садок вишневий коло хати.
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Семя вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає:
Дочка вечерять подає...
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

МЕНІ ОДНАКОВО.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, не оплаканий своїми,

В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину,
На нашій славній Україні,
На нашій—не своїй землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись,
Молися, сину: за Україну
Його замучили колись!»!

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені!

ДУМИ МОЇ

Шевченко і герої його
творів.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голубята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З Киргизами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайтеж, мої любі!
Тихими речами
Привітаю вас; як діток,
І заплачу з вами.

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє;
Радіють люди, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну:
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре зоре!—і сльози кануть.
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули!

Мені тринацятий минало,
Я пас ягнята за селом,
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у буряні
Молюся Богу; і не знаю
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо і село,
Ягня, здавться, веселилось,
І сонце гріло—не пекло.
Та не довго сонце гріло.
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся,—дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє—
І те помарніло.

Поглянув я на ягнята—
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати—
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули сльози...
Тяжкі сльози... А дівчина
При самій дорозі,
Недалеко коло мене
Плоскінь вибірала,
Та й почувла, що я плачу:
Прийшла привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувалз.
Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Мов: лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.
Бридня! А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічогоб на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і Бога б не прокляв!

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я!
Тяжко, тяжко в світі жить
І нікого не любить,
Оksamитові жупани
Одинокій носить!
Полюбилась би я,
Одружилась би я,

З чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!
Батько — мати не сплять,
На сторожі стоять,
Не пускають саму мене
У садочок гулять!
А хоч пустять, то з ним,
З препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

Ой люлі, люлі, моя дитино,
В-день і в-ночі...
Підеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.

Сину мій, сину! Не клени тата,
Не помяни!
Мене прокляту: я — твоя мати, —
Мене клени!...

Мене не стане, — не йди між люде, —
Йди ти в гай:
Гай не спитає, й бачить не буде, —
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись!...
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.

Як підеш в села, між тії хати,
То не журись:
А як побачиш з дітками матір,
То — не дивись!

Ой чого ти почорніло,
Зеленеє поле?
— Почорніло як од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка,
На чотири милі,

Мене славні Запорожці
Своїм трупом вкрили,
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі —
Клюють очі козацькїї,
А трупу не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю.
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетесь на волю, —
Будете орати
Мене зтиха, та орючи
Долю проклинати...

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море; покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину...
Очам любо... Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий
І тьмою німою
Оповіє тобі душу,
Й не знавш, де дітись.
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти!

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодій.

А іноді така печаль
Оступить душу — аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісеньке під тином
Сидить собі в старій ряднині...
Мені здається, що се я,
Що се-ж та молодість моя:
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки! Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа,
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми: і колись
Щоб він не плакав, не журився
Щоб він де-небудь прихилився,—
То отдадуть у москалі...

Ой діброво, темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш!
Раз укрит тебе рясно
Зеленим покровом, —
Аж сам собі дивується
На свою діброву,
Надивившись на доненьку,
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую,
І сповіє дорогою
Білою габою,—
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

Минули літа молодії...
Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!...
Сиди один в холодній хаті:
Нема з ким тихо розмовляти,
А-ні порадитись,—нема,
А-нікогісінько нема!
Сиди-ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє,
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє...
Як ту сніжину по степу...
Сиди-ж один собі в кутку,
Не жди весни,—святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди—
І нікогісінько не жди!...

І ден іде, і ніч іде...
І, голову схопивши в руки,
Дивуємся: чому не йде
Апостол правди і науки?!

С О Н.

(У виймаках).

Духъ истинны, егоже міръ не
можетъ пріяти, яко не видить
его, ни-же знаетъ его.

Іоан. гл. XIV, ст. 17.

У всякого своя доля
І свій шлях широкий;
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,

Щоб загарбать і з собою,
Взять у домовину;
Той тузами обірає
Свата в його хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата;
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться,
Виде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурі в печінки. —
І не благай, не вимолять
Ні діти, ні жінка.
А той, щедрий та розкішний,
Все храми мурує,
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Та так з його, сердешного,
Кров, як воду, точить!...
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягнята: «Нехай каже. —
«Може, так і треба!»

Так і треба! Бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте,
Та якогось раю
На сім світі бажаєте...
Немає! немає!
Шкода й праці! Схаменіться:
Усі на сім світі,
І царята і старчата,
Адамові діти!
І той... і той... А щож то я?
Ось що, добрі люде.
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень;
А вам нудно, жалуетесь...

Йй Богу, не чую!
І не кричть! Я свою плю,
А не кров людськую.

Лечу... Дивлюся—аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились.
Тополі — на волі
Стоять собі, мов сторожі,
Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранньою росою,
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає —
І нема тому почину,
І краю немає.
Ніхто його не додбав
І не розруйнує,
І все то те... Душе моя!
Чогож ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марно плачеш?

Чого тобі шкода? Хіба ти не бачиш?
Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися! А я полечу
Високо-високо за синії хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чують.
Он глянь, у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обуть

Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А он-де під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

А он—бачиш?... Очі, очі!
Нащо ви здалися?
Чом ви змалку не висохли,
Слізьми не злилися?
Там покритка по-під тинню
З байстрам шкандибає,
Батько й мати одцурались,
Чужі не пускають,
Старці навіть цураються...
А панич не знає,
З дваццятую, недоліток,
Душі пропиває.

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може, й бачить, та помага,
Як і отті гори
Предковічні, що політі
Кровію людською!...

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!
Упемося отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати:
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?

Летиж, моя думо, моя люто муко!
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство! Ти з ними росла,
Ти з ними кохалась; їх тяжкіі руки
Тебе повивали. Бериж їх, лети,
Та по всьому небу орду розпусти!

Нехай чорніє, червоніє,
Полум'ям повіє,
Нехай знову ригá змії,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю.
А тим часом пошукаю
На край-світа раю.

І знов лечу. Земля чорніє.
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюсь: хати понад шляхами
То город із стома церквами,
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі,
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Муштруються. Ще далі гляну:
Аж у долині, мов у ямі,
На баговищі город мріє;
І хмарою над ним чорніє
Туман холодний... Долітаю, —
То город без краю.
Чи то він турецький?
Чи то він німецький?
А може те, що й московський!
Церкви та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати!
Смеркалося. Огонь — огнем
Кругом запалало,
Аж злякався... — «Ура! Ура!
Ура!» закричали.

І зробився
Я знову незримий.
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже на-що
Золотом обліті

Блюдолизі! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступав. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога
Так ще й на лихо сердешна
Хита головою.
«Так отце-то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяцю, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоім віршомазам!
От-то дурний! А ще й битий!
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!»

За богами—панства, панства
У сріблі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потіють та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може, вдарять,
Або дулю дати
Благоволять— хоч маленьку,
Хоч пів-дулі, аби тільки
Під самую пику.
І всі уряд поставали,
Ніби без язикі,
А-ні телень!... Цар цвенькає,
А диво цариця,
Мов та чапля на болоті
Скаче, бадьориться.

Довгенько в двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалеку не чути) —

Об «отечестві», здається,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новіщих;
А потім цариця
Сіла мовчки на дзиглику.
Дивлюсь: цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Облизався-неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!... А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той—меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
«Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!»

Зареготався я, тай годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тільки де-де православні
По кутках стогнали
Та стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніч, як день. Дивлюся я:
Палати, палати
По-над тихою рікою,
А беріг обшитий
Увесь каменем. Дивуюсь,
Мов несамопитий;
Як то воно зробилося

З калюжі такої
Таке диво! Оттут крові
Пролило людської
І без ножа! По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивиться,
І дзигарі теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп.
У світі — не світі,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, —от-от річку,
От-от перескочить.

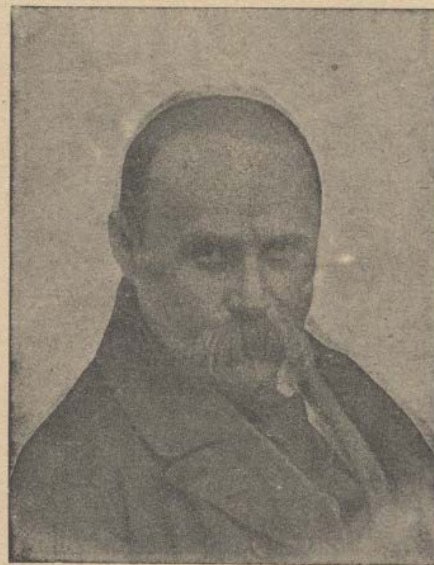

«Первому Вторая».

А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хтож се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
«Первому Вторая»
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се то Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину,

Кати, кати, людоїди!
Наїлись обов,
Накралися! А що взяли
На той світ з собою?

Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов, я читаю
Історію України.
Стою, заміраю.

Тарас Шевченко (після заслання).

А тим часом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось таке невидиме:

«Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію.
А мене песлили

У столицю з козаками
Наказним гетьманом.
О, Боже мій милосердний!
О, царю поганій!

Царю проклятий, неситий, Гаспиде лукавий! Що ти зробив з козаками! Болота засипав Благородними кістками! Поставив столицю На їх трупах катованих І в темній темниці Мене, вольного гетьмана, Голодом замучив У кайданах!... Царю, царю! І Бог не розлучить Нас з тобою: кайданами Скований зо мною На вік-віки. Тяжко мені Вітатъ над Невою! України далекої,	Може, вже немає... Полетів би, подивився, Так Бог не пускає. Може, Москва випалила І Дніпро спустила В синє море? розкопала Високі могили, Нашу славу? Боже милий! Зжалься, Боже милий!» Та й замовкло. Дивлюся я: Біла хмара криє Сіре небо; а в тій хмарі— Мов звір в гаї виле. То не хмара, білі птахи Хмарою спустились Над царем тим мусянжовим, І заголосили:
---	---

«І ми сковані з тобою,
Людоїде, змию!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очий твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав голих і голодних
У сніг на чужину
Та й порізав, а з шкур наших
Собі багрянницю
Пошив жилам твердими,
І заклав столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий, проклятий!»

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія).

Положилъ еси нас сосѣ-
домъ нашимъ подражаніе и по-
руганіе сущимъ окрестъ насъ.
Положилъ еси насъ въ притчу
во языцѣхъ, покиванію главы
въ людяхъ.

Псалом XLIII, ст. 14—15.

I. ТРИ ДУШІ.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботово і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві.—«Бог простить:
Ми пташки-душі, а не люде!
А відсіля виднійше буде,
Як розкопуватимуть льох.
Коли-б вже швидче розкопали!
Тоді-б у рай нас повпускали;
Бо так сказав Петрові Бог:
«Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає,
Як розкопа Великий льох».

ПЕРША ДУША.

«Як була я людиною,
То Присею звалась;
Я оттутечки й родилась,
Тут і виростала;
Оттут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
З тим Юрасем гетьманенком
У піжмурки граюсь;
А гетьманша, було, вийде
Та й кликне в будинок.
Он-де клуня: отам мені

І фиг і родзинок,
Всього мені понадає
І на руках носити.
А до гетьмана як придуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють, було, за мною.
Одягнуть обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує.
Оттак-то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали,
І нікому я нічого,
Ні-же злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрóва!
Всі на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як на тев-ж,
І рушники ткали.
От-от була-б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку,
Як-раз у неділю,
Побігла я за водою.
(Вже й криниця тая
Засунулась і висохла,
А я все літаю!)
Дивлюсь—гетьман з старшиною...
Я води набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;
А тогó й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледве я не-ледве
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила?...

Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за-що караюсь,
От за-що мене, сестрички,
І в рай не пускають!»

ДРУГА ДУША.

«А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва в-ночі западила,
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сеймі потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявшись,
Зо мною лежали.
І на-силу то, на-силу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище:
На-силу я сховалася
На тім пожарищі!
Одна тільки і осталась
В Батурині хата,
І в тій хаті поставили

Царя нчоувати,
Як вертався з-під Полтави.
Я ішла з водою
Повз хатину, а він мені
Махає рукою:
Звелів коня напоїти.
А я й напоїла;
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала...
Цар поїхав в Москóвщину.
Мене поховала
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та ще й мене привітала
В безверхій хатині.
А на завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
І сволок з словами
На вугілля попалися —
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю;
А за-що мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть, за те, що всякому
Служила, годила,
Що цареві моськовському
Коня напоїла».

ТРЕТЯ ДУША.

«А я в Каневі родилась;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина

В Канів по Дніпрові,
А я з матерю сиділа
На горі-дїброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотілось,
Чи може, що в маленької
На той час боліло?
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері
Князі і всі сили,
Воеводи, а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.
От за-що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За-що мене на митарства
Й досі не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?»

«Смеркається. Полетімо
Ночувати в Чуту:
Як що буде робитися,
Відтіть буде чути!»

Схопилися білесенькі
І в ліс полетіли,
І в купочці на дубочку
Ночувати сіли.

НЕОФІТИ.

Сія глаголеть Господь:
„Сохраните судъ и сотворите
правду, приближибо ся спасе-
ніе мое прийти и милость моя
открывается.

(Исаія, глава LVI, ст. 1).

ПРОЛОГ.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій в заперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі — більш нічого
З тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу! Ще живуть,
І Богу моляться, і мруть
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомальований стоїть.
(Не вбогий, ма́буть, хтось лежить!)
І намальовано: розпятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили.

А я —
Такая доленька моя!
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми...
Дивлюсь, дивлюся, помолюся,
І горе, горенько мое,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи, і тюрма
Неначе ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в святих

Та праведних Твоїх питає:
Що він зробив їм, той святий,
Той Назорей, Той Син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що він зробив їм?

І за що
Його святого мордували,
Во узи кували,
І главу його честную
Терном увінчали,
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору,
І повісили між ними?
За що?

— Не говорить
Ні сам сивий Верхотворець,
Ні його святії
Помошники, поборники,
Кастрати німії.
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
Оттакими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син отсей Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимося Богу,
І на храмах його чесний
Хрест златокований
Поставили, та й молимося,
Та бємо поклони.
А то були фараони,
Кесарі, то погань,
Погань лютая без Бога,
Сказано — дракони.
А Назорей милосердний
Назвав їх братами, —

За те й повісили Його,
Неначе злодія...

Не знаю,
Для чого, справді, ми читаєм
Святую заповідь Його!
Чесную кров Його пємо,
Мов у шинкарки меду чарку.
О, суслови!

На Жидах?...
Не на Жидах, — не на лукавих,
На дітях наших препоганих
Святая кров Його!...

Кати!
Собаки без очей, скажені, —
Ви і не бачите! Земні
Бєте поклони, за хрести
Ховаєтесь од сатана,
І просите з-тиха
Супостатам християнам
То чуми, то лиха,
То всякого безголова —
А все по закону...
А, бодай вас!

Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям лодоїдам!

.....
Перелечу во время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних оргіях конав,
А новий день із тьми-недолі
На Колізей і Кипітолій
Уже світив, уже сіяв.
Уже огненні язики
Із краю в край, по всій землі
Святеє слово пронесли, —
І никли гордії владики
Перед святим його хрестом.

Перенесись во время оно,
Душе моя, і стоном-дзвоном,
І трубним гласом возгреми
Із мурів темної тюрми!

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати,
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить,
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос нбвий,
І слово розумом святым
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки -- море
Сльози кровавої лила,
Так як і Ти, і прийняла
В живую душу світ незримий
Твого рбзпятого Сина.
Ти, матір Бога на землі
Ти сльози матері до краю
До каплі випила.

Ридаю,
Молю ридаючи; пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово — Божее кадило,
Кадило істини!

Амінь.

МИКОЛА КОСТОМАРІВ.

Микола Костомарів.

Родився 1817 р. в Юрасівці, Вороніжської губернії. Син дідича. Вчився в Харківському університеті. До українства повернувся під впливом творів Максимовича, (особливо його збірників) і під вражінням повістей Гоголя. «І отсе став я балакати з селянами, ходив на вечірниці, збирав пісні». Було це 1838 р. На тих студіях побудовані його етнографічно-історичні праці, як: «Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи», «Славянская мифологія», «Семейный бытъ въ произведеніяхъ южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества» і другі. Гарне знання народної мови дало

йому спромому спробувати своїх сил у літературі. Писав вірші, балляди, драми, (Сава Чалий, Переяславська ніч), перекладав. Мав безперечно гарний поетичний хист, але виявив його особливо в своїх історичних працях. (Руїна, Богдан Хмельницький, Гетьманування Виговського, Мазепа і другі). Монографію про Хмельницького читаєш, мов гарний історичний роман.

З повістий загально відомі «Кудеяр» (часи Грозного) і «Чернигівка». Остання (писана в часті українською мовою), малює часи після з'єдинення України з Московщиною.

В історії українського відродження Костомарів відомий як ідеолог «Кирило-Методіївського брацтва», за котре втратив був катедру, попав разом з Шевченком і Кулішем у тюрму та відбув кару. Його заслали в Саратов, де жив до 1856 р. Від 1856—1862 був професором університету в Петербурзі, де й помер 1885 року.

Як професор-історик здобув собі велику славу, як поет майже забутий. Але не слушно. Бо в його літературних творах чимало краси, чуття і гарних, гуманних гадок.

Ідеї братерства, милосердя, прощання снуються кризь них золотою ниткою. Був до смерти ширим Українцем, хоч його тиха, не войовнича вдача не давала йому зробитися борцем за народні права. До такої ясної концепції самостійної України, яку ставив Шевченко, він не піднявся. Українську мову знав гарно і любив її, але не вірив у її високе призначення, як самостійного, повного органу для культур-

ного й державного життя народу, як одної із світових мов. Замикав її у туманних границях мови для домашнього обиходу.

В історії української літератури має Костомарів окреме ще значіння як товариш Шевченка й Куліша. Його українські твори опубліковані 1876 р. в Одесі під надписом: «Збірник творів Іеремії Галки», а також у Львові 1906 «Руська письменність», т. IV.

Література: Кошовий О. (Кониский)—Критика на «Збірник творів Іер. Галки». «Правда», 1876. Костомаровъ Н.—Автобіографія. «Литературное наследіе», СПб., 1890. Костомаровъ Н.—Изъ воспоминаній. Арестъ, заключеніе, ссылка. «Вѣстникъ Европы», 1910, IV. Драгомановъ М.—М. І. Костомаровъ. Життєписний очерк., Львів, 1901. Кулишъ П.—Нѣсколько встрѣчь съ Н. И. Костомаровымъ. «Кіевская Старина», 1885, VI. Беренштамъ В.—Воспоминанія о послѣднихъ годахъ жизни Костомарова. Ibid. Д. К. М.—Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ. Ibid, 1891, VII. Костомарова А.—Н. И. Костомаровъ. Изъ воспоминаній. «Вѣстникъ Европы», 1910, VI — IX. Батуриньскій В.—Къ біографіи Н. И. Костомарова. «Былое», 1907, X.

НА ДОБРА-НІЧ.

На добра-ніч усім на ніч, —

Годі вже блукати;
Одинокий, безталанний
Ляжу спочивити.

Холодная постілонька
У темній діброві;
Буду ждати, сподіватися
Любої обнові.

Усе небо блакитнеє
Покрила темнота,
Безпосвітна нерозумна,
Давная дримота.

Не нам, Боже, розгадати
Небесні глаголи;
Суди, Боже, нашу долю
Та по Твоїй волі.

І холодно і боязко,
Туга серце гнітить,
Всюди темно і не видно,
Тільки зірка світить.
Світи, зоре, на всю землю,
Поки сонце зійде,
Поки Божий день на землю
Краснотворний прийде.

ТУГА.

Гаю мій, гаю, гаю зелененький!
Вітре мій, вітре, вітре швиденький!
В густому гаю листя жовтіє;
Вітер, гілок не колише й не віє;
Те, що колись по весні красувалось,
Те, що колись міні так сподобалось,
Змерзло, захляло, затихло і зникло.
Серце кохатись тим світом одвикло.
Там, де в куці воркотала голубка,
Там жартувала колись моя думка.
Стихла, замовкла туга голубяча —
Геть прокотилась та думка хлопяча.
І місяць повний, і ясна водиця...
І ти вродлива, кохана дівця, —
Зникло те в осені, що було літом...
Серце не хоче кохатись цим світом.

ЗОРИ.

Вийду ніччю на могилу, —
Гроби бовваніють,
Погляжу я в ясне небо,
Там зорі зоріють;
Рівним рухом, живим духом,
Вічною красою,
Без упину і без ліку
Плинуть наді мною.

Плинуть зорі в ладнім хорі
Вічними шляхами...
Не нам, не нам, дітям праху,
Любуватись вами!

Нас неволя, наша доля,
На світ породила,
Подразнила свободою,
Й не задовольнила...

Світять зорі, як світили
І будуть світити...
А ми, на їх надивившись,
Ляжем в землю тліти..

ЖУРБА ЕВРЕЙСЬКА.

(з Байрона).

Ой, плачте так, як плакали діди
Над Вавилонськими ріками —
Розорен храм, родини в нас нема,
Чужі знушаються над нами!
Ой, плачте, люди! От її тріски...
Розбилась свята арфа Юди!...
У тій землі, де Бог наш панував,
У тій землі панує ворог лютий!
Куди тепер Ізраель помандрує?
Чи ще Сіонську пісню він почує?
Чи ще музика Юди задзвенить?
Чи ще вона нам, серце звеселить?
Нещасний люде! сирота народе!
Куди біжить він? Де він оддыхає?
Ма припутень гніздо, лисиця—«скоту»,
Родину—чоловік,—він і труни не має!

ПАНТАЛЕЙМОН КУЛІШ.

Панталеймон Куліш.

Родився 1819 р. в Вороніжці. Походив із старої козацької родини. Виростав під впливом матері, яка була ходячою традицією козацької України. В школі пізнав російську і дещо європейської літератури. Як Костомарова й Шашкевича так і Куліша до праці на ниві укр. літератури притягнули збірники Максимовича. Особисто зійшовся з ним і підпав під його вплив на університеті в Києві. Як студент збирав етнографічні матеріали, котрі увійшли пізніше до двох томів його цінного видання «Записки о Южной Руси». Знайомство з польським письменником Грабовским, з бібліоманом Свідзінским, з Василем Білозерським, а пізніше з Костомаровим та Шевченком мали великий вплив на вироблення його світогляду. Дуже талановитий, незвичайно пильний, але разом із тим палкий та імпульсивний кидав собою по всіх шляхах людського знання, скрізь шукаючи правди. Особливо хотів ту правду знайти в українській історії, в розумінню української трагедії. При його гарячій вдачі вело це до всіляких непорозумінь з оточенням і—з самим собою. Але це пізніше. Як студент і учитель гімназії в Києві та Петербурзі він був українцем-ентузіастом.

Ректор пет. унів. Плетньов цинив його високо. За його порадою Академія Наук рішила вислати Куліша за границю, щоб підготувався на катедру славянських літератур. Куліш оженився з сестрою свого приятеля, Білозерського (з Ганною Барвінок), Шевченко був їм за старшого боярина, та коли вибиралися за границю, їх арештовано у Варшаві, за те саме що Шевченка й Костомарова. Як Шевченка стрінула кара головно за «Сон» і «Кавказ», так Куліша пскарали за «Повѣсть объ украинскомъ народѣ», в якій він ідеалізував козаччину та проводив ідею знесення кріпацтва. Перебувши 2½ року на заслання в Тулі, де пильно вчився європейських язиків, повернув 1850 до столиці. Тут розвинув дуже живу літературну й наукову діяльність. Придумав фонетичну правопись, заложив власну друкарню і з Білозерським від 1861 видавав «Основу». 1866 року переїхав у Варшаву, як високий урядник, але за листування з галицькими Українцями, котрі

змагали до нового, народнього напрямку в політиці й літературі, втратив це місце. Поїхав до Праги й Відня, де далше працював невтомно, між иншим над перекладом св. письма (у купі з проф. Пулюєм). Вернувши на Україну осів на хуторі Ганина Пустинь, де писав літературній, науковій творі і перекладав Шекспіра та других великих поетів. Помер 1895 р. Має величезні заслуги. Як знавець і мистець мови, як автор знаменитої повісти «Чорна Рада», як перекладач, критик, автор чудових ліричних віршів і майстерної ідилі «Орися», як незвичайно талановитий історик. (Хмельницина, Вигівщина, Історія возсоединенія Руси, Отпаденіє Малороссіи отъ Польши). Як історик не проводить консеквентної лінії, змінє часто свої погляди, гарячиться (гарячий Куліш), але має дар оживлювати минувшість і піднімати з гробу давно померших людей. З того боку ніхто йому не може дорівнати. Такої великої праці, такого безупинного мандрування по наших непроптаних і травною забуття зарослих шляхах, такого зусилля думки не проявив (крім Франка), жаден другий письменник. За життя гнівались не раз на його земляки, казали, що Куліш сам себе пережив, але по смерті чимраз нище хилять голову перед його великим умом і може ще перед більшим трудом.

Твори Куліша вийшли в Києві, 1908—1910, 5 томів і у Львові 1908—1910, «Руська письменність», т. I—VI.

Література: Куліш П.—Погляд на українську словесність. «Хата». СПб., 1860. Кулішъ П. А.—Сочиненія и письма (вийшло 5 томів). Київ, 1908—1910. Куліш П.—Твори («Руська письменність»), т. I—IV. Львів, 1908—1911. Жизнь Куліша. «Правда», 1868. Гринченко Б.—П. А. Кулішъ. Біограф. очеркъ. Чернігів, 1899. Шенрокъ В.—П. А. Кулішъ. Біограф. очеркъ. Київ, 1901. Маковой О.—Панько О. Куліш. Львів, 1900. Грушевський О.—З сорокових років (Кулішеві: «Повѣсть» і «Україна»). Записки н. т. ім. Шевченка, т. 83 і 85. Гринченко Б.—До історії Кулішевих «Досвіток». Науковий Збірник. Львів, 1906. Костомаров Н.—П. А. Кулішъ и его послѣдняя литературная дѣятельность. «Кіевская Старина», 1883, II. Мордовецъ Д.—За крашанку писанка—П. О. Кулішеві. СПб., 1882. Левицький О.—Недрукована стятя Куліша «Украинофиламъ», «Записки укр. н. т. в Києві», т. VIII. Доманицький В.—Марко Вовчок про Куліша. «Л. Н. Вістник», 1908, X. Гринченко Б.—До читачів (про Куліша). «Дубове листя», Київ, 1903. Грушевський О.—Поетична творчість Куліша. «Л. Н. Вістник», 1909, IX, X, XII.

МОЛИТВА.

Всесильний, я тобі молюся,
Молекул космоса твого...
Де Ти, хто Ти—даремно бюся,—
Ні, не збагну во вік сього!

Во вік науці не обняти
Всього, що Ти створив всі;
Даремне розум наш крилатий
Шукає краю небеси.

Знемігшись, на ту пилінку
Спускається, що ми звемо
Вселенною, що на хвилинку
Її в імперії рвемо.

І тут безодня животвору,
І тут премудрість без кінця...
Однаково горі і долу
Сіяє світ Твого лица.

Молюсь, не дай мені з розпуки
Зректися розуму мого!
Нехай не гасне світ науки
В проміннях сяєва Твого.

Нехай мій дух в земній юдолі
Не знижується до звірят,
З Твоєї пресвятої волі
Нехай вівіки буде свят.

ЧТО ЕСТЬ МНІ І ТЕБІ, ЖЕНО?

Ісання гл. II, ст. 4.

О, як Тебе, Спасе, у тім слові бачу!
О, як Твоє серце моїм серцем чую!
Читаю завіт Твій, читаючи плачу, —
Високо підняв Ти натуру людськую.

Чужа Тобі стала і рідная мати,
Зоставсь Ти без роду, без хати на світі,
Щоб родом коханим життя не скувати,
Хатнім упокоєм духа не вгасити.

О, знаю я, знаю, як те серце билось,
Як той дух високий злітав над землею!..
Що дітям на лоні у матері снилось,
Чого мертві чають—обняв Ти душею.

Снились дітям райські віковічні квіти;
Чають мертві життя грядущого віку...
Справдиш Ти, що бачуть чистим серцем діти,
Справдиш, що дорожче всього чоловіку.

Уже з раю Твоїм духом
На нас повіває;
Уже знову Твоє слово
Мертвих воскрешає.

Виростають, приближають
Твоє царство діти.
Ой, не дурно жили й гинуть
Праведники в світі!

Виростають,—Твоїм слідом
З матернього лона
Утікають распинатись
Серед, Вавилона.

«Жено! мати! що Тобі я?
Ти своє вчинила,
Як радіючи, під серцем
Дитину носила.

Минулися ті радощі,
Минулися й муки...
Не вмістити Тобі в серці
Нової науки!

Спочивай, спасена душе,
У тихій господі,
А ми будем святу правду
Сіяти в народі.

Дай нам, мати, те справдити,
Що на чистім лоні
Сниться дітям непорочним
В грішнім Вавилоні.

Дай нам, мати, доказати,
Що ми — рідні діти
Тих великих, що за правду
Гинули на світі.»

ДО КОБЗИ.

Кобзо моя, непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш? Задзвони мені стиха!
Голосом правди святої дзвони
Наші пригоди мені спомяни.

Може чие ще не спідлене серце
Тяжко забеться, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Хто не здолів озватись словами,
Хай обізветься дрібними сльозами;
Ти-ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай.

Хай недовірки твої камяніють,
Хай вороги твої з жалю німіють, —
Рідну сімю ти до купи ззивай!

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтєся мовчки до вбогої хати
Мовчки сідайте по голих лавках
Мовчки сумуйте по вбогих братах!

Темно на дворі зоря не зоріє,
Вітер холодний від півночі віє
Квилять вовки по степах-облогах.

Кобзо! ти наша відрада єдина...
Поки прокинеться сонна країна,
Поки діждеться живої весни,
Ти нам по хатах убогих дзвони!

Стиха дзвони, нехай мучене серце
Важко забеться, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

ПРО ЗЕЛЕНІ САДКИ.

Про зелені садки, про пахучі квітки
Ми, бувало, під кобзу співаєм:
А тепер мовчимо, мов сном вічним спимо,
І охоти до співу не маєм.

Колиж хто иньший раз чує співи від нас,
То в тих співах страшно щось таїться:
Мов в руїнах сичі завивають в ночі,
Мов голосить зловіщя птиця.

Хто кого не любив, хто кому зло зробив, —
Наша кобза про те вимовляє;
Мов ворожу ходу вона чує біду
І журбою нам серце сповняє...

Колись прийде той час, що подасть правда глас
І зруйнує лукаву споруду:
До тієї-ж пори ти нам кобзо, дзвони,
Та приближуй день божого суду!

ЧОЛОМ ДОЗЕМНИЙ МОЇЙ ЖЕ ТАКИ ЗНАНІЙ.

Я знав тебе маленькою, різвою,
І буде тому вже з півсотні літ;
Ми бачили багацько див з тобою,
Ми бачили і взнали добре світ.

Боролись ми не раз, не два з судьбою,
І в боротьбі осипався наш цвіт.
Од світу ми прегордого відбились,
Да в старощах ще краще полюбились.

Скажи, коли-б вернувсь ізнов той день,
Як бачились у перве ми з тобою,
Чи знов-би ти, співала тих пісень,
Що по світах летять було за мною?

Чи знов би ти, зачувши дзень-дзелень,
На мурозі лягала головою

ЗАВОРОЖЕНА КРИНИЦЯ.

У сестри моєї тихо
Процвітає сад в огряді:
Кинамон—моя утіха,
Нард, алоє в любім саді.

Там квітки, як в божім раю,
Що на Тигрі та Евфраті,
Зорями в траві зоряють,
Тонуть—плавлють в ароматі.

Там гранати наливнії,
Солодоців дивних повні,—
Гудуть бджоли золотії,
Мов з Едену тихі дзвони.

Серед саду—винограду
В кринах схована криниця,—
Мойму серцю на одраду
Зачарована водиця.

Заворожена й заклята
Щоб не знали люди ходу,
Бо призначено для брата
Чисту воду прохолоду.

Вітре тихий од заходу,
Вволи волю мого серця:
Повінь чарами на воду
Нехай ллється, нехай ллється!

Вітре буйний, Аквилоне,
Подми чарами, крилатий,
На ті нарди, кинамони,
Нехай каплють аромати!

АМВРОЗІЙ МЕТЛИНСЬКИЙ.

Родився 1814 року в Гадацькому повіті, в попівській родині. Учився в Харкові. Був професором Харківського та Київського університету. Умер у Ялті 1870 р.

На літературну ниву виступив 1839 р. із збірником поезій: «Думки і пісні та ще дещо Амвросія Могили» (Харків). Дещо друкував у «Молодику» Бецького (1843 р.) та в «Южно-Русскомъ Сборникѣ» 1878 р. Року 1854 видав у Києві «Народныя южнорусскія пѣсни», дуже гарну й поважну збірку з української етнографії. Здав також чимало перекладів із славянських поетів, а деякі з його творів переклав Челяковські на Чеське. Підписувався: Амврозій Могила, — був дійсно поетом степу і могил, які виходять з під його пера овіяні грізно романтичним духом.

Мистець мови, знаток минувшини народу, його фольклору й етнографії, дивився Метлинський на Україну тужним, меланхолійним оком. Любив її, рад був оживити колишню козацько-гетьманську славу, рад був постелити перед нею широку дорогу, але котра це саме дорога — не знав. Модне тоді славянофільство збивало його з простого українського шляху. А все-таки він безперечно великий поет, по силі слова, чуття і цього окремого поетичного настрою, котрого ні по-позичити ні навчити.

Він родився поетом.

Література: Метлинський А. — Думки і пісні. Видав К. Студинський з передмовою. Львів, 1897. Метлинський А. — Твори. «Руська письменність», т. IV. Львів, 1906.

БАНДУРА.

Кому співати цю співанку,
Як не тобі родокоханку?

Та чи тож ви, братця, коли-небудь чули
Старого, сідого козака-співаку?
Його спомянімо, зробім йому дяку,
Бо які чули, й ті його забули.

Чи про гетьмана, чи про гайдамаку
Дідусь заспіває, в бандуру заграє, —
Голосить бандура, стогне, оживає:
Жаль візьме дитину, жаль візьме бурлаку!

Гомонить народом, вітром пісня вие,
І лється сльозами, і вороном криче,
Мов та дівчинонька, жалібненько плаче...

В людей сльози ллються, серце важко ние...
Та деж ти дівався, старенький співаче?
Ой, заспівай нам про життя козаче!

БУРЯ.

Буря вие, завиває
І сосновий бір тріщить,
В хмарах блискавка палає
Грім за громом грюкотить;
То, як уголь, ніч счорнів,
То, як кров, зачервоніє.
Дніпр клекоче, стогне, плаче,
Гриву сивую трясє;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе...
Грім що гримне, в беріг гряне—
З пуці полум'я прогляне.
Запало і стемніло,
Застогнало в небесах;
Дош линув... Загомніло
На горах, полях, в лісах,
І з дощами та з громами
Дніпр реве між берегами.

КОЗАЧІ ПОМИНКИ.

Де не давно козак гомонів,
Його кін тупотів;
Він на ляха, татар налітав,
Смерть і спис напускав —
Там по степу тихо
Туман розлягається,
А місяць з-за хмари
Погляне й ховається.

Степ—земля рідну й нерідну
Кров допиває;
Стогне між трупом щось, стогне,
Мов розмовляє...

То старий козак із сином
Віку доживає!
То порубаний з посіченим
Отак розмовляє:

- Батьку, батьку, в грудях душно, в серці пече,
В горлі висихає...
- Кров край мене, синку, кров із мене тече,
Водиці немає!
- Батьку, батьку, сумно в степу... хто оплаче,
Хто нас поховає?...
- Чуєш, синку—чорний ворон вється, криче,
Поминки справляє...
- Батьку, боязко, морозом подирає,
Тяжко... тіло стигне...
- Ворог теплий... труп і кров... умийся, вкрийся:
Хай не даром гине...

Отак розмовляло,
Хрипіло, стогнало,
А далі замовкло,
Та кровю дзюрчало.

Де недавно козак гомонів,
Його кін тупотів, —
Ворон крикав, спускався, літав
І на трупи сідав.

Чуєш, як і вітер
Засвистав, загомнів...
Плаче, оплакує
Козаків, своїх братів!

По степах по байраках,
У пісках кістки поховає;
Пісню поминальную,
Пісню довгу співає...

СТАРЕЦЬ.

Вітрець передзімний, вохкий, холодненький
В діброві засохшим листом шелестить.
З торбинкою старець йде сивий, старенький;
Лист жовтий, червоний шумить, хрупотить.

«Колись то (він шепче), за батька і неньки,
Возили в цю пору, складали стіжки...
Була тоді хата, садки зелененькі
Сінце і скотинка, город і бджілки.

Умерли: пропала худоба, хатина,
І по миру старцем пустили мене!
Схияю голову, як тая билина,
Усяк, як чужого, од себе жене.

Тиняюсь по селах, ночую край тину,
Чужії і села, і хати, і тин!
Хіба може вітер в лихую годину
В степу поховає: не бовкне і дзвін!...

В село причвалаю в неділеньку вранці, —
Одну мені радість ще Господь зберіг:
Дім Божий—дім рідний для Божого старця!
Задзвонять до церкви, то я й на поріг!...

Вітрець передзімний, вохкий, холодненький
В діброві пожовклим листом шелестів...
Дзвонили до церкви; йшов старець швиденько;
Втомився, схилився, й навіки замлів.

ВІКТОР ЗАБІЛА.

Родився 1809 (?) року на хуторі під Борзною. Батько, дідич, умер, як Віктор був маленьким. Учився Віктор Забіла в Ніженській гімназії (інститут кн. Безбородка), а потім служив у війську. Військову службу покинув майором 1833 року і сів на своєму хуторі. Нещаслива любов довела його до біди. Вона й творить предмет мало що не всіх віршів Забіли. Перші з них були надруковані в Гребінчиній «Ластівці» 1841 року. Перше видання появилось щоліш 1996 року.

У всіх видно щирий ліричний дар, деяли стали дуже популярними.

Література: Петров: Очерки укр. лит. XIX ст. Огоновський: Історія лит. II ч. Українська Муза: сорона 168 — 174. Єфремов: Іст. укр. письменства, ст. 241.

СОЛОВЕЙ.

Не щечечи, соловейку, під вікном близенько,
Не щечечи, малюсенький, на зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш, неначе заграєш,
Так і бється в грудях серце, душу раздираєш.

Як засвищеш голоснійше; а далі тихенько,
Аж у душі похолоне, аж замре серденько.
Зовсім трошки перестанеш, — луна всюди піде,
Ти в темну ніч веселишся і як сонце зійде.

Твоя пісня дуже гарна, ти гарно співаєш,
Ти щасливий: спарувався і гніздечко маєш...
А я бідний, безталанний, без пари, без хати,
Не досталось мені в світі весело співати.

Сонце зійде,—я нужуся, і заходить плачу:
Котру люблю дівчиноньку, тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю про милу дівчину,
Цілий вік свій усе плачу на лиху годину.

Не щечечи ж соловейку, як сонце пригрів,
Не щечечи, малюсенький, як і вечорів!
Ти лети, співай тим людям, котрі веселяться,
Вони піснею твоєю будуть забавляться.

А мені така пісня душу роздирає,
Гірше бється моє серце, аж дух замірає.
Пугач мені так годиться: стогне—не співає...
Нехай стогне коло мене та смерть возвіщає!..

ТУГА СЕРЦЯ.

Літа мої молодії!
Вам вже не вертаться, —
Душі моїй прийшла пора
Слізми обливаться.

Серцю мойму, як хотілось,
Так не удалося:
Схаменулось, стрепенулось,
Кровю запеклося.

Одно мені тепер в світі
Тільки вже зосталось,
Щоб скоріще серце моє
З світом попрощалось.

Кохав дуже я дівчину,
Як росу травиця.
Як голубку голуб сизий
І як волю птиця.

Гарно пташечка співає,
Як живе на волі, —
Гірко живе той у світі,
Хто немає долі.

Доле, доле! скажи мені,
Де тебе шукати?
Оглянься хоч раз на мене,
Як на сина мати!

Пригорни мене до себе,
Пожалуй на старість,
Щоб пізнала душа моя,
Що то в світі радість...

МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО.

Родився 1817 р. в Харківщині. Кінчив харківський університет. Перші твори надрукував у «Снопі» Корсуна, далші у «Молодику» Бецького і в Метлинського «Южн-ім Русск-ім Сборни-ку». (1848 р.). По тужливим настроям, по тузі й смутку, по незасованим пориванням у незнану даль він близький Забілі, такий як і він щирий, симпатичний, безпретенсійний поет. І мабуть тому то деякі його вірші підложено під ноти і вони стали доволі популярними.

Література: Петров: Очерки ист. укр. літ. XIX ст. Огоновський: Іст. літ., ч. II. Енцикл. словарь Брокгауза и Ефрона, т. 23. Больш. энцикл. т. «Просв.», т. 15. «Вік», т. 1, 1905. Українська Муза—ст. 176—184. Ефремов: Іст. укр. письменства, ст. 241.

ДИВЛЮСЯ НА НЕБО.

Дивлюся на небо, та й думку гадаю
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти крилля не дав?
Яб землю покинув і в небо злітав —

Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту,
І ласки у зірок, у сонця просить,
І в світі їх яснім все горе втопить,

Бо долі ще змалку здаюсь я нелюбий, —
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у долі, чужий у людей...
Хібаж хто кохав нерідних дітей?...

Кохуюся лихом, привіту не знаю,
І гірко і марно свій вік коротаю,
Й у горі спізнав я, що тільки одна —
Далекее небо — моя сторона...

І на світі гірко! Як стане ще гірше, —
Я очі на небо—мені веселіше,

І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко-високо літа!

Колиб мені крилля, орлячі ті крилля:
Я землюб покинув—і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо-б полинув
І в хмарах од світу на віки загинув!...

ЯК В СУМЕРКИ.

Як в сумерки вечірний дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в ночі плаче він,
А у дуброві тяжко стогне, —

Тоді душа моя болить
Од смутку плачу по невірній,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірний;

Де вперше так я полюбив
Поля привільні та діброви,
Де вперше світ і радість вздрів,
Та карі очі й чорні брови...

Проснеться все в душі тоді,
Вечірний дзвін усе розбуде, —
Сльоза пробє, і од нудьги
Душа всі радості забуде.

О, тяжкий, дзвоне, твій привіт
Тому, хто милого не має!
Душа болить і меркне світ,
А серце гірше заниває...

ВЕСНА.

Весна, весна, година мила!
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,
Скрізь, скрізь розкинула цвіті!

Усе кругом зазеленіло...
Чогож очам моїм немило
Дивитися на Божий світ?
У мене серденько болить,

А сльози нижуться на віі...
Це од того, що, бач, літа мої,
Ще раннії та молодії,
Не бачили, не чуяли весни...

О, Боже, Боже милостивий!
Який собі я нещасливий!...
Навряд, чи в світі є такі.
Нащож мені ці чорні кудрі,

Які так вються в празник, в будні? —
Вони без радості тяжкі...
Нащож мені ці чорні брови,
Коли не маю щастя-долі?

Як би ще змалечку, давно
Вони посіклись, полиняли,
Всеб легше серденьку було,
І меньшеб жалю задавали!

Так їх і лихо не бере, —
Вони од лиха дужче вються,
Їм і дарма, що сльози ллються!
Так брови колесом веде

Самеж то лихо над очима:
Це мабуть і посміх його,
Що я бездольний сиротина...
Ох, щось на серце налягло!

Піду, впаду я біля ниви,
І там спочину на ріллі,
Та номяну літа свої,
Які пройшли, не зеленіли.

ОЛЕКСАНДЕР АФАНАСІЄВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ.

Родився 1817 р. Друкувати став свої твори 1841. 1885 вони вийшли окремою збіркою: «Що було на серці». Року 1893 видано в Петербурзі «Полное собрание» його творів. Більшість писана по російськи. Деякі статті як: «Очерки Малороссии», «Старинныя малор. думы», «Поѣздка въ южную Россію» (очерки Дніпра і очерки Дністра) мають значну вартість. Вірші не глибокі змістом, але гарні мовою і гладким, чистим викінченням. Служив у війську, був редактором кількох видавництв, мав державну підмогу для студій народнього життя, останні літа прослужив, як кустош Петропавловського музею. Був добрим знайомим Шевченка.

Умер 1875 р. в Петербурзі.

Про його: в російських енциклопедіях, в літературі Огоновського і Єфремова, в очерках Петрова, в Кониського: До історії нашого письменства, «Зоря» 1887 і в «Поезії Славян», Птбг. 1871. Що краці вірші в «Українській Музі» ст. 186—192.

ГРЕБІНЦІ.

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, коли заболить?
Як серце застогне і гірко заплаче,
І дуже без щастя воно защемить?

Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось тебе вже усе,
І ти як сухеє перекоти-поле,
Не знавш, куди тебе вітер несе?

Е, ні! кажеш мовчки: скосивши билину,
Хоч рано і вечір водою полий, —
Не зазеленіє; — кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй.

Оттакі у світі: хто рано почує,
Як серце заплаче, як серце зітхне,
Той рано й заплаче... А доля шуткує —
Поманить, поманить тай геть полине...

А можнаж утерпіть, як яснєє сонце
Блиснє і засяє для мира всього,
І гляне до тебе в убоге віконце?
Осліпнеш, а дивишся все на його!...

ОЙ У ПОЛІ.

Ой у полі на роздоллі
Шовкова травиця;
Серед неї, край тополі,
Чистая криниця;

Тільки туди кониченька
Мені не водити,
Із тієї криниченьки
Водиці не пити.

Травка звяне, травка зсохне
Коню вороному,
Огрутою вода стане
Мені молодому.

На тій шовковій травиці
Багато отрути,
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

* * *

Мов синяя стрічка, Донець під горою,
Круг його ліси та широкі луги;
Мов килим шовковий, здаються весною
У квітах пахучих його береги.

А там зеленів гора за пісками.
Через гору стежечка геть простяглась,
Пішла по байраках, горами, степами,
І в двір аж у панських будинків як-раз.

За тії будинки ховається сонце —
Далеко та тїнь полягла по луці;
І дівчина гарна стоїть край віконця,
І перстень аж сяє на білій руці.

ПЕТРО КУЗЬМЕНКО.

Син дяка, родився 1831 р. в Чернігівщині. Пішов слідами батька, кілька літ продажував на селі. Та йому хотілося кращого життя—поступив у семінарію, котру й скінчив 1859 р. Так шож! Його знову настановлено дяком. По смерті жінки, розстригся, оженився, осів на хуторі, де й помер 1867 року. Перший вірш Кузьменка був надрукований у «Черниг. Губ. Вѣд.» 1859. В рік пізніше Куліш видрукував у «Хаті» дальших 6 віршів. Після цього «Основа» надрукувала його легенду «Погане поле» та оповідання «Не так ждалося, да так склалося» Збірив також етнографічні матеріали.

Поет без ширшого образования, але з чуттєм теплим і щирим. Знає добре мову і віршує легко. Куліш каже, що в них є щось таке, що доходить до душі, проситься в душу, і прочитавши їх, не можна їх забути.

Література: Б. Грінченко — Петро Кузьменко. Збірник Сумцову. Харків, 1908. «Вік. Т. II. Київ, 1902. Огоновський — Історія літератури. Куліш — О повісти Кузьменка, «Основа», 1861. Енциклопедія «Просвіщенія», т. XI. Єфремів — Історія українського письменства, стор. 298.

ПОГАНЕ ПОЛЕ.

(Фрагмет.)

Широкая долинонько —
 Погане поле!
 Ніхто тебе через мене
 Не сіє, не оре.
 Широкая долинонько!
 Тиб зазеленіла,
 Якби не ми, та не наша
 Проклята могила!
 Прокляли нас добрі люди,
 Що я полюбила,
 Що вас на світ, сини мої,
 Гріхом породила...
 Широкая долинонько,
 Погане поле!
 Сини мої, квіти мої,
 Гірка наша доля!

ТРИ ДОРОГИ.

В чистім полі на роздолі вітер завиває;
 Сидить козак на розпугті та думку гадає.
 Три дороги простяглися на широкім полі;
 А в козака думка така: йти шукати долі.

Три дороги... Котру вибрать? Де щастя, де горе?
 Козак в полі—як той човник без весельця в морі.
 Доле, доле! Як би то знать, де тебе шукати!
 Світ широкий, люди мовчать, а шляхів багато!

В чистім полі на роздолі буйний вітер віє;
 У долині за байраком вороння чорніє.
 Лежить козак у долині, одпочив не плаче;
 А вороння клює, щипле личенько козаче.

КОХАННЯ.

Серденько, бабусю, чи правда, що кажуть,
 Буцім полюбити треба на віку?
 Да не тоді, кажуть, як руки вже звяжуть...
 Не знаю, де чула я мову таку —
 Тільки знаю, чула сю мову давненько...

«Перехрестись, серце! Нехай Бог боронить,
 Щоб ти полюбила кого до вінця!
 Та любов до лиха та до сліз доводить,
 Та ще й до другого, гіршого кінця...
 Щоб його не чути тобі молоденькій!»

Чудні твої речі, бабусю рідненька!
 На що й вік дівочий, коли не любить?
 А як же полюбить горяче серденько,
 Дай раду, бабусю, що тоді робить?
 Від щирій любови є зілля на світі?»

«Зілля від усього є на світі—наче
 Ти й досі не знаєш! Галою схаменися!
 Чи заболить серце, чи думка ледача
 У голову зайде,—щиро, помолись;
 Сим зіллям на світі всьо можна лічити».

Давно заховалось сонце за горами,
Пливе білолиций по небу тихенько;
У селі і в полі уже давно стихло
Тільки не стихає в саді соловейко.

По вулиці тихо козак чорнобровий,
Накинувши злегка свитину на плечі,
Іде до дівчини в гаю зелененькім
Так гарно і любо соловей щебече!..

Підходить тихенько до милої хати,
Заглянув в віконце—забилось козаче!
На вколішках Галя перед образами
Стоїть як дитина, та гіркими плаче.

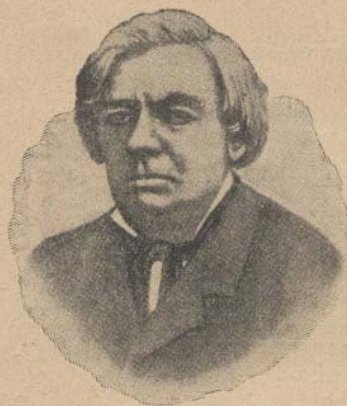
Обомлів чорнявий. «Що се Галі сталося?
Чи вже-ж тії сльози—дівочі химери?
Постукав в віконце—Галя заховалась...
А потім тихенько заскрипіли двері.

Побіг... обнялися: тільки слізеньками
Козацького серця огонь Галя тушить;
А козак чорнявий цілує, милує,
Щирим цілуванням теплі сльози сушить.

Свище соловейко в гаю зелененькім;
Скоро за горами сонечко проснеться;
А Галя обнявшись з козаком гуляє,
Гуляє, заплаче—і знову сміється.

ЯКІВ ЩОГОЛІВ.

Яків Щоголів.

Родився 1824 р. в Ахтирці, Харківської губ. Учився в Харкові. Скінчивши університет, 1848 р. поступив на державну службу, на якій прослужив 6 літ. Потім перейшов в Харківську городську думу. Тут оставав до р. 1880. Помер 1898 р. в Харкові.

Писати став ще в гімназії. Перші вірші надрукував в «Молодику» Бецького 1843 р. Зражений злобною критикою Белінського замовк на якийсь час. Виступив знов у Кулішевій «Хаті».

В 1883 р. видав у Харкові збірник «Ворскло», в якому поміщено 65 ще недрукованих віршів. В 1898 вийшов другий збірник, «Слобожанщина».

В перших віршах почувуються романтичні тони, в пізніших слідний реалізм, скрізь щире чуття, дуже гарна мова, легкий, рівний, несилуваний вірш. Куліш каже про його в своїй «Хаті». Щоголів «має у своєму голосі щось праведно своє, якусь власну повагу і красу, котрої ні в пісні народній не покажеш, ні в Шевченкових віршах не доглядишся, не чуже бо добро він собі присвоїв, а своїм власним даром нас чарує». А Єфремів так характеризує Щоголіва. «Не був з його завзятий борець, ні натхненний пророк, ні навіть сатирик, що гострим словом картає вади людські. Це просто спокійний обсерватор, що приглядається до життя й записує свої спостереження, з погляду спокійно, навіть холодно, але все-таки у читача іноді мороз піде по-за спиною од тих ніби спокійних малюнків».

Про Щоголіва писали: Петров у «Очерках укр. лит. XIX ст.». Огоновський в Іст. літ. і Єфремів в «Іст. укр. письм.» Крім цього—«Кіев. Стар.» 1894 (Ворскло) і «Літ. Наук. Вістник 1898». Вибір віршів поданий у «Віку» т. I. і в «Укр. Музі».

Автобіографічна замітка в «Кіевск. Ст.» 1904. X.

ДІБРОВА.

Загула зелена дїбрава —
Дїброва, Дїброва!
Все у тебе смутне: і твій гомін,
І твоя розмова.

Загуди мені, дїброво, пісню, —
Пісню та такую,
Щоб згадав я щастя своє дїтське
І долю молодую.

Обізвалась темная дїброва:
«Козаче, козаче!
Од такої пісні кожна гілка,
Кожен лист заплаче.

«Молодая, безсоромна мати
Люто проклинала
Щастя твоє дїтське, долю твою бідну,
Як тебе рожала.

«Потім твоє личко біле та хороше
Дощі обливали,
Кучерявую головку вітри
Буйнії чесали.

«Пострівай, козаче, мій козаче!
Ще тобі згадаю,
Як отруту дівчині варила
В зеленому гаю...»

Бодай же ти, темная дїброво,
Більше не гуділа,
Як ти мою головоньку бідну
На вік засмутила.

ПОКИНУТИЙ ХУТІР.

Он хутір той у балці під горою,
Що ще колись дитиною малою
Його я знав. Тоді ще темний бір
Нерушаний стояв, а панський двір
Як килим той коло хоромів слався
І ввесь в квітках, здавалось, аж сміявся.

Ніде кінця не бачилось ланам,
Од жовтих скирд ломило землю там.
На вільний степ, як хмара зпоза хмари,
Без ліку йшло овечої отари,
І рибою кишів холодний став;
Високий млин на ньому аж стогнав;
Невидимо бжолі тії гуділо,
На вигоні од птиці тільки мріло;
В дворі комор як вулиці було,
Зерна туди зсипалось, аж гуло...
А понад всім блакитне небо слалось,
І сонце йшло та хутору сміялось.
Здавалося, що тільки рай святий
Колись стояв шанований такий.
Але годи плили собі як хвилі,
Щоб все в одній збиратися могилі;
А з ними й все, що тільки ні жило,
Кудись плило, усе собі плило.
Старі пани, котрі худобу дбали,
Уже давно по трунах спочивали,
А молоді із хутора кудись
По світові далеко розбрились.
Тоді його здоліла иньша сила:
Найперше бір сокира повалила,
Потім посхли рожеві квітки,
І вкрили двір бурян та будяки;
Ті, що були нелічені отари,
Погнав чабан із степу на базари;
Без призору заплинув мулом став;
Підгнивши млин молоти перестав;
Бжола в ліси далеко залетіла
І птиця більш по вигону не мріла.
В коморях тих, що гнутья од зерна,
Нема дверей, ні стелі ні вікна...
А небо те-ж, все висне, не двигнеться,
І сонце йде та хутору сміється.

БЕЗРІДНІ.

Сідлай коня вороного, ой брате козаче!
По нас в світі широкому ніхто не заплаче,
Хиба воля, стара няня, та серце рушниця,
Хиба коник-братко милий, та шабля сестриця.
Ой брязнемо-ж кишенею з грішми золотими, —
Де й візьметься родинонька, сестри й побратими.
Ой ляжемо від Турчина на полі, як треба, —
Одно тільки й побачить нас сонечко із неба.
Стане жалібно кувати зазуленька в ранці;
Стануть вити, голосити вовки-сіроманці...
Доле-ж моя, доле-ж моя, тяжко в світі жити!
А ще-ж таки не хочеться рученьки зложити.
Туман з поля підійметься й сонечко прогляне,
І минеться негодонька й доленька стане.

ЧУМАК.

Іде чумак заморений, курою покритий,
Іде шляхом-Сагайдаком помимо ракити.
Не бє чумак волів своїх, бичем не махає,
Іде собі та ввічливо ракіті гукає:

«Ракитож ти, ракітонько рясне твоє листя,
Сховай мене й волів моїх до себе в захистя!
Один я йду, товаришів шукав, так не має;
Старі степи зруйновано, й чумак вимирає».

Гука чумак закурений, а ястреб з ракити
Одвічує: «Широкий степ, та тісно прожити!
Колодезя рандовані, вода висохав;
Взлі ідуть, та все ревуть, що паші немає».

Гей, гей воли, воли мої, воли круторогі!
Покопані, прорані чумацькі дороги.
Ужеж по тих доріженьках нам хур не возити,
В останнє ми до Криму йдем, тай годі ходити.

ГЕЙ, У МЕНЕ БУВ КОНЯКА.

Гей, у мене був коняка,
Був коняка—розбишака;
Мав я шаблю і рушницю.
Ще й дівчину—чарівницю

Гей, коняку Турки вбили,
Ляхи шаблю пощербили.
І рушниця поламалась,
І дівчина одцуралась.

За Буджацькими степами,
Ідуть наші з бунчуками;
А я з плугом та з сохою
Понад нивою сухою.

Гей, гей, гей, мій чорний воле!
Нива довга, в стернях поле...
Вітер віє, повіває,
Казаночок акипає.

Ой, хто в лузі—озовися!
Ой, хто в полі—одкликнися!
Скоро все засне під млою;
Йди вечеряти зі мною!

Зву... луна за лугом гине,
Із-за хмари місяць плине;
Вітер віє — повіває,
Казаночок простигає.

ХОРТИЦЯ.

Стогонить Дніпро по скеллах,
Бється об пороги;
Все питає: деж ви, діти?
Де мої небоги?

Стогонить Дніпро з порогів,
Лине до Хортиці;
Каже: «Байдо, деж твій город,
Стяг і гаківниця?»

Де та Січа, що, як море,
Силою кипіла;
Тая воля, що в роздоллі
Пеклом клекотіла?

Розвалилися редути
І рови густою
Од низин і до вершини
Вкрилися травою.

В гранях Січи спить нерушно
Камяна планина;
Землю, славою покриту,
Топче товарина.

На козачім вжітку німці
Хат набудували;
Грунт пошарпали, побили
Й ралом заорали.

Воля, ретязем повита,
В плавнях спочиває;
Слава кровю перелита,
По світу літає...

А Дніпро біжить до моря,
Все пита Хиртиці:
Деж та Січа, деж той Байда
Стяг і гаківниця?..»

НЕВОЛЯ.

Дайте мені коня мого,
Дайте вороного,
Пустіть мене, пустіть мене
В поле на дорогу.

Я уздою золотою
Коня загнуждаю,
Вітром буйним пронесуся
До рідного краю.

Кінь козачий, неледачий —
Полетить до стана,

Між хатами, курінями,
Як вкопаний стане.

Тай скочу я з вороного,
Землю поцілую,
З горілкою до губ моїх
Чарку притулю я.

Тихо, тихо... нема коня,
Нема вороного, —
Не пускають козаченька
В поле на дорогу.

Понесеться пан кошовий
Без мене на січу;
Зійде сонце в чистім полі —
Я його не стрічу.

Буде буйно шабля гостра
Ляха, Турка бити,
Будуть з гурком запорожці
По морю летіти...

Ой, колиб хто подав мені
Коня вороного,
Ой, колиб хто пустив мене
В поле на дорогу!...

ОСИП, ЮРІЙ ГОРДИНСЬКИЙ-ФЕДЬКОВИЧ.

Осип, Юрій Гординський-Федькович.

Родився 1834 р. на Буковині в Сторонці-Путилові, у Вижицьким повіті. Батько, шляхтич, зайшов був туди з Галичини. Про початкову освіту дбала мати, до шкіл ходив у Путилові й Чернівцях. Зимою, з 1848 на 49 рік, скінчилася була у Вижицьким повіті гуцульська закруха (Гуцул Лукіян Кобилиця підняв повстання проти бояр в обороні гуцульськ. свобід).

Родина Федьковича розбралась по світу. Осип опинився у Молдавії. Тут пізнав Німця маляря Роткеля, який зазнав його з німецькою та еспанською мовою і літературою. Він став писати вірші по німецьки. У поході на Італію, який відбув Федькович 1859 р. як австрійський офіцер, написав перший вірш українською мовою «Нічліг». Вернувши до Чернівців познайомився з німецьким поетом, професором Найбауером. Цей був захоплений віршами Федьковича і видрукував деякі з них по німецьки в своїй часописі «Віковіна». Під впливом Горбала, Кобилянського й Лукашевича посвятився Федькович літературній праці виключно на своїй рідній ниві. Перші вірші, видруковані 1861 р. зробили велике враження. Їх співали й училися на память, Федьковича стали вважати великим поетом. Небагом він мусів перейти із своїм полком у Семигород. Туга за рідною «Буковиною» скріпила його творчість. Р. 1862 вийшли його твори у Львові. Імя Федьковича стало популярним. Його вірші переложено на чужі мови, Тургенев одушевлявся ними. Крім віршів став Ф. писати оповідання, які видав М. Драгоманів у Києві 1876. Це одні з найкращих оповідань в українській літературі, оригінальні, живі, поетичні. Перебувши тяжку недугу (1863 р.) пішов у відставку. Якийсь час господарював на селі, а пізніше став шкільним інспектором, і як такий, поклав великі заслуги для українського народного шкільництва на Буковині. 1872 р. переїхав до Львова, щоб редагувати видання «Просвіти». По 14 місяцях вернув на Буковину. Під впливом Шопенгауера попав у містичний настрій (трагедія «Довбуш») і не визволився

з його до смерті, хоч брав живу участь у національній політично-культурній роботі. Умер в Чернівцях 1888 р.

Федькович це безперечно великий, оригінальний, сильний поетичний талант. Особливо тоді, коли він пише з власної понуки, тримаючися гуцульського тону та гірського кольориту, з під його пера виходять архитвори, такі як «Довбуш», «Сонні мари», думки. Такуж вартість мають його оповідання. Колиж поет попадає під вплив Шевченка, або чужих авторів, його вітхнення слабне, а то й цілком зникає. Безперечно мав також Ф. значний драматичний хист, але брак доброго театру, брак критики й невиробленість нашої сценічної техніки спиняли його творчий розгін.

В українській літературі займає одно з передових місць, не як поет ідеолог, а як мистець слова й поетичного погляду на світ і на людське життя, з окрема на життя Гуцульщини, котру він оспівав, як ніхто другий.

Література: 1) «Повісті Йосипа Федьковича» з переднім словом про галицьк-руськ. пісьм. Мих. Драгоманова (Київ, 1876 р.); 2) Р. За клинський — Спомини про Федьковича (Літ.-Наук. Вістн., 1901, I і II); 3) «Поезії Осипа Юрія Федьковича» (Передмова Івана Франка, Львів, 1902); 4) Енцикл. слов. Брокг. и Ефр. т. 35); 5) Больш. энцикл., тов. «Просвѣщеніе», т. 19; 6) «Вік», т. I, 1902; 7) Огоновський — Іст. літ. Крім того про Федьковича див.: Барвінський — Огляд життя і творів Юрія Федьковича («Ватра»). Писання О. Ю. Федьковича. Перше повне і критичне видання, чотири томи, 1901—1902. Колесса О.—Юрій Косован. Федькович «Зоря», 1893. Барвінський О.—Огляд життя і творів О. Федьковича «Ватра», Стрий, 1887. За клинський Роман. — За слідами Федьковича, Л. Н. В., 1905, IX і XV. За клинський Р. — Спомини про Федьковича «Л. Н. Вістник, 1901. I—II.

ДО ЛІРИ.

Сидить легінь, сидить зажурившись,
Головою на ліру схилившись.
«Чиж маю я на гуслех заграти,
Чи до ліри як гай заспівати?
Заспіваю я радше до ліри,
Бо на гуслех нема мені віри.
А та ліра все серденько знає,
Струна струні правду вповідає.»

«Струни».

Сльозаве око в небо зносить,
І ніби звізди о щось просит.

А звізди так му світя ясно,
А по домах весело, красно...
Чогож єму так серце м'є,
Коли ніхто не печаліє?

Га, відкиж я то можу знати? —
Єго не смію запитати.
Не видиш, як він брови хмурит?
Хто знав, чом ся жовнярь журит.

ДЕЗЕРТЕР.

Ой сів же він при столику,
При світлі думав,
Писанєчко дрібнесеньке,
А він го читав.

Писанєчко дрібнесеньке,
Листочок як сніг;
Склонив же він головоньку
К столови на ріг.

«Ой ненечка старенькая
Ми пише в одно,
Що там зима тяженькая,
А їй студено;

«Нема, нема єї кому
Врубати дрівець,
Бо їй синок, оден в дому —
Цісарський стрілець».

І схопив ся як поломінь,
Полетів як птак,
А вітер з ним не йде в догінь,
Бо годі му так;

Бо він летит до матоньки
Старої домів,
Дрівець єї врубатоньки,
Би хатку нагрів.

НА МОГИЛІ МОГО БРАТА.

Весною пташки щебечут,
Квіти зацвели докола;
Піду на цвинтар, полечу
До мого брата сокола.
І пісеньку єму зложу
О дівчатах і о маю,
На цвинтарнім єму ложу
В струни шовков заграю.
Добрий вечер, мій небоже!
Як тобі ся тутка дів?
Ти сумувш? І чого же?
Що тебе сонце не грів?
Не сумуй! Я тя кохаю,
Мені вільно тя любити.
Прийду що весни, що маю,
Буду з тобою тужити.

ДОБУШ.

Гей ци чули, люде добрі,
перед ким то звіри стинут,
А за ким то молодиці,
а за ким дівчата гинут?
То наш Добуш, наша слава,
то капітан на Підгірі,
Красний, красний як царевич,
двадцять років і чотири.
Хлопців тисяч єму служит, —
поклони ся пред ним крале!
На той топір єго ясний
клали Німці много стали,
А на тії порошниці
били Угри злота много,
А той ремінь більше вартий,
як у двоє царства твого.
Ясна нічка в Чорногорі,
місяць світит, місяць мрів,

А капітан ходит сумно,
чось му серце в грудех млів:
Ні топірчик вже не пестит,
ні кресак не обзирає.
Ходит, ходит по долині,
Клонит голов тай думає.

«Гей капітан, ти наш пане,
не яло ти сумувати!
Я співак є на Підгір'ю,
не розкажеш заспівати?
Я умію пісней много,
ай потрафлю затужити;
Капітане, чи не кажеш?
Може хлопців побудити?»

Онде хлопців тисяч двісті
полягали по убочи...
Гей якіж бо буйні, жваві,
а які в них бистрі очи!
Бо води ще в'ни не пили,
хиба кров та буйні вина;
Хліб їх білий не годує,
лиш журбова солонина.

А капітан став над ними,
рве пістоля, зводить скали;
Грим!! а збуїв тисяч двісті
на ногах вже поставали:
«Що розкажеш, пан капітан?
Чи палити, чи рубати,
Чи якому королеви
кажеш голов з вязів зняти?»

Вража голов не пропаде,
заки руська не застила,
Але красна, красна Дзвінка
на вечірки запросила.
Ви підете враз зі мною». —
«Як розкажеш, і до грани!
Ти капітан в Чорногорі,
а ми твої, капітане».

Ясна нічка в Чорногорі,
світит місяць з зіздочками;
З легінями тисяч двісті
квапит Добуш облазами.
А сова десь затужила,
що аж серце в грудех млів, —
В Чорногорі нічка ясна,
місяць світит, місяць мрів.

«Капітане, заверни ся!
Птаха нужду нам ворожит».
«Хто то каже? крикнув Добуш, —
Головою най наложит!»
Тай ухопив за пістоля.
«Озде стою, пане брате,
Ще раз кажу: заверни ся!
Озде, груди,—мож стріляти».

Так казав Іванчик любчик.
Ви не чули о Івані?
Ей, легінь то був хороший,
перший він по капітані;
А капітан єго любить,
ліпше май ніж топір з стали.
Як поглянув на Івана,
аж му руки білі вв'яли.

«Тобі сором, славний Добуш?
Маєш в землю що дивити:
За-длі Дзвінки хабалиці
свого брата хочеш вбити?
Як, ти думаєш, добра душе,
Що та сука тебе любить?
Базаринки твої любить!
Заверни ся, бо тя згубит».

«Аби-сь дав ми тільки злота,
що наповню сю долину,
Аби-сь дав ми в двоє більше,
то я Дзвінки не покину.
А не хочеш ти зо мною
йти до Дзвінки — в твоїй воли;

Заверни ся з легінями,
але Добуш — ні, ніколи!»
«Я тебе бих мав лишити?
Я, твій брат, тебе самого?
Того люде не дїждали,
тай не дїждут люде того. —
Гай, на перед, гайдамахи!
Де капітан, там і люде.
Дай ми руку, пане брате,
чей гніву вже в нас не буде».

* * *

«Добрий вечер, красна Дзвінко,
отвори, пусти до хати!
Сім сот хлопців є зо мною,
а вже час би вечерати.
Ми принесли срібла, злота,
ми принесли меду много,
Будем їсти, будем пити,
отвори нам лиш небого».
«Чи го ви там, славний Добуш?
(Ти ся хочеш напивати!
Я ти пива наварила,
буде світ ся дивувати).
Ей даруйте, любку любий,
що не можу вас пустити,
Стефана ся от надію,
як узнав би, міг би бити».
«Що ти з своїм чоловіком! —
Стефанови я не ражу
Тебе й пальцем докинути.
Отвори ми, я ти кажу». —
«Я бо кажу, славний Добуш,
що сегодне не отворю».
«А я піду на підсіне,
та з дверми ся сам поборю.
«В мене двері тисовї,
не злюдіям до розлому!»

«Що ти кажеш, гей гадюко?!»
гукнув Добуш гірше грому,
Тай ухопив за одвірки:
як солома все ся крушит,
Двері гримли серед хати, —
Аж набій тут в уха глушит.

Ей набоюж ти зрадливий,
ей набою голосенький!
З капітана кров ся ліє,
впав капітан мо оденький.
Впав, конає на мураві,
кров кипача трави росит,
А капітан кличе хлопців,
тай, конає, тай їх просит:

«Як я, братя, вже загину,
то зложіт мня на топори,
Занесіт мня, де найкраще,
занесіт мня в сині гори,
Там де люде не заходя,
там де пташки не співають,
Там мене ви поховайте,
най Ляхи мій гріб не знають.

«А мій топір золочений
в Дністер-Дунай затопіте,
Нехай знають руські люде,
нехай знають руські діти:
Що хто жінці в світі віриг,
мусит марне загинати,
Як ваш Добуш, ваш капітан...
Йой! про-сти мня—Божа—Мати!»

В Чорногорі сонце сходить,
Чорногора в світлі тоне,
А в скалі там десь глибоко,
Там сова, десь плаче, стоне.
Але Добуш їй не чує,
бо в могилі вже не чути
Ані пісню Добушову,
ні флюяри слезні нути.

ДУМКА.

Болит мене головонька,
Від чого—не знаю;
Зв'язав би я китайкою,
Китайки не маю.

Пустив свою китаєчку
На море, на море:
Плини, моя китаєчко,
У гори, у гори.

Вийде мати воду брати,
Тай тебе спіймає,
Стане тебе ба й питати:
«З якого краю?»

А ти кажи, шовковая:
«Від сина гостина!» —
А як тебе питати-ме:
«Чо' кровю крашена?»

А ти кажи, китаєчко:
«Цісарська слава
Красит наші китаєчки
Кроваво, кроваво».

ОМ. ПАРТИЦЬКОМ

всилаючи йому фотографію своєї хати й загороди.

Отут я, брате мій, родився,
Отут діточий вік згуляв,
Отут і плакав і молився
І під могилу поховав,
Що було серцю до вподоби!...
Отут і сам в студенім гробі
Покладу бідну голов спать,
І тут му Бога з неба ждять!

НА БІЛОМУ КАМІНЧИКУ.

На білому камінчику
В неділю до дня
Сидів жовняр з Маланкою —
Ти доле моя!

Жовняр каже: «Ходім, серце,
У мій новий двір,
В мене ганки мальовані,
Садами самбір».

Вона каже: «Вітер пражить —
Мені студено!
Ходім, милий, ходім, друже,
У море, на дно!»

Кохалися, хилилися,
Аж місяць зійшов
Маланочку із жовнярем
Уже не найшов.

Лиш ширинька білесенька
Поплила долів, —
А як місяць придивився,
Край моря замлів.

ЛЕОНІД ГЛІБІВ.

Леонід Глібів.

Леонід Глібів, поруч Гребінки, найбільший український байкар, народився 19 (ст.ст.) 1827 р. у Веселому-Подолі, Полтавської губернії, в маєтку українських панів Родзянок, у яких батько Леоніда Глібова, Іван, був управителем.

На восьмому році життя перебрався з батьками в село Горби, у якому й минули йому веселі хлопячі літа.

Порфир Родзянка був умний чоловік. Мав гарну бібліотеку, зберігав українські звичаї, любив науку й просвіту. Під його доглядом талановитий Леонід набрався початкових наук.

Рідна мати й місцевий священник були його першими вчителями. На дальшу науку віддали його до гімназії в Полтаві. Нажаль, із-за недуги мусів покинути науку й вертатися до батька на хутір. Що йно 1885 р. скінчив лицей у Ніжині і став учителювати; зразу в Чорному-Острові на Подільщині, а далше в Чернигові, де був учителем історії і географії в тамошній гімназії.

Тут став він видавати з 1861 року тижневик «Черниговській Листок» російською й українською мовою. «Та не довго сонце гріло»... По двох роках уряд припинив видавання часопису, а редактора усунув із служби із-за українофільства.

Почалося горе поета. Він хворів, мало не осліп, жити не було з чого, заробити годі, бо сил не хватало, треба було сидіти, як то кажуть, у тестя на карку. До тогож: ворони стадами літають, і недоля не ходить одинцем. — До прогнання із служби, до хороб, і убожества прилучилося незабаром нове, тяжке горе—смерть вірної дружини.

Роки від 1863 до 1867—це дуже тяжкий період Глібового життя. Що лиш 1867 року він добув собі новий шматок хліба, став управителем земської друкарні в Чернигові, і на тій службі остався аж до смерті, яка постигла його, після довгої, тяжкої хороби, 29 (ст. ст.) жовтня 1893 р.

Писати став дитиною. Свій перший віршик «Сон» сложив ще на шкільній лавці, 15 літним хлопцем. Учитель російської мови прочитав його, похвалив і обіцяв віддати до друку.

З тої пори Леонід не кидав пера до смерті. Писав свої прегарні твори, а коли годі їх було друкувати на російській Україні, то посилав у Львів, до тамошнього часопису для дітей: «Дзвінок». Там підписувався прізвиськом «Кенир». Це прізвисько дали сусіди його батькові, коли він з городу привіз був співучу птицю кенира*). 50 літний ювілей літературної праці, не пишній, але щирій, який святкувала ціла Україна, не дивлячись на кріпкий кордон, був милою нагородою за цінні твори й за добре серце «любого дідуся Кенира».

Поміж творами Глібова найбільше байок. Байки, це дуже старинні твори. На 500 літ перед Христом жив у Греції Езоп, творець дуже гарних байок, які здобули собі світову славу. Але ще перед Езопом, у Давилоні, Египті, Індії звісні були такі вірші й оповідання, у яких звірі й дерева говорили, мов люди. Байки, значиться, це загалом звісні, міжнародні твори.

Але Глібів, так само, як і його знаменитий попередник Гребінка, умів своїм байкам надати український характер, умів, як каже Єфремов, «прибрати їх у оригінальне вбрання».

Читаєте його байку про «Вовка та ягня» і пригадуєте собі, що ви читали це саме й на інших мовах, а всеж таки у Глібова воно якесь ніби нове. Так,—бо Глібів, на мандрівній темі, мов на міжнародній основі, гаптує українські узори: звірів, квіток, людий. І ліс, і поле, і село, і небо, усе довкола українське. І мова, якою орудують отсі звіринні та рости́нні розмовники, щиро-народня, українська мова. І думки та науки, які вони висказують — це думки й науки потрібні некому другому, а нам, думки про правду, про любов, про чесне життя, про те, щоб одні другим не творили кривди, щоб не було між нами ні ненажерливих вовків, ні кудлатих медведів, ні солом'яних дідів, а щоб були добрі й мудрі люди.

Тепер не пугалом добру навчати

Нам треба иншого бажати,

Живого слова правди і просвіти.

Тому то байки Глібова не постарілися доси, й мабуть не постаріються ніколи.

Література: 1) Твори Глібова, з передмовою, вид. «Вік», 1904; 2) Петров—Очерки истор. укр. литер. XIX ст.; 3) «Вік», т. 1, 1902; 4) Слов. Брокгауза и Ефрона, т. 8а; 5) Большая энцикл. вид. тов. «Просвѣщеніе», т. 7; 6) Огоновський—істор. літер. Крім того, про Глібова див.: 1) Лук'яч — Леонид Глібів («Зоря», 1881, VII); 2) Загірня і Грінченко — Л. И. Глѣбов (Черн., 1900). «Байки» Леоніда Глібова, Київ — Ляйпціг, 1918, «Українська Муза», стор. 257—274. Сергій Єфремов — «Іст. укр. письм.», стор. 302—305.

*) канарок, (канарейка).

ЛИСИЦЯ Й ОСЕЛ.

— «Відкіль бредеш ти, голово лиха?»

Лисиця так мовля Ослові.

— «Дивився, як там Лев здиha,

Аж-ген у тій діброві!

Піди, паньматко, подивись;

Тиж зналася із ним колись...

І, що тепер із ним зробилось!

Де в біса й сила тая ділась!

А то було, як гуконе —

Не втямиш зляку, деб сховався —

Таке було те пугало страшне!

Набуть його ввесь світ боявся...

Тепер лежить, неначе пень,

І ніч і день.

Ніхто його вже не боїться,

Усяк безпешно йде дивиться;

Хто схоче—добре ускубне

За вражий чуб його зубами,

А хто під боки стусоне —

Чи дрюком, чи рогами».

— «А ти запевне не посмів?»

Йому підсміює Лисиця.

— «Отсе-таки! чогож дивиться?

І я його раз захмилів, —

Нехай і наших знає!»

А й в людях такечки буває, —

Чи то вже світ тепер такий:

Поки ти чим кому страшний,

Усяк тебе і поважає;

А тільки як небудь спідкнись, —

Дивись —

Хто й поважав, той лає.

ЧИЖ ТА ГОЛУБ.

Весною чижик молоденький.

Такий співучий, проворненький,

В садочку все собі скавав,

Та якось у сільце й попав;

Сердега в клітці рветься, бється...

А Голуб бачить та й сміється:

«А що? попавсь?—от тобі й на!

Вже певно голова дурна...

Не бійсь, мене-б не піддурили,

Хоч як-би не хитрили,

Бо я не Чижик! ні... отсе!»

Аж гульк — і сам піймався в сільце. —

Ото на себе не надійся,

Чужому лихові не смійся!

ЖАБА Й ВІЛ.

Раз Жаба вилізла на берег подивиться

Та й трошечки на сонечку погріється.

Побачила Вола

Та й каже подрузі тихенько

(Вигадлива була!):

«Який здоровий, моя ненько!

Ну що, сестрице, як надмусь,

То й я така зроблюсь?

От будуть жаби дивуваться!»

— «І, де вже сестро, нам рівняться!»...

Казать їй друга почала.

А та не слуха... дметься... дметься...

«Що, сестро, як тобі здається,

Побільшала хоч трохи я?»

— «Та ні, голубонько моя!»

— «Ну, а теперечки? дивися!»

— «Та годі, сестро, схаменися!»

Не слуха Жаба, дметься гірш, —

Все думає, що стане більш.

Та й що, дурна, собі зробила?

З натуги луснула — та й одубіла.

Такі і в світі жаби є,

Прощайте, ніде правди діти;

А по мені—найлучче жити,

Як милосердний Бог дав.

ПІВЕНЬ І ПЕРЛИНКА.

Під тином Півень, біля хати,
Знічевя смітник розгрібав
І квокчучи там дещицю клював, —
Наїдку не було, а так — аби клювати.
У сміттячку углядів якось він
Блескучу, кругленьку Перлинку,
І дорогу таку новинку
Узяв та й викинув під тин.
«Не хочу я таких дурних новинк»,
Промовив він: «нащо здалась вона?»
За жменю цих цяцькованих Перлинок
Не дав би я і зернятка пшона, —
Нехай дурний індик ковтає». —
Так недотепа-неборак
Ганьбує те, чого не знає,
І думає, що добре так.

ЖУРБА.

Стоїть гора високая, Попід горою гай, Зелений гай, густесенький, Неначе справді рай. Під гаєм веться річенька: Як скло вода блищить,— Долиною зеленою Кудись вона біжить. Край берега у затишку Привязані човни; І три верби схилилися, Мов журияться вони: Що пройде тепле літечко, Повіють холода, Осиплеться їх листячко, І понесе вода. Журюся й я над річкою... Біжить вона, шумить; А в мене серденько І мліє і болить.	Ой річенько, голубонько! Як хвилечки твої, Пробігли дні щасливі І радощі мої! До тебе люба річенько, Ще вернеться весна: А молодість не вернеться, Не вернеться вона!... Стоїть гора високая, Зелений гай шумить, Пташки співають голосно І річенька блищить. Як хороше, як весело На білім світі жить!... Чогож у мене серденько І мліє і болить? Болить воно і журиться, Що вернеться весна, А молодість не вернеться, Не вернеться вона!...
--	---

ДО ВОРОЖКИ.

Ой лишенько, бабусенько
Серденько болить!
Навчіть мене, голубонько,
Що його робить?
Куди гляну, серце вяне:
Красний божий світ,
Бринять всюди, паняночки,
Як королів цвіт.
Піймав би я любесеньку, —
Принади нема,
Нема гроший-побрязкачів
І вдачі кат-ма.
Поворожіть, бабусенько,
Дайте грошенят,
Куплю собі поле й хату,
Коний соколят.
Приберуся в оксамити
На диво панам,
Стукну-брязну підківками,
Словами додам.
Буде в мене принадонька,
Пташки налетять,
Клюватимуть принадоньку,
Мене звеселять.
А то лишко, бабусенько!
Принади нема,
Нема гроший-побрязкачів
І вдачі кат-ма!

ВЕЧІР.

Чи згадуєш, дівчинонько моя,
Як згадаю без тебе я
Той вечір тихий над водою,
Як сумували ми з тобою,
Що Бог нам доленьки не дав?...
В садочку соловей співав,
За гай спускалось сонце ясне,
Плескалась рибка на воді...

«От скоро й божий день погасне»,
 Сказала ти тоді —
 І загадалась, зажурилась,
 Головкою на рученьку схилилась, —
 І на рукавці із очий
 Сльоза тихенько покотилась...
 Бажав я бачить світ, людей, —
 Тай бачив світ, з людьми спізнався;
 А все туди не раз душею рвався,
 Де соловей в садку співав
 В той вечір тихий над водою,
 Де сумували ми з тобою,
 Що Бог нам доленьки не дав, —
 Неначе там я счастья поховав.

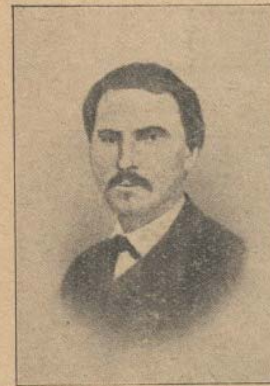
НЕ ПЛАЧ, ПОЕТ!

Не плач, поет! хоч як там трудно, тяжко буде; —
 Не плач, не треба сліз твоїх;
 Плаксивих дум тепер ніде не люблять люде,
 І лишенько чуже — їм сміх.
 Всім веселійше жить, коли кругом сміються,
 Бо горя скрізь доволі є;
 І через золото, он кажуть, сльози ллються, —
 На щож ще горенько твоє?
 Не плач, поет! жалійсь про все собі самому,
 Неси в могильний свій скиток.
 «Він, — скажуть, — гореньком не докучав нікому,
 Йому хвала, йому вінок!»

NOCTURNO.

На небі ніч і всюди ніч чорніє,
 І місяць десь в далекім небі спить...
 Чогож квилить душа і серце мліє?
 І ніч мовчить, і все кругом мовчить.
 Не знає ніч, що діялось учора,
 Не відає, якії бачить сни —
 Померклий день Содома і Гомора...
 Засниж і ти, перо, засни!

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ.

Степан Руданський.

Степан Руданський, попович, родився 1830 року на Поділля. Спершу вчився в духовній семінарії, а там перейшов на медичний виділ у Петербурзі.

Без копійки при душі бився Руданський з нуждою, поки не скінчив наук і поки не став повітовим лікарем в Ялті на Криму. Здоровля було підорване. Безнастанна лікарська праця і нещасливе родинне життя руйнували його до-решти. Вмер 1873 року, оставивши по собі память гарного чоловіка й доброго, до саможертви готового лікаря.

Це ті скупі вістки, що маємо про його. Решту треба собі уявити, читаючи його твори й переглядаючи листи. Трагедія геніяльного поета, котрому доля не давала виявити всіх своїх сил, котрому смерть холодною рукою замкнула уста, щоби він не заспівав своєї найбільшої пісні.

І те, що оставив Руданський у літературній спадщині по собі, родилося в тяжких муках життя. Навіть рідний батько прикладав рук до тої муки.

«Заказують мені мою рідну мову. Заказує батько. Але в мене був прадід і прапрадід; вони мені не заказали. Не слухає батько мої мови, — за те мене по смерті, може, послухає штирнайцять мільонів моїх одномовців».

Ціла мартірологія українського письменства воскресає перед вами, як згадаєте життя Руданського.

Не сміхун він, а козак невмірака, невгнутий лицар українського слова.

Боровся з перемогою до смерті. Чудові, як народня пісня прості ліричні твори, історичні поеми: «Мазепа», «Ско-ропада», «Полуботок», «Цар Соловей», переклади Гомерової «Іліади», Вергілевої «Енеїди», Лермонтового «Демона», це тая кров, що потекла із його серця в отьому важкому бою за право до власного життя, за право говорити своє слово своєюж таки мовою.

А в отсій боротьбі він іноді відкладав меч-перо на бік, гладив козацький вус і сміявся своїм ворогам у вічі.

«Співомовки» — це той його сміх. «Ось я живу, ось я не вгнувся перед тобою, жостока доле, перед вами, вороги наші!»

Ніхто в українській літературі не сміявся так, як Степан Руданський.

Мороз іде по спині, коли, читаючи «Співомовки», думаєш про їх автора й про минуле української літератури й українського народу. Це не звичайний сміх, це протест невміручої душі, заява незаперечених прав до радості життя.

І слухає нині Степана Руданського не чотирнадцять, а сорок мільйонів його одномовців. Він же поруч Шевченка найбільше люблений поет українського народу, одиниця, в якій найкраще відбилася доля і вдача загалу.

Література: 1) Петров — Очерки истор. укр. литер. XIX ст.; 2) Твори Степана Руданського, т. I. (Київ, 1902 р.) з передмовою Лотоцького; 3) Большая энциклопедія тов. «Просвѣщеніе», т. 16; 4) «Вік», т. I. (Київ, 1902); 5) Огоновський — іст. літерат. Крім того про Руданського писали: 1) «Зоря» (1886); 2) Комарь, Кримський і Лукич — (передмови до львівського видання творів Руданського); 3) «Кіевскій Телеграф» (1875 р. № 44); 4) Креминський — в «Кіевск. Старинѣ» (1882); 5) В першому виданні «Співомовок» (Київ, 1880) стаття про Руданського; 6) «Співомовки» Степана Руданського. Київ — Ляйпциг, 1919. 7) «Українська Муза», стор. 291 — 303. 8) Сергій Єфремов — «Історія укр. письм.», стор. 305 — 309.

ПАН І ІВАН В ДОРОЗІ.

Ізійшлися пан з Іваном,
По світі мандрують...
Разом їдять, розмовляють,
Разом і ночують...

На кожному через плечі
Висить по торбині...
Лиш пан такі у чемерці,
Іван у свитині...

Ідуть вони дорогою,
Стали ночувати...
Аж пан собі задумує
Хлопа ошукати...

Тай говорить до Івана:
«Знаєш що, Іване!
Годилосяб попоїсти!...»
— Та щож? їжмо, пане!

«Але знаєш що Іване!
Починаймо з твої!
Як твоя буде порожна,
То тоді до мої!»

— Добре, пане! — Іван каже,
Зняв свою торбину...
На травиці зелененькій
Простелив свитину...

Попоїли таки добре;
Комара здушили...
Рано встали, до снідання
Торбину кінчили.

Прийшов вечір. Знов у полі
Стали ночувати...
Вже панові свою торбу
Треба починати...

Але пан собі ні слова...
На землі лягає...
Кладе торбу під голову...
Хлопа замовляє...

«Щоби ти робив, Іване!
Пан зачав питати:
Як би тобі довелось
Таке поле мати?...

— А щож, пане, я орав би,
Хлібом засівав би...
Та ходив би до Одеси,
Сіль і гроші мав би...

«А що я не так зробив би...
Пан почав казати:
Я казав би на сім полі
Місто збудувати...

Там би в мене стояв палац
Там під ряд крамниць...
Там перекупки з балками...
А тут дві різниці...

От тоді приходь, Іване
В мене балювати!...»
— Ет, спасибі, Іван каже,
Лучше будем спати!...

Незабаром коло пана
Став Іван хропіти...
Незабаром коло нього
Став і пан сопіти...

Тільки що пан заснув добре,
Іван підійнявся...
Та до панської торбини
І сам присотався...

То і курку, і печеню,
І кавалок кишки...
Все що було у торбині,
Стеребив до кришки...

Пробудився пан раненько...
Пропаща година!
Хоче їсти сіромаха,
Та пуста торбина...

Розбуджає він Івана
Та його й питає...
А Іван стиснув плечима
Тай відповідає:

А щож, пане, таж ви вчора
Місто будували...
Тут стояло дві різниці...
Там булки стояли...

А по місті, звісне діло,
Собаки ходили...
Та вониж то вашу торбу
Певне стеробіли!

Посвистав пан по торбині,
Нічого діяти!...
«Вставай, каже, вже, Іване!
Підем мандрувати...

Пішли вони, ідуть степом,
Тяженко зморились...
Аж насили перед вечір
До села прибились...

Ідуть вони в коловороть...
Аж блукає гуска...
Іван гуску та в торбину...
Є вже і закуска.

Бракувало тільки хати
Переночувати...
Але вони завернули
До пустої хати...

Прийшли собі, відпочили,
Гуску спорядили...
Спорядили як годиться,
У піч посадили...

Аж пан знову замишляє
Хлопа ошукати...
Тай говорить: «Щож, Іване,
Ми лягаймо спати!

Та кому із нас присниться
Кращая закуска...
То вже ціла тому завтра
Достанеться гуска!...»

— Та як спати, то і спати,
Нічого діяти! —
Постелив Іван свитину,
Тай лягає спати...

Серед ночі захропів пан,
Іван пробудився...
Із'їв собі цілу гуску,
Тай знов положився...

Рано будить пан Івана
Та давай казати:
Як то Бог його до себе
Просив балювати...

Та які там потрави
Йому подавали...
Та як його всі святії
Їсти припрошали...

— Ані слова! — Іван каже,
Ваша правда пане!
Я сам бачив як ви їли
Якісь марципани...

Та дивлюсь, що не голодні,
Маєте закуску...
Тай сів собі коло печі
Та стеребив гуску!

«Чи тож правда? — пан питає,
Всю ізів Іване?»

— Та аби я так здоров був,
Як всю ізів пане!

Димом здимів пан голодний,
А Іван озвався:

— Хтів когось пан ошукати,
Тай сам ошукався...! (1858).

ЦИГАН З ХРОНОМ.

Бачили очи, що купували,
їжте, хоч повилазьте.

Нар. прик.

Ходить Циган, ярмаркує,
Лиш копійку має...

«А що тепер найдешевше?»
Мужика питає.

— Та хрін тепер найдешевший!
Мужик йому каже:
За копійку цілу вязку
Сідуха навяже!

Побіг Циган меж сідухи,
Купив собі хрону...
Подивився на ярмарок,
Тай пішов до дому...

Іде собі дорогою,
Свіжий хрін смакує...
Вертить свердлом йому в носі,
А сліз не вгамує...

Втирав, втирав Циган очи,
Далі й не втирає...
Сів під мостом і скривився,
Їсть да примовляє:

«Плачте, плачте, дурні очи!
Щоб повилізали!...
Бачилиж ви препогані,
Що то купували!...» (1858).

ТА ГЕЙ, БИКИ!

Та гей, бики! Чогож ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи леміша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед бики!— бадилля зсохло,
Сами валяться, будяки,
А чересло, леміш новії...
Чогож ви стали? Гей! Бики!

Та гей, бики! Ломіть бадилля,
Ломіть його, валіть на прах:
Нехай не буде того зілля
На наших батьківських полях!
А чересло моє із ліва,
Леміш із правої руки
Зітнуть і корінь того зілля, —
Чогож ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зоремо поле,
Посієм ярев зерно;
А спаде дощик — незабаром
З землі пробудиться воно,
Пробудиться і на світ г.яне,
І, як дівочії вінки,
Зазеленіють наші ниви, —
Чогож ви стали? Гей, бики!

ПІСНЯ.

Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі,
Повій, вітре опівночі.

Між горами там долина,
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька, —
Голубонька-дівчинонька.

Повій, вітре, до схід сонця,
 До схід сонця, край віконця;
 Край віконця постіль біла,
 Постіль біла, дівча миле.

Повій, вітре, тишком нишком;
 Над рум'яним білим личком,
 Над тим личком нахилися,
 Чи спить мила, подивися.

Як спить мила, не збудилась, —
 Згадай того, з ким любилась;
 З ким любилась і кохалась,
 І кохати присягалась.

Як забеться їй серденько,
 Як дівча зітхне тяженько,
 Як заплачуть чорні очі,
 Вертай, вітре, к полуночі!

ДО ДУБА.

Нехай гнеться лоза, Куди вітер погне, — Не обходить вона Ні тебе, ні мене.	І до пекла дістань, І у пекло заглянь, І до хмари дістань І на небо поглянь,
Може й важко їй, Може й спина болить, Але буря її З корінця не звалить.	І весь світ обдивсь, І усе розпізнай, І що доброго в, — Ти у себе впивай.
На болоті росте, І, слабая сама, Вона гнеться собі, Бо в їй сили нема;	І у силі, в добрі, Як скала, затвердій, І, як Бог світовий, На сторожі ти стій.
Вона гнеться собі І так вік проживе, І без слави в багні, Як трава зогниє.	І пташки світові Защобечуть тобі; І співак одпічне, Заспіває тобі...

Як трава-осока,
Зогниє у багні,
І хіба лиш комар
Заспіває по ній...

Нехай гнеться лоза,
А ти, дубе, кріпись!
Ти рости та рости,
Не хились, не кривись!

Ти глибоко у глиб
Твердий корінь пусти,—
Гілля в гору роскинь,
Ти рости, та рости!

А як буря лиха
Тебе з місця зібє,
Або хмара — гора
Тебе громом убє,—

Світ почує ту смерть,
І повітря здріжить,
І ліси загудуть,
І земля задвижить;

І пташки пролетять,
Спогадають тебе, —
І співак перейде,
Не забуде тебе. —

* * *

Звела мене не біда!
Звела мене,
Моя нене,

Звела мене не біда,
А дівчина молода,—
А дівчина,
Як калина,

А дівчина молода.
Брівоньками звялила,
Брівоньками,
Хмароньками,

Брівоньками звялила;
Оченьками спалила,
Оченьками,
Зіроньками,

Оченьками спалила
Губоньками зраїла,
Губоньками —
Сливоньками,
Губоньками зраїла,

Личеньками строїла.
Личеньками —
Чароньками,

Личеньками строїла.
Ой, дівчино, не вяли,
Ой дівчино,
Ти, рибчино,

Ой, дівчино, не вяли,
Мого серця не пали!
Мого серця
Край реберця,

Мого серця не пали!
Коли любиш—не жартуй!
Коли любиш,
Та не губиш,

Коли любиш—не жартуй!
Як не любиш—розчаруй!
Як не любиш, —
Тільки губиш,
Як не любиш—розчаруй!

ТИ НЕ МОЯ.

Ти не моя, дівчино дорога,
І не мені краса твоя:
Віщує думонька смутная,
Щи ти, дівчино, не моя!

Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...
Моїж літа проходять марне,
Бо ти, дівчино, не моя!

Ти не моя! І брови чорні
Милує иньший, а не я,
І иньший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!...

Ти не моя... та щож я маю?
Чим похваляюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що тя кохаю...
Та ти, дівчино, не моя!...

Ти не моя, голубко сива!
Щаслива доленька твоя,
Мояж доля нещаслива,
Бо ти, дівчино, не моя!...

ВАСИЛЬ МОВА (ЛИМАНСЬКИЙ).

Родився 1842 р. на Чорноморі. Вчився в Катеринодарській військової гімназії і в Харківському університеті. Скінчивши його учителював в Катеринодарі, а потім був суддею. Помер 1891 р.

Твори свої друкував у ріжних часописях, від «Основи» (1861 р.) починаючи.

По його смерті друкувала їх Львівська «Зоря» та «Літ. Наук. Вістник».

Лишив також багато оповідань, споминів, записок і знадобів до українського словника.

Збірного видання й доси нема. А шкода, бо Мова був письменником з доволі широким національним світоглядом.

Народник, демократ, критично ставився до нашої минувшини, оден з перших у поезії ступав на реалістичний шлях.

Література: Большая Энцикл. вид. «Прогресс», т. 13. «Вік», т. 1. «Зоря», 1891, (XIV і XX). «Українська Муза», сторона 304 — 312. Єфремов — «Іст. укр. письменства», 298. ст.

* * *

Вмер козак, юнак бездольний
Кинув білий світ,
Та оставив братам вільним
Щирий заповіт:

Коли схочуть вас на муки
Вислать на чужину,
Не давайте живцем в руки,
Бийтесь до загину!

Бо стократно краще смерти
З руки махамета,
А ніж ждати в тузі смерти
В північних заметах.

Смерть за волі оборону
Буде вчинком мести, —
Вість про неї піде в люди
Й викличе протести.

І западе в живі серця
За правду обида,
До жорстоких катів мерця
Сплодиться огида.
І научить глухих чути
І сліпих прозріти,
Розохотить давні пута
З ніг народніх здіти.
Колиж дасись живцем в руки
На тяжке заслання,
Оддасись на тяжкі муки
Й безвістне конання.
І умреш ти в самотині,
Сам один умреш ти,
Позабутий на Україні
Змучений до решти.
І не знатиме громада,
Що ти згинув марно,
Кати тільки будуть раді,
Що вбили безкарно.
І про злочинство враже
Хіба по столітку
Крадькома історик скаже
Котам на взаїтку.

В ХОЛОДНІЙ ХАТІ.

Темна ніч стоїть на дворі
І свистить — мете кура;
У кутку в холодній хаті
Вкучку збилась дівчора.
Засмутившись, хирна мати
Над колискою злягла,
У думках, в скорботі батько
Мовчки сів кінець стола;
І тремтять померзлі діти,
Аж зубами цокотять...

«Мамо, дюдя! Мамо, дюдя!»
Невгамонно белькотять.

«Отже слухай лишень жінко!»—
Зводе хмурий батько річ;
«В хаті можна задубіти!»—
Затопитиб треба пч...

Але жінка, мов завмерла,
Не сказала ні слівця,
А голодні діти скиглять,
Їх плачу й нема кінця:

«Мамо, папи! Тату, папи!»...
Кажуть, бідні дріжачи.
«Дай їм, жінко, хоч шматочок,
Хоч сухар їм розмочи!»

Проказав несміло батько
Тай зомкнув ізнов уста.
Але жінка й не рухнулась,
Тільки сльози все ковта.

«Дай бо, жінко! Жінко, чуєш?
Що ти стала, мов німа?...
А вона: — «Ні крихти хліба»,
Ні цурпалка дров нема...»

ТРИ ДЕРЕВИНИ.

Зімою укупці на краю долини
Стоять на узліссі аж три деревини.
І перша в тій купці—висока сосна,
Що саме у зімку зелена й рясна;
Про літечко ясне соснині байдуже —
Тоді вона жовта, сумна і недужа,
І друга в тій купці стоїть деревина —
Гнучка та висока тополя—раїна.
Їй листячко вітром холодним обдуто,
І вітоньки голі у кригу окуто,
І думка одна їй не сходе з ума;
Коли то минеться лихая зіма?
Коли то весняне живуще тепло

Увільнить од криги їй віти й стебло
 Та щедро одягне у листя рясне,
 Зелене та ніжне, хороше, ясне?
 Коли то в роскошах красою засяє,
 Уклонами вітра з теплом привітає,
 Тонким верховіттям у небі заграє,
 І після негоди, страждання і сну
 Вона засоромить красою сосну?
 І третя в тій купці стоїть деревина —
 Розложиста, біла, ярка березина.
 Та голії віти, у кригу закуті,
 Даремно у ростіч тепер розіпнуті,
 І гордого шуму од неї нема —
 Замкнула уста їй лихая зима...
 І жалібно стогне і бється вона;
 Коли то настане весела весна,
 Із промінем ясним, з живущим теплом,
 Їй одягне їй віти тремтючим листом?
 І гордо вона їх по вітру розносить,
 І шумом сердитим ліси оголосить,
 І гордую пиху, соснини порушить,
 І гом'н сосновий забє і заглушить?...

Але ще далеко живуща весна —
 І гордо панує зелена сосна,
 І сумно куняє тополя—раїна,
 І рветься та стогне ярка березина...

ОЛЕКСАНДЕР КОНИСЬКИЙ.

Уроджений 1836 в Переходівці, Ніженського повіту в Чернігівщині. Учився в Ніжинській гімназії, брав участь у Кримській війні, потім адвокатував. Належав до гурта цих українських народовців, що шире турбувалися освітою селян, закладали недільні школи, сами вчили в них дітей, то що. За те й засланий був у 60 роках в Потьму й Вологду. В 1865 йому дозволено виїхати за границю. Тут він далше робив народну, патріотичну роботу. Чимало причинився до скріплення українського руху в Галичині. Був одним з основників Тов. імені Шевченка у Львові. Вернувши домів, жив від. 1872 року в Києві, де й помер 23 листопада 1900 р.

На літературну ниву виступив у „Основі“ (1861—62 р.) Потім майже не було українського видавництва, яке не друкувало б творів Кониського. Підписувався звичайно ініціалами і псевдонімами (Верниволя, Жук, Кошовий, Яковенко, Горювенко і т. д.).

Писав вірші (Порвані струни, 1898, Вибір поем), драматичні твори (Порвалася нитка), повісті (В гостях добре, Юрій Горювенко, Семен Жук і його родичі), оповідання (Наймичка, Грошолюбка, Непримеренна), перекладав з чужих літератур, писав статті і т. д.

Дуже заслужився для нашої літератури, зготовивши першу повну життєпись Тараса Шевченка в двох томах.

Належить, поруч Куліша й Франка до тих українських письменників, які раз-у-раз приносили жертву із свого літературного даровання в користь громадянської роботи. Іздив, організував, листувався, ділом і словом, морально й матеріально підтримував українську справу де тільки і як тільки міг і вмів. Оден з найвизначніших письменників-патріотів.

На його літературну працю отся патріотична робота не мала доброго впливу. Він роздроблювався, а до того в своїх поезіях проголошував програмові кличі без того поетичного вітхнення, яке мусить бути джерелом всякої поезії.

А все таки і в віршах і в прозі дав чимало гарного й вартного і в історії української літератури не тільки займає одно з кращих місць, але й звертає на себе увагу своєю окремою фізіогномією, як поет-діяч, як романтик на службі реальної праці.

Література: Енцикл. слов. Брокг. и Эфр. т. 15а. „Вік“, т. I. Огоновський — Іст. літерат. Больш. энц., Просвѣщеніе, т. 11. „Світ“, 1881, „Зоря“, 1893, „Кіевск. Ст.“ (1901). Ефремов. — Іст. укр. письм., стор. 313 — 319. Українська Муза: 277 — 288. „Русская Мысль“, 1901, I. „Записки т. ім. Шевченка“, т. 39. Франко — Про життя і діяль-

ність О. Кониського. Львів, 1902. Авдикович О. —
Огляд літературної діяльності О. Кониського, Пере-
мишль, 1908.

НЕ ПРИЗИВАЙТЕ ВСУЄ БОГА.

Не призывайте всує Бога,
Не призывайте ви Христа,
Не оскверняйте ви святого,
Животворящого хреста!
Христос учив народ любити,
І за народ Христос страждав;
А ви грабуєте освіту
І те, що Бог народу дав.
Христос носив вінець терновий,
Святу кров свою пролив,
Свою смертю святою
Народ з неволі ікупив;
А ви — народ рабом зробили,
Братів за гроші продали,
Народ у терніях водили,
І піт, і кров його пили.
Не християни ви — іюди!
Цілуєте ви хрест святий,
А хрест народові на груди
Щодня кладете ви тяжкий.
Ви гірш Юди! — той вдавився,
Ви тими грішми живеє,
Що менший брат для вас трудився,
І брату жить не даєє!
Не призывайтеж всує Бога
Не призывайте ви Христа,
Не оскверняйте ви святого
Животворящого хреста!

СИРОТИНА.

Не той сиротина, Кого рід не знає, У кого хатини Й худоби немає;	Не той сиротина, Хто ходить в десятці, У кого свитина — Вся латка на латці...
---	--

Аби була в його
Голова та руки,
Любов до народу,
Волі і науки, —

Він не сиротина,
Він родичів має:
Він краю дитина,
І край його знає.

В ЯСНУ НІЧ.

В ясну ніч у садок Вже не вийде вона, Не пригорне мене Не підставить чола Під горячії губи мої!...	Зрозуміла вона, На всім світі одна, Міг недуг і печаль І пекельний той жаль, Що по вік не покине мене.
Не пониже мене Її погляд палкий І на серці на дні Не загоїть ніхто Превеликії рани мої.	Мою скорб і нудьгу Розділяла вона, І коханням своїм Скільки раз, о свята, Життя новевликала в мене!

А тепер? Ні, не жди!
Ти не прийдеш сюди...
Серце, змовкни, моє,
Старих ран не буди!

МОЄ БАЖАННЯ.

Не обскурант я, що не плачу
За тим, чого нема,
Що вже минуло і мина...
Я України долю бачу.
Не в бунчуках, не в булаві,
Не у гетьманській голові;
Не в скарбах схованих у скрині,
Не в Запорозькій Україні,
Не в тім, щоб вибившись на волю
З Ляхами знову воювать,
Та кров славянську проливать
І заливати трупом поле, —
Я даром сліз не проливаю:
Славян усіх в одній семі
Побачить хочеться мені...
Ось, бачте,—я чого бажаю.

МИКОЛА ВЕРБИЦЬКИЙ.

Родився 1843 р. в Чернигові. Там скінчив гімназію, а університетські науки побирав у Києві й Петербурзі. Потім прослужив 30 літ учителем в Полтаві, Чернигові й на Московщині. На старість осів у рідному Чернигові. Там і вмер 1909 р.

Писати став ще в гімназії під впливом Шевченка. Перші твори були надруковані в „Основа“.

Його поезії, писані легко й граціозно, нагадують народні вірші. (Псевдонім: Миколайчик Білокопитий).

Література: „Вік“, т. I. „Українська Муза“ 340—344, Єфремов: Іст. укр. письм., ст. 293.

ВЕСНЯНКА.

Іде весна, іде красна —
Земля оживає...
Ждемо, ждемо долі-волі —
Немає, немає!

Тече річка широкая
Скрізь по-під горою;
Ой попливла наша доля
У-плинь за водою...

Повій, повій, буйний вітре,
На час, на годину;
Ой, верни нам нашу долю
Знов на Україну!

Ой не віє буйний вітер —
Ледви подихав;
Знову долі виглядаєм,
А долі немає...

Брати мої, товариші,
Орли молодії!
Осідлаймо, брати мої,
Коні воронії,

Та поїдьмо на тих конях
По широкім полю —
Здоганяти, переймати
Козацькую долю!

Запитаймо долю-волю,
Де вона блукає?
Попрохаймо—нехай до нас
В гості завітає.

* * *

Ой, квіточка під росою нагинається;
Дівчинонька над козаком наспіхається:
«Шкода тобі, козаченьку, залицятися!
Нам з тобою, мов серце, не побратися.

Геть-геть далі, козаченьку, одчепись,
І до мене молоді не горнись!
Бо я з роду недолюдів не люблю —
Свого віку за тобою не згублю... —

В мене душа українська, щире серце в грудях —
Мені щирий Українець й дружиною буде;
Бо я дочка України і не забуваю
Свою матір, щирим серцем її поважаю.

А ти, серце козаченьку, хоч ти любий, милий,
Забув еси свою матір, орле сизокрилий!
Мати плаче—в тебеж серце не стогне, не бється,
І до неї щирим словом воно не озветься.

Не поможеш, не порадиш ти матір старую, —
Ти не любиш, не пильнуєш правдоньку святую;
Геть же, геть же, козаченьку, геть, мов кохання.
Шкода, серце, марне буде твоє залицяння!

СИДІР ВОРОБКЕВИЧ.

(Данило Млака).

Родився 1836 р. в Чернівцях, на Буковині. Там скінчив духовну семінарію. Був священиком на селі, а пізніше учителем духовної семінарії в Чернівцях, де й умер 1903 р.

Перші його поезії були надруковані 1863 р. в „Галичанині“ Дідицького. З тої пори являлись його віршовані й прозові твори у всяких часописах й видавництвах. Року 1900 видано окремих збірник віршів Воробкевича п. з. „Над Прутом“ з короткою передмовою Франка. В 70 роках тішився Воробкевич доволі широкою популярністю. Його ставили поруч Федьковича, а Франко назвав його одним із перших жайворонків нашого народнього відродження.

Як поет не широкий і не грімкий, але щирий і сердечний.

Найкращі його дрібні вірші, що підходять під характер народніх і добре надаються до співу.

Писав також Воробкевич оповідання („Хто винен?“, „Турецькі бранці“, „Муштрований кінь“, „Амврозій Остапкевич“), котрі не втратили своєї вартости.

Крім поетичного мав Воробкевич ще й музичний хист. Деякі його пісні увійшли в наш сталий репертуар, а деякі оперети (Молода пані з Боснії, Золотий мопс, Янош Іштенгазі) тішилися в свій час великим успіхом.

Література: Енци. слов. Брокгауза і Ефрона, т. 19а. „Вік“, т. I. Огоновський: Іст. літ. Зоря: 1887 (стаття проф. Смалі-Стоцького), Л. Н. Вістник, 1903, (стаття Гнатюка), Єфремов: Іст. укр. письм., стор. 347. Молода Муза: 345—352.

РІДНА МОВА.

Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває.
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.

Як ту мову мож забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?!...

Ой, тому плекайте, діти,
Рідненькую мову,
І учіться говорити
Своім рідним словом!

Мово рідна, слово рідне, —
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має!

ЗАГРАЙ.

Заграй ти, цигане старий,
Такої, як гадаю;
І грошей дам, вина теж дам,
Всього, що тільки маю;

Бо лютий біль оттут горить
І груди розпірає,
А бідне серце так болить,
Що гине, умірає.

Заграй, заграй, оттую піснь,
Що то колись співала
Старая ненька, як мене
В колиці колихала.

Чаруй мені минувші дні,
Літа ті молодії,
Прегарні, золотії сни,
Той рай і ті надії...

Провадь мене ти звуком тим
В садочок, де я грався,
Чаруй і другів всіх моїх,
Що ними величався.

Чаруй мені і діву ту,
Що мною гордувала...
Збуди тих всіх, шо вже земля
На віки повкривала...

Збуди, чаруй минувшість ту:
Хай ще хоч раз заплачу,
Бо сліз нема з того часу,
Як доленьки не бачу.

Чаруй, старий! Як потечуть
Дві сльози по личеньку,
То легше стане у душі
І легше на серденьку!

Заграй ти, цигане старий,
Такої, як гадаю:
І грошей дам, вина теж дам,
Всього, що тільки маю.

НАД ПРУТОМ.

Над Прутом у лузі хатина стоїть,
Живе там дівчина хороша, як цвіт:
В їй очі-зірниці, що світять в ночі; —
Побачиш їх, хлопче—вмірай і мовчи!
Над Прутом у лузі не місяць зійшов,
То хлопець до кралі-дівчини прийшов;
Солодка розмова із уст їх плине, —
Тихенько дрімучий Прут далі тече.
Над Прутом у лузі барвінок вже рвуть,
До шлюбу зелені віночки плетуть!
В хатині заграли і скрипка і бас,
А гості співають: «Веселість у нас!»

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ.

Михайло Старицький.

діві особи оживлював ідеальними рисами й патріотичними мотивами вчинків.

Як лірик, Старицький оден з краших у нашій літературі. І чуття і форма і мова витримують навіть найсуворішу критику.

Його драматичні твори видано в двох томах в Києві (1890—1893 р.), а поезії у спорій книзі року 1908. Крім того багато розсипано по всіляких видавництвах від «Ниви» 1865 р. починаючи.

Дуже багато перекладав Старицький з чужих літератур (Гайне, Байрон, Лермонтов, Міцкевич, Некрасов, Сербські думи, тощо).

Разом з донькою, Людмилою Старицькою-Черняхівською написав гарну історичну повість «Перед бурею» (по російськи).

Помер 1904 р. в Києві, не втративши до смерті молодечої віри в перемогу правди і в кращу будучність українського народу. Належить до тих письменників, у яких на лірі було дуже багато струн і безконечна сила акордів. Доторкався всіляких питань, від славянофільського до самостійницького, від суспільно-економічного до метафізичного. Скрізь виявив гарячу вдачу, тепле чуття і розуміння краси — те останнє найкраще видно в його мові.

Любов рідного краю, любов ближнього і земляка окремо, служба добрій справі, жертва за ідею, етика і мораль, це для його не відірвані, абстрактні кличі, а щира потреба серця.

Старицький — це поет-артист і поет-громадянин в одній особі. А така гармонійна сполука являється мало коли.

Література: 1) «Поезії М. П. Старицького» з передмовою Русової, (Київ, 1908); 2) Петров — Очерки укр. литер.; 3) Енциклоп. слов. Брокг. и Эфр., т. 31; 4) Большая энцикл., тв. «Просвѣщеніе», т. 17; 5) «Вік», т. 1, 1902; 6) Огоновський — Істор. літ. Крім того див.: 1) Грінченко — З поводу малор. театру Старицького («Зоря», 1897 р.); 2) «Корифеи украинской сцени», (Київ, 1901); 3) Франко — Михайло Старицький («Літ.-Наук. Вістн.», 1902). «Молода Муза», сторона 353—372. Єфремов — Іст. укр. письм., стор. 361—365.

ШВАЧКА.

Нахилилася головка
Пасмо звисло на щоці...
І мелька невпинно голка
У худесенькій руці.

Шитво панське на коліні,
Каганець і світ дньовий...
І тремтять легкі сутіні
З під стріластих темних вій.

Довгий кашель в довгі ночі,
Вітру стогін під вікном...
І червоні завжди очі...
Незнайомі з тихим сном.

Спина зігнута в роботі,
Зверху латаний платок...
Не смашний мабуть голоті
Загорьований шматок.

СЛЬОЗА.

Чи памятаєш, як з тобою
Прощавсь я пізньою добою?
Вечірня зіронька зійшла
В безодні синій над водою;
По над дібровою німою
Якась пташина проплила;
На сході геть чорніла хмара,
А ти бліда, як та примара,
Стояла з мутком на чолі
Ламала рученьки малі,
В німій скорботі — і розваги
Тобі подать не мав я зваги...
Майнула хвиля, час настав, —
І блискавицею спалав
В очах твоїх огонь од муки;
Свої знеможені руки
Кругом мене ти обвила
І тяжко, тяжко заридала...
Моя ти зоре! Чи ти знала...
Як та сльоза мене пекла?
Минули роки, сивий волос
Морозить голову, а я
Все гину, зіронька моя,
Та чую твій надбитий голос,
І досі тяжко й горяче
Твоя сльоза мене пече!

ЗУСТРІЧ.

В снігах несходимих, глибоких,
Де темні бори лише мрілись,
В тайзі на етапнім привалі
Вони несподівано стрілись.

Крізь млу сонце ледві шаріло
Бурульки яскрились на хаті...
Він був у залізних кайданах,
Вона у суконнім халаті.

Покрикнули з диву спянілі,
Обличча спалахнули жаром:
І всяк постеріг-би одразу,
Що те палахтіння не даром.

І час, і нудьга, і вязниця
Поклали на бранців ознаки;
Про те у їх очах горіли
Й тепер поривання однакі.

Зірвалось огнистев слово,
Сплелись переможені руки...
Була в тім нервовім стисканні
Безодня і щастя, і муки.

Крюки аж чорніли на вітах,
Присипаних снігом, ялових,
І карканням крили розмову
Од пильних ворожих вартових.

А мова лилася, кипіла,
Як паводь по гатях весною, —
Про злі у розлуці пригоди,
Про skutки нерівного бою...

Почулась команда: «в дорогу!»
І впала хвилина розстання:
У неї пробилась сльозина,
У його зірвалось зітхання...

Од брязку заліза шумливо
Знялося з ялин гайвороння,
А сонце червонистим оком
Дивилось, немов би з просоння...

В И К Л И К.

Ніч яка, Господи, місяшна, зоряна!
Ясно, хоч голки збирай.
Вийди, кохана, працю зморена
Хоч на хвилиночку в гай!

Сядемо вкупі ми тут під калиною —
І над панами я пан!

Глянь, моя рибонько, — хвилею срібною
Стелеться полем туман.

Гай чарівний, ніби промінем всипаний,
Чи загадася, чи спить;
Он, на стрункій та високій осичині
Листя жагою тремтить.

Небо незміряне всипане зорями, —
Що то за Божа краса!
Перлами ясними он, під тополями,
Грає краплиста роса.

Ти не лякайся-бо, що свої ніженьки
Вмочиш у срібну росу:
Я тебе, вірна, аж до хатиноньки
Сам на руках однесу.

Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько
Тепло,—ні вітру, ні хмар...
Як пригорну тебе щиро до серденька,
А воно гріє як жар.

Ти не лякайся, щоб злоба підслухала
Тиху розмову твою:
Нічка приспала всіх, соном окутала, —
Ані шелесне в гаю!

Сплять вороги твої, знужені працею, —
Нас не сполохає сміх...
Чиж нам, окраденим долею нашою,
Й хвиля кохання — за гріх?!

Н И В А.

Гей, ти, ниво, — в тебе гону
Од Карпату аж до Дону!
Та широкаж, як погляну,
Геть укрилась килимами,
Огорнулася лучами
Й простяглася до Лиману.

— Щож то, ниво, лихом збита!
Потом, кровю полита,

Ниньки сталося з тобою?
Не красуєшся стогами,
Не питаєшся скиртами,
А глушишся лободою?

— Ой, ви, жалібники діти,
Та не вам би й говорити,
Як сами байдуже спали!
Деж були ви? інші руки
Завдавали рідній муки,
Репяхами засівали!

— Колись добре я родила:
Виростала з мене сила
Ворогам на страх і горе!
А тепер я геть дичаю
І не бачу скрут і краю,
Бо ніхто мене не оре.

— Правда, ниво! За сльозами
Не рушали ми з ралами...
Гайда в поле! Гине нива!
Додамо до праці руки:
Хоч не ми, то діти, внуки —
А таки діждуться жнива!

ДО МОЛОДІ.

На вас, завзяті-юнаки,
Що возлюбили Україну,
Кладу найкращії гадки,
Мою сподіванку єдину:

В вас молода ще грає кров,
В думках у вас немає бруду,
І в серці гріється любов
До обездоленого люду.

Ховайтеж ви її собі,
Не розмантачуючи всує:
Нехай ваш дух вона гартує
В житті у чесній боротьбі.

Не забувайте рідних хат,
Де лихо гіршає що-днини...
Не можна гаяти й хвилини,
Поки ще стогне меньший брат

Поки живий,—мерщій несіть
Сліпому світило просвіти,
І в серце, смертію сповите,
Живу надію закропіть!

Вшануйте, друзі, рідну річ,
Назвіть голосно своєю,
Та розженіте над землею
Непереможню, темну ніч

Хай всяк жене, а ви любіть
Свою знесилену родину —
Й за неї сили до загіну
І навіть душу положіть!

